

Kulturminneplan for Holmestrand

Holmestrand kommune

19.03.2018

Innhold

Utfordringer omkring kulturminner i Holmestrand.....	6
Kulturminners plass i samfunnet	6
1.1 Målsettinger.....	8
1.2 Planens oppbygging	8
1.3 Plantype	9
1.4 Rullering av plandokument og handlingsdel	9
1.5 Arbeidsmetode og samarbeidspartnere.....	9
1.5 Hvordan skal kulturmiljøer, bygningsmiljøer og kulturminner forvaltes?	10
1.5.1 Verneverdige kulturmiljøer og bygningsmiljøer	10
Kulturmiljøer	10
Bygningsmiljøer i Holmestrand by	12
1.5.2 Verneverdige enkeltminner	12
1.5.3 Andre bygninger og bygningsmiljøer.....	13
1.5.4 Bygninger i SEFRAK-registeret.....	13
1.5.5 Forvaltning av kirker	14
Fredete kirker	14
Listeførte kirker	14
Kirker uten formelt vern.....	15
Vanlig vedlikehold på fredete og listeførte kirker	15
1.6 Kort sammendrag	15
2 Kulturhistorisk riss	16
2.1 De første bosetterne.....	16
2.2 Med ard og spade	17
2.3 Tro og religion.....	17
2.4 Fremveksten av tettsteder	19
2.5 Holmestrand blir by.....	19
2.5.1 Skipsfart og trelast.....	19
2.5.2 Industribyen Holmestrand	20
2.6 Jernverket på Eidsfoss	20
2.7 Samferdsel og kommunikasjon: Utfordringer og muligheter.....	21
2.7.1 Veien over fjellet.....	22
2.7.2 Jernbanen kommer	22
3 Hvordan vurderer vi kulturminner og kulturmiljøer?	24
3.1 Vurdering av verneverdi.....	24
3.2 Verdivurderingstabell.....	25

4 Verdifulle kulturmiljøer i Holmestrand og Hof	28
4.1 Tro og religion.....	28
4.1.1 Kulturmiljø 1: Botne kirke med omkringliggende kulturlandskap.....	29
4.1.2 Kulturmiljø 2: Hillestad kirke med omkringliggende kulturlandskap.....	31
4.1.3 Kulturmiljø 3: Hof kirke og prestegård - Senter for religiøs aktivitet i førkristen og kristen tid	32
4.1.4 Kulturmiljø 4a og 4b: Vassås kirke og Vassås ødegård	35
4.2 Ferdsel	37
4.2.1 Kulturmiljø 5: Angers Kleiv.....	38
4.2.2 Kulturmiljø 6: Bergstigen.....	40
4.3 Industri.....	41
4.3.1 Kulturmiljø 7: Eidsfoss	41
4.3.2 Kulturmiljø 8: Sundbyfossen.....	45
4.4 Annet	47
4.4.1 Kulturmiljø 9: Olav Duuns hus og Rambergklova	47
4.4.2 Kulturmiljø 10: Reidvin-tunet	48
Dresinbu fra Vittingfossbanen.....	48
Møllerdammen	49
Rafnaberg – Kåre Holts dikterstue	49
Ramberg skole	49
Nøtneslåven	49
5.1 Ferdsel	52
5.1.1 D/S Juno	52
5.1.1 Holmestrand - Vittingfossbanen.....	52
Viktige spor etter Holmestrand - Vittingfossbanen.....	53
Lokstallen	53
Gausen tunnelen	53
Jernbanetraseen mellom Island og Bispeveien.....	53
Jernbanebrua i Sundbyfoss	53
5.1.2 Tønsberg – Eidsfossbanen.....	54
Viktige spor etter Tønsberg - Eidsfossbanen.....	54
Koppstadlinna, Kopstad stasjon og steinbrua over Østbybekken.....	54
Stasjonsområdet og steinbrua ble ryddet og skiltet av grunneierne høsten 2017.	54
Jernbanebrua i Sundbyfoss	54
Lokstallen ved Eidsfoss	54
5.1.3 Kongeveien mellom Oslo og Skien over Hanekleiva.....	56

5.1.5	Nordre sikksakk og Bellevue.....	58
5.1.6	Smørsteintunnelen	58
5.1.6	Søndre sikksakk og Lallahompen.....	58
5.1.7	Rød bru	59
5.2	Industri.....	59
5.2.1	Hafsrud gruve	59
5.2.2	Fabrikkdammen til den gamle melkefabrikken	59
5.2.3	Isdammen på Eikelund	59
5.2.4	Tjærerenne på Heierstad.....	60
5.2.5	Torrud gruve	60
5.2.6	Malmveien fra Konnerud	61
5.3	Jordbruk.....	61
5.3.1	Kåpestabbur	61
5.3.2	Lemmelåven	62
5.3.3.	Smie på Vold Søndre.....	62
5.4	Krigsminner.....	63
5.4.1	Casino	63
5.4.2	Skytterstilling «1942»	64
5.5	Annet	64
5.5.1	Bolighus med aluminiumsfase på Solåsveien	64
5.5.2	Davids kilde.....	65
5.5.3	Grensesteiner	65
5.5.4	Hof Herredshus.....	66
5.5.5	Hoppbakker	66
5.5.6	Pullerter/landfester	67
5.5.7	Trigonometrisk punkt på Skibergfjell	67
6	Verdifulle bygningsmiljøer og bygninger i byen under fjellet	68
6.1	Historiske Holmestrand	68
6.3	Verdivurderingstabell.....	70
6.4.1	Bygningsmiljø 1: Nordre Kleiv og Kirkegaten	72
6.4.2	Bygningsmiljø 2: Langgaten, Styregaten og Leira	74
6.4.3	Bygningsmiljø 3: Backergården og Bakgaten	75
6.4.4	Bygningsmiljø 4: Kvartalene rundt torget	76
6.4.5	Bygningsmiljø 5: Industrien i sentrum (Hydro Holmestrand).....	78
6.4.6	Bygningsmiljø 6: Dunkebekk.....	82
6.4.7	Bygningsmiljø 7: Bilet	84

6.4.8	Bygningsmiljø 8: Villastrøk på Bilet.....	85
6.4.9	Bygningsmiljø 9: Skolegaten, østre del.....	86
6.4.10	Bygningsmiljø 10: Skolegaten, vestre del.....	87
6.5	Verneverdige enkeltbygninger i Holmestrand.....	88
6.5.1	Bakken 22 og 24.....	88
6.5.2	Bekkegaten 6.....	88
6.5.3	Bilet kapell	88
6.5.4	Gausen gård.....	88
6.5.5	Gamle Biorama.....	90
6.5.6	Jernbanesmia	90
6.5.7	Kullboden	90
6.5.8	Langaten 21B – Tidligere lagerbygning.....	90
6.5.9	Langgaten 27 - Bryggerhus	91
6.5.10	Lærerskolen på Gausen	92
6.5.11	Nils Kjærsgate	92
	Holstgården (Holmestrand museum).....	92
	Hotel Societeten (Tranberg gård)	93
6.5.12	Nyveien 5 og 7	93
6.5.13	Politivakten, Rådhusgaten 12	94
6.5.14	Sangen og musikkens hus.....	95
6.6	Andre bygningsmiljøer og bygninger.....	95
6.6.1	Backers gate	95
6.6.2	Bebyggelsen på «platået».....	96
6.6.3	Kulturhaven	97
6.6.4	Sykehusveien.....	98
6.6.5	Grønnerups gate.....	98
6.6.6	Jernbanegaten	98
6.6.7	Morten Mullersgate	98
6.6.8	Rådhusgaten og Langgaten.....	98
6.6.9	Skolegaten 21 og 23	98
7	Handlingsplan – prioriterte tiltak 2018 - 2019	100
	Vedlegg 1: Oversikt over enkeltminner og enkeltbygninger omtalt i planen	103
	Vedlegg 2 – Vernekategorier og registre over kulturminner.....	106
	Vernekategorier	106
	Eksisterende registre over kulturminner.....	110
	Hof historielag.....	110

Botne historielag.....	110
SEFRAK-registeret	110
Askeladden	110
Kulturminnesøk	111
NB! Registeret	111
Kulturminnegrunnlag Holmestrand kommune.....	111

1 Innledning

Det er en nasjonal målsetning å redusere tapet av verneverdige kulturminner (Nasjonalt miljømål 2.1). For å nå dette målet er det viktig at kommunene skaffer seg oversikt over verneverdige kulturminner gjennom kulturminneplaner. Utarbeidelsen av en kulturminneplan for Holmestrand kommune er en del av Riksantikvarens prosjekt *Kulturminner i Kommunen* (KIK) som har som mål å styrke kompetansen om kulturminner i kommunene og få bedre oversikt over verneverdige kulturminner.

Utfordringer omkring kulturminner i Holmestrand

Holmestrand har en rik kulturhistorie som kan fortelles gjennom de lokale kulturminnene. I Sjøskogen forteller rekken av steinalderbosetninger etter hverandre nedover i åssiden om landhevningen og synkende havnivå. Stedsnavn som Godaker, Gudem og Hof vitner om før-kristen religiøs utøvelse og viktige kultiske sentre. Trelasthandelen som bygde byen Holmestrand kan spores gjennom fundamentene etter de mange fløtningsdammer, og sagbruk som lå langs elver og vassdrag. I havnen ligger fortsatt skipsvrak og ballaststein, rester etter skipsfarten som la Holmestrands grunnlag som sjøfartsby. Norges kanskje best bevarte og helhetlige jernverkssamfunn Eidsfoss Verk, ligger på eidet mellom Bergsvannet og Eikern. Sporene etter jernverket strekker seg langt utover selve Eidsfoss. Malmveier til Sande og Konnerud, gruvedrift på Torrud, Tønsberg-Eidsfossbanen og utallige kullmiler vitner alle om jernverkets omfang.

Mange nyere tids kulturminner må imidlertid gi tapt foran utvikling og vekst. Ofte er utvalget av kulturminnene vi sitter igjen med i dag en konsekvens av disse kreftene fremfor et bevisst valg hvor samfunnets mest verdifulle kulturminnene har blitt vernet. Der hvor byen Holmestrand har blitt anlagt, med den loddrette fjellveggen på den ene siden og sjøen på den andre, har gode arealer til å bygge på vært en mangelvare. Dette kan lett få det resultat at historiske bygninger må vike for utbygging. I Eidsfoss var arbeiderboligene i Bråtagata i sin tid truet med rivning, men lokale krefter hindret at det ble en realitet.

Jordbrukslandskapet i Hof er rikt på kulturminner fra bronse- og jernalder som nå mister stadig mer av sin opprinnelige kontekst etter hvert som de blir omringet av boligfelt og næringsarealer.

Kulturminners plass i samfunnet

Kulturminnene forteller vår historie. De er en vesentlig kilde til kunnskap om vår fortid. For å kunne forstå dagens samfunn er det viktig å kunne forstå fortiden, og til dette er kulturminnene sentrale. De illustrer den historien som er grunnlaget for vårt samfunn i dag. Ved hjelp av dem kan vi bedre forstå sammenhengen mellom fortid og nåtid. Som en del av vår kulturarv er kulturminner også en kilde til tilhørighet i små og større felleskap. Kulturminner gir karakter og identitet til gårder, tettsteder, byer, kommuner og nasjoner. Kulturminner er en bruksressurs som kan danne grunnlaget for opplevelser, historieformidling og forskning. Kulturminner og kulturmiljøer er ikke-fornybare ressurser som må forvaltes på best mulig måte for fremtidige generasjoner. Vi har et ansvar for å ta vare på denne kulturarven for fremtiden.

Endringene i samfunnet rundt oss går stadig forttere og moderniseringskreftene er vesentlige drivkrefter i lokalsamfunnene. Kulturminnene må ofte vike for utvikling og vekst. I deler av den norske befolkningen er det en voksende lengsel etter det gode liv i småbyen og på landet. Holmestrand og Hof er et egnet sted for å imøtekomme disse behovene. Kommunens nærhet til større byer,

Definisjoner

Kulturminne

Kulturminner defineres i lov om kulturminner som ”... alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til” (§2). Dette kan være både bygninger og andre type kulturminner som steingjerder, rydningsrøyser, allèer, veier og jernbanespor med mer.

Kulturmiljø

Kulturmiljø defineres som områder der kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng.

kombinert med mye natur og kulturminner er kriterier som verdsettes av folk som vil ut av større byer. Ved å føre en bevist forvaltning av kulturminner kan kommunen markere seg som et interessant sted både i rekreasjonsøyemed og for etablering av ulike næringsaktiviteter. De gamle veiene, rester etter virksomhet langs elvefar, gårdstun, forsamlingshus og kirker er alle viktige elementer i det å skape gode bomiljø for kommunens innbyggere og for tilreisende.

Formidling av kulturminner og kulturarv er viktig i utformingen av lokal identitet og kan gi grunnlag for gode og lærerike opplevelser. Kommunen skal ha et spesielt fokus på formidling av de utvalgte kulturminnene. Med ansettelsen av en kulturarvkonsulent forventes det at dette vil være enklere fremover.

For å kunne forvalte kulturminnene på en god måte er det nødvendig å ha oversikt over hvilke kulturminner som finnes og en plan for hvilke som skal tas vare på.

Figur 1: Hjemmet til forfatteren Olav Duun er et av flere viktige kulturminner i Holmestrand. Bygningen ivaretas som et museum av Olav og Emma Duun Stiftelsen.

1.1 Målsettinger

De overordnede målsetningene i planen er:

- **Å sikre en god forvaltning av kommunens lokale kulturminner og kulturmiljøer**

Kulturminnene er under press fra flere sider og for å bevare denne delen av vår kulturhistorie må kulturminner prioriteres. En bærekraftig kulturminneforvaltning skal imidlertid ikke bare ta hensyn til kulturminnene, men også andre samfunnshensyn.

Kulturminneplanen bidrar til å:

- Styrke kulturminnevernet for lokale nyere tids kulturminner og gi en bedre og mer helhetlig kulturminneforvaltning
- Øke kompetansen om nyere tids kulturminner i kommunen
- Være et verktøy for kommunens arbeid i plan- og byggesaker som involverer kulturminneinteresser
- Gi oversikt over og en verdivurdering av viktige nyere tids kulturminner og kulturmiljøer i kommunen

- **Å være et utgangspunkt for formidling og synliggjøring av kulturminner og kulturmiljøer i kommunen.**

Bevisstgjøring og formidling omkring sporene etter vår felles historie kan skape nye opplevelser for innbyggerne og bidra til økt kunnskap, tilhørighet, identitet, og ansvarsfølelse. Kulturminner kan også genere målbare verdier i form av f.eks. turisme, økt eiendomsverdi eller bedre folkehelse. Eidsfoss trekker tusenvis av besøkende hvert år, mange boligkjøpere søker seg til boliger og strøk med en historisk atmosfære og kulturminner i by og utmark kan inspirere til økt aktivitet.

Kulturminneplanen skal:

- Utgjøre et grunnlag for formidlingsarbeid
- Gjøre informasjon om viktige nyere tids kulturminner og kulturmiljøer i kommunen lett tilgjengelig for kommunens innbyggere

1.2 Planens oppbygging

Kulturminneplanen er delt inn i tre deler, samt vedlegg.

Den første delen består av kapitlene 1, 2 og 3, med innledning, kort historisk oversikt og kriterier for verdivurdering.

Den andre delen er hoveddelen med kapittel 4, 5, og 6. I kapittel 4 beskrives de viktigste kulturmiljøer i Hof og Holmestrand. Kapittel 5 tar for seg viktige enkeltminner, mens det i kapittel 6 er en oversikt over viktige bygningsmiljøer og verneverdige enkeltbygninger i Holmestrand by. Bygningsmiljøer og

enkeltbygninger i Holmestrand er skilt ut i et eget kapittel fordi det for byen er gjort en mer detaljert analyse av kulturminnene enn øvrig i kommunen hvor fokuset har vært på de aller viktigste kulturminnene.

Den siste delen er en to-årig handlingsplan for perioden 2018 – 2019.

Vedlegg 1 er en liste over alle enkeltminnene som er nevnt i planen og deres plassering. Vedlegg 2 inneholder en liste over vernekategorier og eksisterende registre over kulturminner.

1.3 Plantype

Kulturminneplanen er laget som en temaplan. Kulturminneplan skal være en del av vurderingsgrunnlaget ved behandling av offentlig og privat reguleringsarbeid og for behandling av byggesaker. I saker der prioriterte kulturminner berøres, skal kulturminneplanen være retningsgivende.

Planens fokus er på nyere tids kulturminner. Eldre tids kulturminner, som alle faste og løse kulturminner fra før 1537 og stående bygninger eldre enn 1650, er automatisk fredet og har beskyttelse gjennom kulturminneloven.¹ Nyere tids kulturminner har ikke denne beskyttelsen, men er fortsatt en viktig del av vår kulturarv. Som en konsekvens forsvinner mange viktige kulturminner hvert år. Kommunene har en viktig rolle som forvalter av lokale kulturminner. Ofte er det kommunene selv som må avgjøre hva som er verneverdige kulturminner og hvordan de skal bevares for fremtiden. Kulturminneplanen skal bidra til å styrke kulturminnevernet for disse kulturminnene.

Planen er ikke tenkt som en uttømmende og statisk oversikt over verneverdige kulturminner og kulturmiljøer. Planen dekker de viktigste minnene, men dette betyr ikke at det ikke kan finnes verneverdige kulturminner som ikke er omtalt i planen. Hva vi oppfatter som verneverdig endrer seg i takt med samfunnet. Avhengig av situasjon, tid og perspektiv vil verdien av kulturminner og kulturmiljøer være forskjellig. Kulturminneplanen er derfor ment som et planverktøy som gir en oversikt over de viktigste kulturminnene og kulturmiljøene i kommunen i dag.

1.4 Rullering av plandokument og handlingsdel

Kulturminneplanen skal rulleres hvert 4. år. Historielagenes pågående arbeid med registrering av nyere tids kulturminner kan løfte frem flere kulturminner som det kan være aktuelt å ta med i planen. Samtidig endrer samfunnet og samfunnets oppfatting av hva som er verneverdig seg slik at en jevnlig gjennomgang av planen er nødvendig for at den skal fungere på best mulig måte.

Handlingsdelen skal rulleres hvert 2. år.

1.5 Arbeidsmetode og samarbeidspartnere

Arbeidet med selve kulturminneplanen startet våren 2016. Gjennom det følgende året ble tilgjengelig informasjonen fra registreringer, kulturminnegrunnlag for Holmestrand² og andre kilder som blant annet SEFRAK-registrert og Askeladden gjennomgått. Botne historielag og Hof historielag har gjort en omfattende registrering³ av kulturminner i Holmestrand som har blitt brukt som grunnlag i planarbeidet. Det ble foretatt befaringer til flere av kulturminnene og kulturmiljøene. Basert på den tilgjengelige informasjonen ble det foretatt en verdivurdering av kulturminnene og kulturmiljøene.

Utvalget av kulturminner og kulturmiljøer har blitt gjort i samarbeid med en arbeidsgruppe bestående av representanter fra Botne historielag, Hof historielag, Holmestrand museum, Vestfoldmuseene og

¹ Skipvrak og samiske kulturminner som er eldre enn 100 år er også automatisk fredet i henhold til kulturminneloven. Lov om kulturminner §3 og §4.

² Rapport: *Kulturminnegrunnlag Holmestrand kommune*. 2013.

³ Ifølge begge historielagene er det ennå mange nyere tids kulturminner som ikke er registrert. Botne historielag påpeker at der er kun ca. 50%, muligens mindre, av nyere tids kulturminner som er registrert og undersøkt i gamle Holmestrand kommune.

Vestfold fylkeskommune. Planen har blitt ført i pennen av kulturarvkonsulent Hege Alice Granøe Johansen.

1.5 Hvordan skal kulturmiljøer, bygningsmiljøer og kulturminner forvaltes?

1.5.1 Verneverdige kulturmiljøer og bygningsmiljøer

Holmestrand kommune har mange viktige kulturmiljøer og bygningsmiljøer. Dette er miljøer og kulturminner som har betydelig verneverdi og er viktige i både lokal og mange ganger regional sammenheng. I mange tilfeller er det ikke de enkelte kulturminnene som gir et miljø høy verneverdi, men heller summen av de forskjellige kulturminnene og de historiske elementene. Områdene har vært viktige og representative for utviklingen i Hof og Holmestrand, har stor tidsdybde og er fremdeles historisk lesbare. Det er viktig at disse miljøene, og kulturminnene i dem, bevares for ettertiden.

Forslag til avgrensning av miljøene følger i stor grad sammenhengene i landskapet, naturlig topografi, siktlinjer og eiendomsgrenser.

Anbefalingene gitt i denne planen gjelder i forhold til neste rullering av kommuneplanens arealdel.

Kulturmiljøer

Det anbefales at de kulturmiljøene som ikke allerede er det, avsettes til hensynssone H570 (bevaring kulturmiljø) i henhold til plan- og bygningsloven § 11-8, c. Tiltak i disse områdene skal ta hensyn til kulturmiljøets egenart og ikke føre til negative konsekvenser for kulturmiljøet.

Det anbefales at de gjeldende generelle retningslinjene⁴ for hensynssone H570 (bevaring kulturmiljø) i Holmestrands kommuneplan § 73 med følgende endringer videreføres ved neste rullering av kommuneplanens arealdel og skal gjelde for alle hensynssonene som blir anbefalt i denne planen. I tillegg er det gitt anbefalinger til retningslinjer for de enkelte kulturmiljøene som er beskrevet i kapittel 4 under avsnittene om de enkelte kulturmiljøene.

Andre avsnitt i § 73 lyder som følgende:

«Tiltak etter PBL bør lokaliseres og utformes slik at konflikter med det kulturmiljøet eller kulturminnet som sonen er ment å ivareta minimaliseres. Lokalisering, formgivning, fargebruk og volumoppbygging bør tilpasses for å sikre at kulturminnet/kulturmiljøets kvaliteter i minst mulig grad blir skadelidende. Dersom tiltaket omfatter støy, lukt eller andre former for miljøpåvirkning, bør virkningene av dette for opplevelsen av kulturminnet/kulturmiljøets kvaliteter utredes og søkes minimert.»

Det anbefales å endre begrepet «bør» til «skal» slik at avsnittet blir som følger:

Hensynssone

En hensynssone er et avgrenset område i en kommuneplan eller reguleringsplan hvor det skal tas spesielle hensyn til kulturminneverdier, angitt i egne retningslinjer eller bestemmelser.

Verneverdig og bevaringsverdig

Betegnelsene verneverdig og bevaringsverdig betyr det samme.

Et verneverdig eller bevaringsverdig kulturminne er et kulturminne som har gjennomgått en kulturhistorisk vurdering og er identifisert som verneverdig.

Kulturmiljø vs. bygningsmiljø

Et kulturmiljø i by eller tettbebyggt strøk blir ofte omtalt som et bygningsmiljø.

⁴ Se Utfyllende bestemmelser og retningslinjer til kommuneplanens arealdel for Holmestrand 2015 – 2027, §73 H570 Bevaring kulturmiljø, og Utfyllende bestemmelser og retningslinjer til kommuneplanens arealdel for Hof 2015 – 2027, §46, Bevaring kulturmiljø.

«Tiltak etter PBL skal lokaliseres og utformes slik at konflikter med det kulturmiljøet eller kulturminnet som sonen er ment å ivareta minimaliseres. Lokalisering, formgivning, fargebruk og volumoppbygging skal tilpasses for å sikre at kulturminnet/kulturmiljøets kvaliteter i minst mulig grad blir skadelidende. Dersom tiltaket omfatter støy, lukt eller andre former for miljøpåvirkning, skal virkningene av dette for opplevelsen av kulturminnet/kulturmiljøets kvaliteter utredes og søkes minimert.»

Det anbefales videre at de gjeldende generelle retningslinjene for bygningsmiljøer regulert til bevaring i kommunedelplan for sentrum fra 2001, § 8 videreføres ved neste rullering av kommuneplanens arealdel og skal gjelde for alle bevaringsverdige bygningsmiljøer omtalt i denne planen.

I tillegg forslås det følgende generelle retningslinje til kommuneplanens arealdel ved neste rullering:

Tiltak inntil kulturmiljøer med høy eller svært høy verdi skal tilpasses kulturmiljøets særpreg.

Gjeldende retningslinjer til kommuneplanens arealdel, 2015 - 2027

73. H570 Bevaring kulturmiljø

I medhold av PBL§ 11-8 bokstav c gjelder følgende retningslinjer for hensynssone H570, bevaring kulturmiljø:

Hensikten med hensynssonen er å bevare viktige historiske områder hvor kulturminner og landskapsrom samlet danner et særegent, helhetlig kulturmiljø. Retningslinjene er ment å være verktøy for vurdering av tiltak slik at kulturminnene og kulturmiljøene, sammenhengen mellom disse og landskapene de ligger i opprettholdes. Hensynet til kulturminner, kulturmiljøer og verneverdige bygninger skal ivaretas i plan- og bygningssaker.

Tiltak etter PBL bør lokaliseres og utformes slik at konflikter med det kulturmiljøet eller kulturminnet som sonen er ment å ivareta minimaliseres. Lokalisering, formgivning, fargebruk og volumoppbygging bør tilpasses for å sikre at kulturminnet/kulturmiljøets kvaliteter i minst mulig grad blir skadelidende. Dersom tiltaket omfatter støy, lukt eller andre former for miljøpåvirkning, bør virkningene av dette for opplevelsen av kulturminnet/kulturmiljøets kvaliteter utredes og søkes minimert.

Å bygge nær bygninger og anlegg fredet etter kulturminneloven tillates ikke. Fredete bygninger og anlegg skal ha en viss åpenhet rundt seg, og nye tiltak må tilpasses områdenes særpreg. Antikvarisk eller arkitektonisk verneverdige bygninger i seg selv, eller som del av helhetlig kulturmiljø eller kulturlandskap tillates ikke revet. Ved tilbygg til eller endring av verneverdige bygninger skal dette skje på en slik måte at bygningens verneverdi ikke reduseres. Tilbygg skal underordne seg den eksisterende bygningen med hensyn til plassering, utforming, størrelse, material- og fargebruk.

Planlegging av nybygg på gårdstun skal meldes regional kulturminnemyndighet.

Søknader knyttet til nasjonale tilskuddsordning for grøfting av landbruksareal skal oversendes kulturminneforvaltningen til uttalelse dersom de 1) berører automatisk fredete kulturminner direkte, eller ligger innenfor de regionalt viktige kulturmiljøene "Holmsvannet og Revåvannet" eller "Våle prestegård og kirke, Kaupang, Huseby og guåker"⁵

⁵ Utfyllende bestemmelser og retningslinjer til kommuneplanens arealdel for Holmestrand 2015 – 2027. Vedtatt i Bystyret 17.06.15, sak 049/15.

Bygningsmiljøer i Holmestrand by

Noen av de omtalte bygningsmiljøene og bygningene er allerede avsatt til hensynssone for bevaring av kulturmiljø eller bevaring av enkeltbygg. I tillegg er det beskrevet andre verdifulle bygningsmiljøer og bygninger som er verneverdige, men som ennå ikke har noe formel vernestatus etter plan- og bygningsloven. Det anbefales at disse avsettes til hensynssone H570 (bevaring kulturmiljø) i henhold til plan- og bygningsloven § 11-8, c.

Det anbefales videre at de gjeldende generelle retningslinjene for bygningsmiljøer og enkeltbygninger regulert til bevaring i kommunedelplan for sentrum fra 2001, § 8 videreføres og skal gjelde for alle bevaringsverdige bygningsmiljøer omtalt i denne planen og som er innenfor grensene til kommunedelplan for sentrum.

I tillegg anbefales det at følgende retningslinje blir gjort gjeldende ved neste rullering av kommuneplanens arealdel:

Nye porter, murer, gjerder eller lignende utvendige elementer skal tilpasses de verneverdige bygningene og bygningsmiljøet de legges til.

Gjeldende retningslinjer i kommunedelplan for sentrum, 2001

8. BEVARING AV BEBYGGELSE OG GATEROM. (Pbl. §20-4, 2. ledd, bokstav b)

Områder og enkeltbygninger med stor verneverdi er markert med skravur på plankartet. Enkeltbygninger og hele bygningsmiljø innenfor disse områdene skal bevares (jfr. registrering "Bygningsmiljø – byen under fjellet" 1996).

Ved reparasjon og modernisering av eksisterende bygninger skal eksisterende utforming og fasadeuttrykk bevares eller tilbakeføres til tidligere utforming dersom dette kan dokumenteres. Originale detaljer og bygningsdeler skal bevares så langt som mulig. Dette gjelder vinduer, dører, panel, takteking, fargebruk, osv. Dersom bygningsdeler må skiftes ut på grunn av råte, andre skader og lignende, skal det benyttes kopier av de originale bygningsdelene. Ved tilbakeføring skal det benyttes stilmessig riktige detaljer og bygningsdeler.

Ved endringer av bygninger i bevaringsområder, kan kommunen kreve tilbakeføring til eldre utforming/opprinnelig byggestil.

Ved eventuell brann eller totalfornyelse skal bygningen i utgangspunktet gjenreises på samme sted med tilnærmet opprinnelig utforming og byggestil, for å videreføre den funksjon bygningen har som del av et gateløp/ gaterom.

Bygninger innenfor bevaringsområdene kan på- og tilbygges såfremt dette ikke reduserer bygningens verneverdi. Eventuelle på- og tilbygg må underordnes den eksisterende bygningen med hensyn til plassering, utforming, størrelse, material- og fargebruk.

Nye bygninger i bevaringsområder skal tilpasses omkringliggende bebyggelse med hensyn til arkitektur, dimensjoner, hovedform, takform, materialbruk og fargebruk.

Enkelt saker innenfor bevaringsområdene skal sendes fylkeskommunen til uttalelse før vedtak fattes.

1.5.2 Verneverdige enkeltminner

Ikke alle verneverdige kulturminner inngår i et helhetlig kulturmiljø. Dette er kulturminner som har verdi i seg selv og ikke nødvendigvis som del av et større miljø. Enkeltminner og enkeltbygninger som er omtalt i denne planen er vurdert som verneverdige.

Anbefalingene gitt i denne planen gjelder i forhold til neste rullering av kommuneplanens arealdel.

Det anbefales at de gjeldende generelle retningslinjene for enkeltbygninger avsatt til bevaring i kommunedelplan for sentrum fra 2001, § 8 videreføres og skal gjelde for alle enkeltminner og enkeltbygninger som er vurdert som verneverdige i denne planen.

For å ivareta disse for fremtiden forslås det i tillegg følgende generelle retningslinjer til kommuneplanens arealdel:

Tiltak inntil bygninger fredet etter kulturminneloven, kan kun tillates dersom tiltaket er tilpasset og underordner seg den fredete bygningen.

Nyere tids kulturminner som veier, steingjerder, hustufter, merkesteiner, allèer og krigsminner med mer som kommunen anser som verneverdige skal bevares.

Bygninger som kommunen anser som verneverdige i seg selv eller som del av et helhetlig kulturmiljø skal ikke rives, unntatt ved totalskade.

Det er kommunen selv som avgjør om en bygning eller annet kulturminne har verneverdi om det ikke er fredet etter Kulturminneloven.

1.5.3 Andre bygninger og bygningsmiljøer

Under punkt 6.6 er en liste over bygninger og bygningsmiljøer som ikke er anbefalt å avsettes til bevaring, men som fortsatt kan ha viktige kulturhistoriske verdier. Ved tiltak i de nevnte bygningsmiljøene eller på bygningene bør Kulturkontoret derfor få muligheten til å utale seg før et vedtak fattes.

1.5.4 Bygninger i SEFRAK-registeret

SEFRAK-registeret er et nasjonalt register over bygninger fra før 1900. Registreringen medfører i seg selv ikke noen restriksjoner på bygget eller en vurdering av verneverdien. Registeret er ment som et signal om at kommunen skal vurdere bygningens verneverdi før det eventuelt gis tillatelse til å endre, flytte eller rive.

SEFRAK-registeret på kart

På kart vises SEFRAK-registrerte bygninger enten som røde, gule eller grå trekkanter.

Rød trekant betyr at bygningen er eldre enn 1850 og alle tiltak er meldepliktige.

Gule trekkanter betyr at bygningen er yngre enn 1849. Tiltak er ikke meldepliktige.

Grå trekkanter betyr at bygningen er brent, revet eller flyttet.

Kontrollregistrering

I Holmestrand er det i SEFRAK registrert 397 bygninger i Holmestrand og 377 i Hof. ⁶ Status for SEFRAK-registrerte bygninger i Holmestrand kommune ble kontrollregistrert i 2014 i forbindelse med Riksantikvarens miljøovervåkingsprogram for SEFRAK-registrerte bygninger. Siden forrige gjennomgang i 2009 har 24 SEFRAK-registrerte bygninger (6 %) gått tapt. Hovedårsaken til tapet er rivning. Samtidig er hele 56 % av alle SEFRAK-bygninger endret mellom 2009 og 2014. Dette er en kraftig økning fra tidligere år hvor endringsprosenten har ligget på 31 og 23 %. Størsteparten av endringene er kategorisert som middels eller mindre endringer som overflate endringer av fasade og tak. ⁷

Til tross for at de fleste endringene er kategorisert som middels eller små så er det ofte den samlede virkningen av mange små endringer som fører til at en bygning eller en gate mister sin egenart.

⁶ Opplysninger oversendt (i form av en Shape-fil) fra Riksantikvaren den 16.03.16. Ifølge endringsopplysningene i Shape-filen ble de siste oppdateringene gjort i 2011. Det kan derfor finnes hus som er revet i løpet av de siste 5-6 årene, men som ikke er registrert.

⁷ Tall hentet fra Niku Rapport 79. «Gamle hus da og nå. Status for SEFRAK-registrerte bygninger, Holmestrand kommune, Vestfold fylke 2014, 3. omdrev.» Dammann, Åse.

Meldeplikt

For bygninger eldre enn 1850 er alle tiltak meldepliktige. I Kulturminnelovens § 25 er det lovfestet at for alle bygninger eldre enn 1850 så *skal* det gjøres en vurdering av verneverdien. Denne meldeplikten innebærer at søknader som omfatter bygninger eldre enn 1850 må sendes til fylkeskommunen for uttalelse før kommunen fatter et vedtak.

En lignende vurdering av verneverdien for SEFRAK-registrerte bygninger fra 1850 eller yngre gjøres imidlertid sjeldent av kommunen. En uheldig konsekvens av dette kan være tiltak som fører at bygningsmiljøet eller husets karakter blir forringet.

Vurdering av verneverdi

Som nevnt tidligere er hensikten med SEFRAK-registeret at det skal fungere som et obs-varsel for kommunen om at verneverdien bør vurderes. En slik vurdering bør derfor inkorporeres i saksbehandlingen ved søknadspliktige tiltak i SEFRAK-registrerte bygninger yngre enn 1849. Dette kan gjøres ved at søknaden sendes over til Kulturkontoret som uttaler seg før vedtaket fattes.

Et fremtidig tiltak kan være å foreta en verdivurdering av alle SEFRAK-registrerte bygninger og dele bygningene inn i ulike klasser avhengig av verneverdien. Andre kommuner har gjort lignende en lignende klassifisering for sine SEFRAK-bygninger.

1.5.5 Forvaltning av kirker

Hvordan en kirke skal forvaltes avhenger av hvilken vernestatus den har. En kirke kan enten være fredet, listeført eller uten vern.

Fredete kirker

Alle kirker oppført før 1650 er automatisk fredet i henhold til kulturminneloven. Riksantikvaren kan også vedtaksfredet kirker bygget etter 1650. Tiltak på fredete kirker krever tiltalelse fra Riksantikvaren og biskopen. Konservering eller restaurering av kirkeinventar og kirkekunst som er eldre enn 1537 eller vedtaksfredet, skal gjøres i samråd med Riksantikvaren.

Fredete kirker i Holmestrand kommune:

- Botne kirke
- Hof kirke
- Holmestrand kirke (midlertidig fredet)
- Vassås kirke

Listeførte kirker

Listeførte kirker er kirker som er verneverdige og har nasjonal verdi. Alle kirker bygget mellom 1650 og 1850 er listeførte. I tillegg er en rekke kirker med spesielle arkitektoniske eller kulturhistoriske kvaliteter fra etter 1850 også listeført. Tiltak som angår listeførte kirker skal sendes til Riksantikvaren for uttalelse, men det er biskopen som fatter endelig vedtak etter kirkeloven. Listeførte kirker skal behandles i etter rundskrivet *Forvaltning av kirke, kirkegård og kirkens omgivelser som kulturminne og kulturmiljø* fra Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet og Miljødepartementet.⁸

Ved varsel om oppstart av arealplaner, ved offentlig ettersyn og i byggesaker, skal fylkeskommunen vurdere planens innvirkning på kirken og dens omgivelser med hensyn til kulturminneinteresser.⁹

Listeførte kirker i Holmestrand kommune:

⁸ Nr: T-3/00. Datert: 02.05.2000.

⁹ <https://www.riksantikvaren.no/Tema/Kirker>, 23.01.18

- Eidsfoss kirke
- Hillestad kirke

Kirker uten formelt vern

Tiltak på kirker uten formelt vern krever tiltalelse fra biskopen.

Alle kirker i Holmestrand kommune er enten fredet eller listeført.

Vanlig vedlikehold på fredete og listeførte kirker

Vanlig vedlikehold og mindre reparasjoner kan utføres uten søknad. Et unntak fra dette er tiltak på kirkekunst. Er man i tvil om arbeidene vil berøre antikvariske interesser, skal Riksantikvaren kontaktes.

Ved alle maler-, kalkings- og murpussarbeider skal det benyttes tradisjonelle materialer og teknikker. Mindre utvendige og innvendige arbeider kan utføres uten å konsultere Riksantikvaren, dersom det benyttes tradisjonell malingstyper og samme farge som tidligere. Ved større oppussings- og reparasjonsarbeider skal Riksantikvaren alltid kontaktes i forkant.¹⁰

1.6 Kort sammendrag

Kulturmiljøer

Av kulturmiljøer som er vurdert er 10 kulturmiljøer og 10 bygningsmiljøer trukket ut og beskrevet i kulturminneplanen. Dette er kultur- og bygningsmiljøer som er viktige i både lokal og regional sammenheng. Noen av miljøene er også av nasjonal betydning. Det anbefales at de kultur/bygningsmiljøene som ikke allerede er det, blir tatt inn i kommuneplanen som hensynssone. Til hvert kultur/bygningsmiljø er det laget et forslag til avgrensning og retningslinjer.

Enkeltminner

Planen beskriver også de viktigste enkeltminnene i kommunen som er definert som verneverdige. Det er satt frem et forslag på en generell bestemmelse i kommuneplanen som skal ivareta de verneverdige kulturminnene i kommunen.

¹⁰ <https://www.riksantikvaren.no/Tema/Kirker>, 23.01.18.

2 Kulturhistorisk riss

Perioder		Kulturgrupper	Tidsangivelse	Delperioder	Tidsangivelse
Nyere tid		Etter-reformatorisk tid	1538 - nåtid		
Historisk tid		Middelalder	1030- 1537	Sen middelalder	1350- 1537
				Høy middelalder	1200- 1350
				Tidlig middelalder	1030- 1200
Jernalder	Yngre Jernalder	Vikingtid	750- 1030	Sen vikingtid	900- 1030
	Eldre Jernalder	Merovingertid (Yngre germansk jernalder)	550- 750		
		Folkevandringstid (Eldre germansk jernalder)	375- 550	Sen folkevandringstid	475- 550
				Tidlig folkevandringstid	375- 475
		Romersk jernalder (Romertid)	0- 375	Yngre romersk jernalder	150- 375
				Eldre romersk jernalder	0- 150
		Førromersk jernalder (Keltertid)	500 f.kr- 0	Yngre førromersk jernalder	200 f.kr - 0
				Eldre førromersk jernalder	500- 200 f.kr
	Bronsealder		1800- 500 f.kr	Yngre bronsealder	1100- 500 f.kr
				Eldre bronsealder	1800- 1100 f.kr

Figur 2: Kilde: <http://www.sverrep.com>

2.1 De første bosetterne

De tidligste spor etter mennesker i Holmestrand kommune er fra steinalderen. Dette var mennesker som levde som jegere, fiskere og sankere. De flyttet seg i takt med endringer i sesongene og mattilgangen. Ofte ble de midlertidige boplassene lagt nær vann hvor det var god tilgang på føde. Ved Nøtnes i Sundbyfoss, Hegg i Hillestad, Tangen i Hof er det funnet spor etter Nøstvet-kulturen fra eldre steinalder. Dette er noen av de eldste sporene vi har etter menneskelig bosetning i kommunen.

Landheving har gjort at landskapet så annerledes ut enn i dag. Under forrige istid presset vekten av isen landet ned. Når isen smeltet lå derfor strandlinjen mye høyere enn den gjør i dag. Etter hvert som landet hevet seg, sank strandlinjen. Steinalderboplassene ved Sjøskogen viser hvordan landhevingen har påvirket valg av boplass. Lengst oppe ligger de eldste boplassene ved ca. 130-40 m.o.h., mens boplassene lengre blir stadig yngre etter hvert som strandlinjen har trukket seg tilbake.

Mange funn er gjort i forbindelse større utbyggingsprosjekter, som for eksempel nye E-18 eller moderniseringen av Vestfoldbanen. Fraværet av funn i et område betyr derfor ikke at det ikke oppholdt seg folk der i steinalderen, men at sporene etter dem ennå ikke er funnet. Ennå ligger det gjemt mange spor etter våre forfedre som venter på å bli funnet.

2.2 Med ard og spade

Mot slutten av steinalderen ble mennesker mer bofaste og begynte å dyrke jorda. Store skogområder ble ryddet til åker og beite. Mange av gårdsnavnene i Holmestrand kommune kan tyde på at flere av gårdene har opphav i forhistorisk tid. Gårder som Sjøe, Hegg og Gjøgri kan alle ha røtter tilbake til eldre jernalder. I Hof ligger kirken omkranset av vikingtidsgårdene Lindset, Grønset, Veset, Kolstad, Haugestad og Voll.

Tilstedeværelsen av gravfelt eller gravhauger er en annen indikasjon på gårdenes alder. Rundt Holmesvannet og Revåvannet helt sør i kommunen har det vært bosetning i lang tid. Her viser gårder, gravfelt og veier til et gammelt bosetningsmønster. Mellom de to vannene ligger bygdeborgen på Tjuvberget. Skogene omkring var tidligere gammel setermark.

Flest gravhauger finner vi i dalstrøket i Hof. Her ligger feltene tett helt fra Hem til Sundbyfoss. Størst konsentrasjon finnes det rundt middelalderkirken Hof. Her er også andre viktige kulturminner som hulveier og kokegropfelt. Et annet område som peker seg ut med en høy konsentrasjon av gravminner og andre fornminner er Vassås. Gravhauger finner vi også i Botne, men ikke i samme utstrekning som i Hof.

Navnet *Botne* er et eldre usammensatt naturnavn og kommer av det gammelnorske ordet *botnar*, som er flertall av *botn*. Navnet viser sannsynligvis til karakteristiske dalsøkk og fordypninger i terrenget. Slike fordypninger og «bunner» finner vi flere steder i Botne.

Figur 3: Flintdolke fra Vassbotn i Hof. Foto: Kulturhistorisk museum i Oslo.

2.3 Tro og religion

I snart 1000 år har Hof kirke ligget på et høydedrag og skuet utover det omkringliggende jordbrukslandskapet. Navnet Hof vitner om at det i førkristen tid har foregått norrøn gudedyrkelse i området og at Hof kirke kan ha blitt reist på en storgård som blant annet har hatt religiøse funksjoner for et større område. Etymologisk betyr ordet *Hof* opprinnelig en høyde der det lå en gård med et gudshus. Andre navn i nærområdet som Veset (vè: Helligdom, hellig sted) og Gurrik (Gudenes eik) peker også på førkristen gudedyrkelse. Det samme gjør gårdsnavnene Guåker (Gudenes åker), Gurann (Gud + rann, stort hus) og Gudum (Gudenes hjem) i Botne.

Det finnes arkeologisk belegg for praksisen med å reise kirker på steder hvor det har stått hov. Ved utgravninger under Mære kirke i Nord-Trøndelag på 60-tallet ble det funnet spor etter to vikingtidsbygninger som er tolket som norrøne hov. I tillegg ble det funnet 22 gullgubber – små gullblikkstykker med fremstillinger av mennesker eller guder – som sannsynligvis ble ofret. En kan jo derfor undres over hva som kan befinne seg under Hof kirke.

Andre tegn på at området rundt kirken har vært viktig i førkristen sammenheng kan vi se ved de mange gravhaugene og gravfeltene som er i området. Etter kristendommens inntog ble de første kirkene ofte anlagt i eller ved kanten av førkristne gravfelt. Like ved Vassås kirke ligger et større kokegropfelt som kan ha blitt brukt i forbindelse med religiøse måltider. Også i Vassås er det derfor trolig at stedet ble brukt som kultsted i førkristen tid.

Innføringen av kristendommen gikk ikke alltid helt uproblematisk for seg, men ved at den nye religionen overtok den gamles hellige steder fikk den større grad av legitimitet i befolkningens øyne. Plasseringen av kirkene på de førkristne kultplasser viser dermed til en lang stedskontinuitet for utførelsen av religiøse handlinger. Innholdet har riktignok endret seg, men det er de samme typer handlinger blir utført. Gudstjenester har erstattet blot og gravlegging i vigslet jord med enkle gravmarkering har erstattet de store og ruvende gravhaugene.

Figur 5a: Hof kirke. Eiketreet i forgrunnen er fredet.

Figur 5b: Haslestad bruk. Foto: Norsk Jernbanemuseum.

2.4 Fremveksten av tettsteder

Fremveksten av tettstedene har i stor grad vært avhengige av muligheten for økonomisk virksomhet og utkomme på stedet. Transportknutepunkt har vært spesielt viktige.

Sundbyfoss er et eksempel på dette. Fossen gav grunnlag for industrivirksomhet som igjen førte til fremveksten av tettstedet. I tillegg passerte både kongeveien til Skien, hovedveien mellom Holmestrand, Hof og Eidsfoss, og senere fellestraseen for Tønsberg – Eidsfossbanen og Holmestrand – Vittingfossbanen gjennom Sundbyfoss. I tillegg ble mye tømmer fløtet gjennom tettstedet. Tømmeret kom fra både Hillestadvannet og Lianvassdraget før det enten ble matet til sagbrukene ved Sundbyfossen eller fløtet videre til Eidsfoss. Det har vært industri i Sundbyfossen siden senest 1723 i form av sagbruk og møller. Dagens mølle, Sundbyfoss Mølle, ble anlagt i 1905 etter at den gamle brant. Samme år ble det også anlagt en skaftefabrikk ved fossen, Holtung Skaftefabrikk som var i virksomhet frem til 1995. Industrien langs vassdraget var i stor grad årsak til fremveksten av tettstedet Sundbyfoss.

De mange gravhaugene i området viser at Hof har vært bebodd i svært lang tid. På 1800-tallet ble kommunaladministrasjonen og andre sentrumsfunksjoner som bank, lensmann, lege, skole og butikker lagt til området like syd for Hof kirke. Mange av bygningene som tidligere huset bank, lege og lensmann er i dag gjort om til bolighus. De kommunale møtene ble i begynnelsen holdt på forskjellige gårder. Det var først i 1934 at kommunen fikk et fast kommunelokale i form av Hof Herredshus.

Haslestad beliggenhet ved et av de sentrale vassdragene i Hof betyr at det tidlig var industriaktivitet her i form av sagbruk og tømmerfløting. Her var det også landhandleri, dyrskueplass, bilverksted, smie og idrettsplass. Landhandleriet ble åpnet i 1910 og var i drift helt frem til 1979. Haslestad var et viktig stop ved Holmestrand – Vittingfossbanen. Bøndene i Vassås kjørte melka si til Haslestad slik at den kunne fraktes videre med toget til Melkefabrikken utenfor Holmestrand. I dag består det gamle sentrumet stort sett av en stor næringstomt og det er lite igjen av det gamle sentrumet.

Andre tettsteder som vokste frem var Hillestad, Gullhaug og selvsagt jernverkssamfunnet rundt Eidsfoss.

I dag ser vi imidlertid en desentralisering av mange sentrumsfunksjoner. Dette har i stor grad vært mulig som en følge av den økte mobiliteten den teknologiske utviklingen har ført med seg. Moderne transportmetoder gjør det mulig for folk å bo et sted, arbeide et annet og legge innkjøp og andre aktiviteter til et tredje eller fjerde sted.

2.5 Holmestrand blir by

Allerede i vikingtiden har trolig bøndene ved gårdene nær Holmestrand utnyttet de ressursene som fantes ved sjøen, men noen fast bosetning kan vi ikke snakke om før i middelalderen. Til det var det ikke stort nok ressursgrunnlag. De første som slo seg ned i det som senere skulle bli Holmestrand drev i hovedsak med fiske, særlig garnfiske etter laks, saltkoking og tjærebrenning. I tillegg drev de nok også med litt handel med bøndene oppe på fjellet eller innover i Sandebukta og rundt omkring i fjorden.

2.5.1 Skipsfart og trelast

Holmestrands fremvekst som by har rot i trelasthandelen på 1500-, 1600- og 1700-tallet. Trelasthandelen førte til at Holmestrand ble tollsted i 1668 og fikk byprivilegier fra 1752.

På 1500-tallet førte den økte etterspørselen etter tømmer i Europa til en storstilt trelasthandel i Holmestrand og omegn. I landene rundt Nordsjøen hadde nyrydning og rovhugst ført til at skogen

Figur 6: Holmestrands byvåpen er referansene til byens sjøfartshistorie mange.

hadde forsvunnet i mange områder. Kombinert med en omfattende skipsbygning etter hvert som flere land etablerte seg som sjøfartsnasjoner førte dette til et stort behov for tømmer. De tette skogene som stod helt ned til kysten flere steder ved bygdene på Østlandet ble løsningen for mange. På 1500-tallet ble også oppgangssaga tatt i bruk, noe som førte til en forenkling og mangedobling av produksjonen av bord og plank.

På kort tid ble strandstedet Holmestrand en av de viktigste lager- og utskipingshavnene for trelast vest i Oslofjorden. Strandstedet hadde gunstige havneforhold og en kystnær skog. I tillegg var det god tilgang på tømmer fra skogene innover i Botne og Hillestad.

Tømmeret kom i begynnelsen fra eiendommene til Gausen, Rove og Hvitstein. Skogene til disse gårdene var de som lå nærmest sjøen. Etter hvert som skogen ble tynnet ut ble det hentet tømmer fra lengre og lengre inne i landet. Det var dårlig med veier og tømmeret måtte fraktes til sjøen på vinteren. Trelasten ble fraktet til nærmeste havn og skipet ut derfra.

Etter hvert vokste det også frem en skipsrederstand i byen og det ble anlagt flere skipsverfts. I lang tid blomstret skipsfarten. På slutten av 1800-tallet overtok imidlertid dampskipene og det var slutt på Holmestrands storhetstid som sjøfartsby.

2.5.2 Industribyen Holmestrand

På 1900-tallet gjennomgikk Holmestrand en industrialisering som endret byen fra en sjøfartsby til en moderne industriby. I løpet av det 20. århundre ble det etablert flere nye bedrifter i Holmestrand. De største var A/S Sveiseverket, The Dahl Milk Company Ltd og Nordisk Aluminiumsindustri. A/S Sveiseverket ble etablert i 1916 på tomten etter Holmestrand Dampsag og Høvleri som brant i 1912. The Dahl Milk Company ble etablert i Drammen en gang på 1880-tallet, men flyttet til Bleivollen i 1902 for å få bedre tilgang på melk. Nordisk Aluminiumsindustri ble stiftet som et aksjeselskap i 1917 og etablerte seg i Holmestrand i 1919. Bedriften holder fortsatt til Holmestrand, men nå som Hydro Aluminium AS og har vært en hjørnesteinsbedrift i byen i 100 år.

Holmestrand på tidlig 1900-tallet hadde flere fordeler som industriby i form av en god infrastruktur med et utbygd veinett, jernbane gjennom byen, gode havneforhold og nærhet til viktige markeder. Hof har i større grad vært en jordbruksbygd, men også her ble det startet virksomheter og industri på 1900-tallet.

I tillegg til tømmer og jernvarer ble det også produsert og solgt andre varer i Holmestrand kommune. Is fra isdammen på Eikelund, torvstrø og torvjord fra Botne, drenerør fra teglverk i Hillestad og stein fra steinbruddet i Bogen. Odderud Bruk produserte ulike trevarer og ble senere til odderud Tekstilfabrikk som produserte stoff til arbeidsklær. Fabrikken fikk energi fra et oppdemmet tjern og en el-generator. Det finnes også spor etter annen industrivirksomhet som tjærebrenning, kullproduksjon, tømmerfløting, sagvirksomhet og gruvedrift.

Figur 7: Fabrikken sett fra fjellet i 1944. Foto: Ukjent.

2. 6 Jernverket på Eidsfoss

Sentralt i Hofs industrihistorie står Eidsfoss jernverk. Jernverket ble grunnlagt i 1697, men allerede før den tid ble området benyttet til næringsvirksomhet i form av møller og sagbruk. Med sitt fall på 17 meter var elva mellom Bergsvannet og Eikern en ideell kilde til kraft til industrivirksomhet. Den første tiden produserte jernverket stangjern, stål og ovner. Etter 1883 ble produksjonen etter hvert lagt om til støpegods, jordbruksmaskiner og jernbanevogner. I 1961 ble jernverksdriften lagt ned.

Området ved og rundt vannfallet mellom Eikeren og Bergsvannet i Hof er i dag et av landets best bevarte industri- og jernverkssamfunn. Den gamle bebyggelsen er godt bevart. Stedet viser et godt bilde av det gamle jernverkssamfunnet og fremstår som et tilnærmet komplett kulturmiljø. Industribebyggelse, verksteder, kontorer, hovedgård, arbeiderboliger, kirke og næringsbygg som postkontor, kro og landhandel er blant den bevarte bebyggelsen.

Eidsfoss Jernverk har også formet landskapet utover det lokale jernverkssamfunnet. Spor i landskapet viser hvordan jernverket benyttet seg av ressursene i distriktet. De mange kullmiler i skogene omkring vitner om en omfangsrik produksjon av kull til de store ovnene. Jernverkets egne gruver på Torrud, i Sande og Skoger forteller om utvinning av lokal jernmalm.

Som et industristed har Eidsfoss verk vært avhengig av avhengig av et godt transport nettverk. Jernverket og den tidligere industrien benyttet særlig vannveien som ferdselsåre. Om sommeren gikk det båter og flåter på Eikern og om vinteren når isen bredte seg ble det brukt sleder. Når det gjaldt landeveien ble det over Bergstigen fraktet jernmalm fra Sande og Skoger, mens ferdige produkter fra jernverket ble fraktet til Sande og Drammen. Vestover ble varer fraktet på Tønsberg – Eidsfossbanen som åpnet i 1901 og var i bruk frem til 1938.

Figur 8: Eidsfoss en gang mellom 1860 og 1900. Fotograf: Ole Tobias Olsen.

2.7 Samferdsel og kommunikasjon: utfordringer og muligheter

Landskapets utforming danner grunnlaget for hvordan mennesker har valgt å forholde seg til samferdsel og kommunikasjon, mens terreng og teknologi legger føringer for hvilke løsninger som blir valgt. Veier og ferdselsårer har alltid vært viktig for folk. Helt fra steinalderen av har mennesker flyttet seg over både kortere og lengre avstander. Muligheten til enkelt å ta seg frem i landskapet har vært viktig og mange steder ble landskapet endret slik at det ble enklere å ta seg frem. Etter hvert som

behovet for transport økte ble tilretteleggingen av terrenget viktigere. Framkommeligheten i terrenget varierte sterkt og noen steder var det nødvendig å bygge ulike konstruksjoner for å komme seg frem.

2.7.1 Veien over fjellet

En fjellformasjon deler vårt fylke i en mindre nordlig del og en større sydlig del. Den steile fjellveggen som er så karakteristisk for Holmestrand by fortsetter videre i nordvestligretning før den slakker av og flyter sammen med det massive fjellpartiet i Vestskauen. Ingen steder er det mulig å krysse denne fjellveggen lavere enn 175 meter. Denne fjellformasjonen har bydd på store vanskeligheter for framkomst og ferdsel helt fra steinalderen av og frem til i dag. Selv med dagens teknologi skaper fjellveggen utfordringer for veibyggingen.

Der hvor terrenget lå til rette ble det tidlig anlagt ferdselsveier. Skulle man sørover fra Sande fantes det to hovedveier å velge mellom. Dette var kongeveien gjennom Hanekleiva til Skien eller kongeveien over Angers Kleiv ved sjøen til Våle og Tønsberg. På begge steder er det funnet spor etter mange hulveier som viser at folk har passert her i flere tusen år. Plasseringen av traseen har endret seg noe og teknologisk utvikling har flyttet veien over Angers Kleiv ned på den smale landstripen mellom fjellet og sjøen, men veiene mellom Sande og Hof og Holmestrand går fortsatt der de har gått i mange tusen år. Andre, mindre veier ble også tatt i bruk for å komme over fjellet, som f.eks. Bergstigen fra Sande til Eidsfoss. I mange år ble denne brukt for å frakte malm til jernverket.

Kleivene har også vært sentrale i kommunikasjonen mellom byen Holmestrand og bebyggelsen oppe på fjellet. Både varer, dyr og mennesker ble fraktet opp og ned via de naturlige kleivene som etter hvert ble utvidet og utbedret. Nordre Kleiv er et eksempel på en slik tidligere naturlig kleiv som nå er blitt omgjort til kjørevei med moderne standard. Andre sentrale kleiver og ferdselsårer har vært Rambergklova, Nordre Sikksakk og Søndre Sikksakk. Det siste ledd i kommunikasjonen mellom havneby og oppland er den nye fjellheisen som går fra plataet ved Rove og ned til Holmestrand jernbanestasjon. I stedet for å rette seg etter fjellets betingelser har den teknologiske utviklingen gjort det mulig å bygge rett opp dypt inne i fjellet.

Figur 9: Kong Christian VI og dronning Sophie Magdalen med følge på vei over Angers Kleiv i 1733. Ukjent kunstner.

2.7.2 Jernbanen kommer

Etter hvert som den teknologiske utviklingen skred frem kom det nye fremkomstmidler på banen. De første tankene om en jernbane gjennom fylket kom i 1869. Det neste tiåret var gjenstand for store diskusjoner om nøyaktig hvor jernbanetraseen skulle ligge. Avgjørelsen ble etter hvert overlatt til Stortinget som vedtok at banen skulle ligge langs kysten. Til tross for utgiftene det medførte byen i byggekostnader var dette en særdeles positiv utvikling for Holmestrand da jernbanen stod ferdig i 1881. Innlandet var derimot ikke like fornøyd med avgjørelsen. De hadde håpet på at jernbanelinjen ville tilføre innlandet et sårt tiltrengt økonomisk løft.

Det skulle ta 20 år før noen jernbane kom til de indre strøkene i fylket. Tønsberg – Eidsfoss banen startet sin virksomhet i 1901 og Holmestrand – Vittingfossbanen i 1902. Banene var i første omgang ment for industrien i Eidsfoss, Hvitvingfoss og langs traseen, men ble også benyttet til persontransport. Gleden ble imidlertid kortvarig og på slutten av 1930-tallet måtte begge jernbanene legge ned på grunn av økende konkurranse fra bilen.

I dag går ikke lengre jernbanen gjennom Holmestrand, men har flyttet inn i selve fjellet. Omleggingen av jernbanen har åpnet byen på en måte som den ikke har vært på over 130 år og signaliserer en ny epoke i Holmestrands historie.

Figur 10: Vestfoldbanen ved Holmestrand i 1902. Foto: Anders Beer Wilse.

3 Hvordan vurderer vi kulturminner og kulturmiljøer?

3.1 Vurdering av verneverdi

Lokale kulturminne kan fortelle andre typer historier enn de nasjonale og store kulturminnene som Osebergskipet eller Raknehaugen. Lokale kulturminner som blir opplevd og sett på en helt annen måten enn de nasjonale. Ens egen nære historie blir ofte oppfattet som viktigere enn den nasjonale som man kanskje har et fjernere forhold til. De lokale kulturminnenes verdi er i større grad knyttet til nåtidige sosiale, kulturelle og næringsmessige aktiviteter.

Hva vi betrakter som bevaringsverdig endrer seg over tid i takt med samfunnet vi lever i. På 1800-tallet ble et stort antall stavkirker revet for å gi plass nye kirker og bygg. Dette ville være utenkelig i dag, men for datidens mennesker var dette et naturlig valg. Et kulturminnes verdi vil altså alltid gjenspeile de rådende verdiene i samfunnet som fastsetter verdien. Det er derfor viktig å gjøre rede for hvilke verdier og kriterier som ligger til grunn for vurderingen av kulturminnene.

Det er ikke mulig å ta vare på alle kulturminner. Dette er heller ikke noe mål i seg selv. Vi må ha som mål å bevare et representativt utvalg av kulturminner som belyser den unike historien i kommunen.

Kulturminner vurderes ut fra et sett verdier og kriterier som er beskrevet nedenfor.

Autentisitet og alder. Begrepet autentisitet har med opprinnelighet og ekthet å gjøre. Stor autentisitet vil si at kulturminnet er lite eller ikke endret. Høy alder kan øke kulturminnets verdi. Et hus fra 1600-tallet hvor fasaden i liten grad er endret vil således ha høy verdi både i alder og autentisitet.

Formidlingsverdi. Kulturminnet eller kulturmiljøet formidler historien på en særlig tydelig og pedagogisk måte eller kan by på store og intense opplevelser. Bruk av kulturminnet eller kulturmiljøet opprettholder viktig kunnskap og tradisjoner. Noen kulturminner eller -miljøer egner seg godt til formidling som f.eks. Eidsfoss.

Fysisk tilstand Hvilken tilstand er kulturminnet eller kulturmiljøet i? Er det i en slik tilstand at det kan bevares? Et kulturminne kan være både gammelt, sjeldent og ha en viktig sosialhistorisk verdi, men hvis den fysiske tilstanden er veldig dårlig er det mer hensiktsmessig å fokusere på et tilsvarende kulturminne som er i bedre stand. Tilstanden er imidlertid ikke avgjørende for kulturminnets eller -miljøets verdi. Ofte kan andre verdier i stor grad veie opp for objektet eller miljøets tilstand.

Historiske hendelser. Kulturminnet eller kulturmiljøet kan være knyttet til konkrete hendelser, personer eller tradisjoner. Et eksempel på dette er forfatterens Kåre Holts skrivestue som nå står på Reidvintunet eller Christian IVs tur over Angers Kleiv.

Representativitet og sjeldenhet. Et kulturminne eller kulturmiljø kan tillegges verdi både hvis de er sjeldne og hvis de representerer en stilart, en periode, en sosial klasse, en funksjon eller lignende. Casino på Grefserud er et typisk eksempel på en tysk offisersbrakke fra krigen, mens kåppestabburene representerer en byggeskikk som i Norge er unik for Vestfold.

Nasjonal verdi

Verdi som tillegges kulturminner eller kulturmiljøer knyttet til viktige faser og forhold i landets historie. Et kulturminne av nasjonal verdi kan også bli tillagt regional og/eller lokal verdi.

Regional verdi

Verdi som tillegges kulturminner eller kulturmiljøer knyttet til regional virksomhet og historie. Et kulturminne av regional verdi kan også bli tillagt nasjonal og/eller lokal verdi.

Lokal verdi

Verdi som tillegges kulturminner eller kulturmiljøer knyttet til lokal virksomhet og historie. Et kulturminne av lokal verdi kan også bli tillagt regional og/eller nasjonal verdi.

Samfunns- og sosialhistorisk verdi kan være bygg og anlegg som huser eller har huset offentlige institusjoner, næringsbygg, menigheter, organisasjoner og lignende eller kulturminner og – miljøer som på annen måte har vært viktige i samfunnsutviklingen. Et godt eksempel på dette er Hof Herredshus.

Sammenheng og miljø. Å ta vare på sammenhenger gir mer kunnskap, helhetlig forståelse og opplevelse enn kun bevaring av enkeltelementer. Eidsfoss jernverkssamfunn er et eksempel på hvordan det samlede miljøet gir området ekstra stor verdi.

3.2 Verdivurderingstabell

Verdivurderingstabellene er en indikasjon på kulturmiljøets kulturhistoriske verdi og er basert på Riksantikvarens veileder for «*Verdisetting og verdivektning av kulturminner*». Verdiene er ment som et hjelpemiddel og kan ikke summeres opp kvantitativt for å få et statisk verdiresultat. Verdiene er vektet på ulikt hvis i de forskjellige kulturmiljøene. Et kulturminne kan f.eks. egne seg veldig godt for formidling, men være i dårlig fysisk tilstand. Skinneangene til Vittingfossbanen er for lengst fjernet, men de gjenværende sporene etter traseen allikevel er godt egnet til å formidle den lokale jernbane- og kommunikasjonshistorien og har hatt en viktig samfunns- og sosialhistorisk verdi. Den vil derfor få den samlede verdien «Høy».

Kun kulturminner og kulturmiljøer med den samlede verdien «Høy» eller «Svært høy» er tatt med i planen.

Figur 11: Utsnitt fra Riksantikvarens veileder for "Verdisetting og verdivektning av kulturminner".

Tabellene nedenfor viser en oversikt over verneverdige nyere tids kulturminner og kulturmiljøer i Holmestrand kommune.

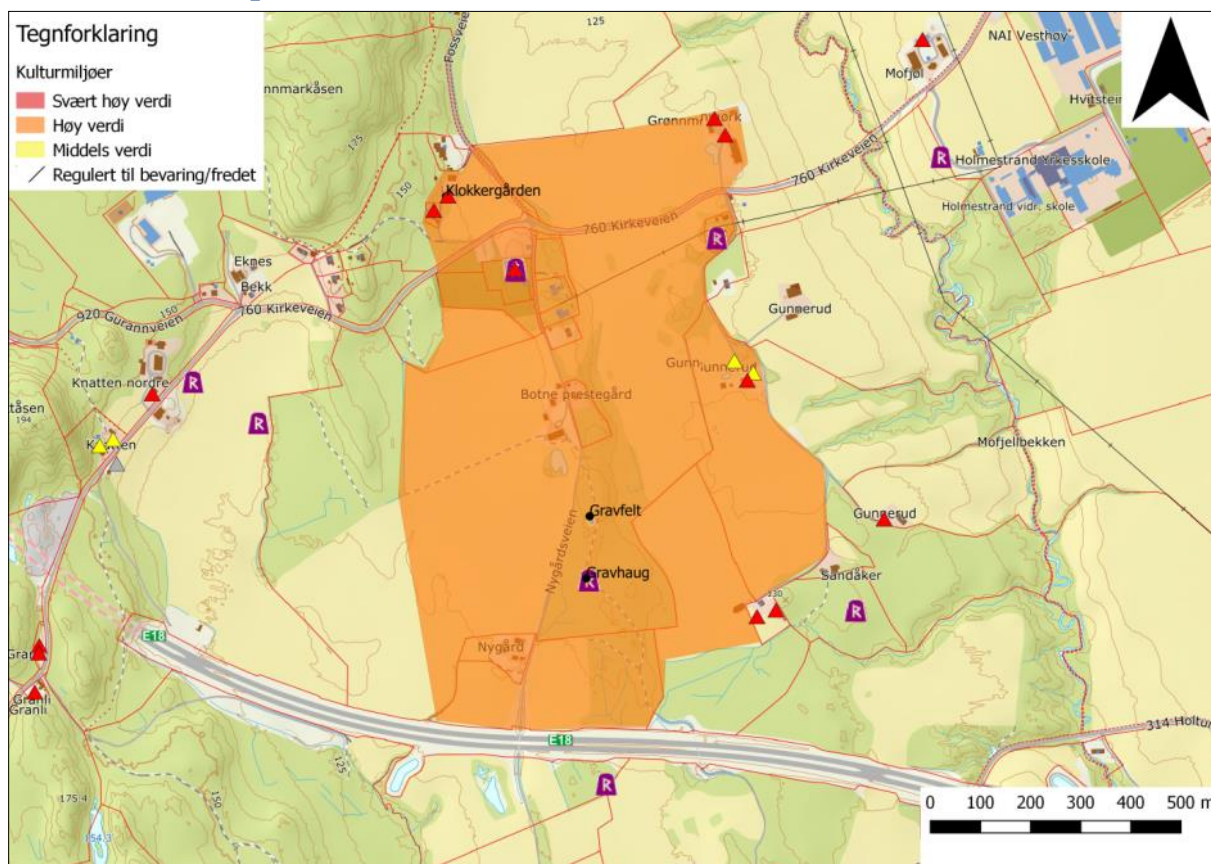
Kulturmiljø	Autentisitet og alder	Representativitet/sjeldenhet	Sammenheng og miljø	Samfunns-/sosialhistorisk verdi	Historiske hendelser	Tilstand	Formidling	Samlet verdi
1. Botne kirke	Svært høy	Høy	Høy	Svært høy	Høy	Svært høy	Høy	Høy
2. Hillestad kirke og omegn	Høy	Høy	Høy	Høy	Høy	Svært høy	Høy	Høy
3. Hof kirke	Svært høy	Høy	Høy	Svært høy	Høy	Svært høy	Svært høy	Høy
4. Vassås kirke og Vassås ødegård	Svært høy	Svært høy	Svært høy	Svært høy	Høy	Svært høy	Høy	Svært høy
5. Angers Kleiv	Svært høy	Svært høy	Svært høy	Middels	Svært høy	Middels	Svært høy	Svært høy
6. Bergstigen	Svært høy	Svært høy	Svært høy	Middels	Svært høy	Høy	Svært høy	Svært høy
7. Eidsfos Verk	Svært høy	Svært høy	Svært høy	Svært høy	Svært høy	Svært høy	Svært høy	Svært høy
8. Sundbyfoss industriområde	Middels	Høy	Høy	Høy	Middels	Middels til Høy	Høy	Høy
9. Olav Duuns hus og Rambergklova	Høy	Middels	Høy	Svært høy	Høy	Høy	Svært høy	Høy
10. Reidvin-tunet	Middels	Høy	Middels	Svært høy	Høy	Svært høy	Svært høy	Høy

Enkeltminne	Autentisitet og alder	Representativitet/sjeldenhet	Sammenheng og miljø	Samfunns-/sosialhistorisk verdi	Historiske hendelser	Tilstand	Formidling	Samlet verdi
Arkitektur og bebyggelse								
Aluminiumshus på Solåsveien	Høy	Høy	Høy	Middels	Svært høy	Høy	Høy	Høy
Hof Herredshus	Høy	Svært høy	Høy	Svært høy	Svært høy	Svært høy	Høy	Svært høy
Ferdsl								
DS Juno	Middels	Høy	Høy	Høy	Høy	Middels	Høy	Høy
Holmestrand - Vittingfossbanen	Middels	Middels	Høy	Svært høy	Svært høy	Middels	Høy	Høy
Tønsberg – Eidsfossbanen	Høy	Middels	Høy	Svært høy	Svært høy	Middels	Høy	Høy
Kongeveien over Hanekleiva	Høy	Høy	Høy	Middels	Høy	Middels	Høy	Høy

Nordre sikksakk og Bellevue	Høy	Høy	Høy	Svært høy	Svært høy	Middels	Middels	Svært høy
Smørsteintunnelen	Høy	Høy	Høy	Høy	Høy	Høy	Høy	Høy
Søndre sikksakk og Lallahompen	Høy	Høy	Svært høy	Svært høy	Svært høy	Høy	Høy	Svært høy
Rød bru	Høy	Middels	Høy	Høy	Middels	Høy	Middels	Middels
Industri								
Hafsrud gruve	Høy	Middels	Middels	Middels	Høy	Middels	Høy	Middels
Fabrikkdammen ved gamle Melkefabrikken	Middels	Middels	Middels	Høy	Middels	Middels	Middels	Middels
Isdammen på Eikelund	Middels	Middels	Middels	Høy	Middels	Middels	Middels	Middels
Tjærerenne på Heierstad	Svært høy	Høy	Høy	Middels	Middels	Høy	Svært høy	Høy
Torrud gruve	Svært høy	Høy	Høy	Svært høy	Svært høy	Middels	Svært høy	Svært høy
Malmveien fra Konnerud	Høy	Middels	Høy	Svært høy	Svært høy	Middels	Høy	Høy
Jordbruk								
Kåpestabbur	Høy	Svært høy	Svært høy	Middels	Middels	Høy	Middels	Svært høy
Lemmelåven	Høy	Svært høy	Middels	Middels	Middels	Middels	Høy	Høy
Smie på Vold	Svært høy	Høy	Høy	Middels	Middels	Høy	Høy	Høy
Krigsminner								
Casino	Høy	Svært høy	Middels	Svært høy	Svært høy	Høy	Svært høy	Svært høy
Skytterstilling «1942»	Høy	Høy	Høy	Høy	Svært høy	Middels	Middels	Høy
Annet								
Davids kilde	Middels	Middels?	Middels	Svært høy	Svært høy	Høy	Svært høy	Høy
Grensesteiner	Høy	Høye	Svært høy	Høy	Svært høy	Høy	Middels	Høy
Hurtabakken	Middels	Høy	Middels	Høy	Høy	Middels	Høy	Middels
Pullerter/landfester	Høy	Middels/Høy	Middels	Middels	Høy	Høy	Middels	Middels
Trigonometrisk punkt på Skibergfjell	Svært høy	Høy	Svært høy	Middels	Middels	Høy	Høy	Høy

4.1.1 Kulturmiljø 1: Botne kirke med omkringliggende kulturlandskap

Botne kirke og landskapet rundt med gravhauger, gårder, gamle veifar og andre viktige kulturminner er et av Holmestrands eldste kulturminner. Kirken fra rundt 1150 ruver godt synlig på en naturlig forhøyning i landskapet og området rundt består av åpne jorder og gårdsbebyggelse. Innvendig pryder kalkmalerier fra 1400- og 1600-tallet kirkens nordvegg.

Gravhauger og gravfunn i nærheten av Botne kirke, ved Bekk og i Bergskogen forteller om bruken av landskapet fra jernalder og frem til i dag. De gamle veiene gir både kunnskap om tidlig ferdsel og kirkeveier, samtidig som de i dag er gode turveier. Tunet på Grønmark og Botne prestegård representerer viktige kulturhistoriske og bygningshistoriske minner. Bebyggelsen inn mot Gunnerød er også av eldre dato (1800-tallet og tidlig 1900-tall), men er vedlikeholdt på en slik måte at eldre bygningsdetaljer i liten grad er synlig.

Kulturmiljøets verdi er knyttet til den store tidsdybden og kontinuiteten i området rundt Botne kirke. Middelalderkirken, gravminner, gårdstruktur og gamle veifar er alle med på å gjøre området kulturhistorisk viktig. Selve kirken og middelalderkirkegården er automatisk fredet, men det omkringliggende kulturlandskapet er per dags dato ikke underlagt noe vern.

Gamle veifar

1800-tallet gikk den sørgående kirkeveien fra Botne kirke og ned til Haugan. Man kan ennå se spor etter denne veien i form av en skogsti som passerer under E.18. Veifaret passerer rett ved flere gravminner, noe som kan indikere at veifaret strekker seg langt tilbake i jernalderen. Mot nord og til Gullhaug gikk kirkeveien litt vest for Fossveien. Dagens trase (Fossveien) ble anlagt på slutten av 1950-tallet. Den gamle kirkeveien er fortsatt synlig frem til Fossfeltet hvor den forsvinner i bebyggelsen.

Dagens pilegrimsled gjennom Vestfold følger et gammelt veifar fra Gurann, forbi Davids kilde og sørover ved Botne Kirke og Prestegård langs Nygårdveien.

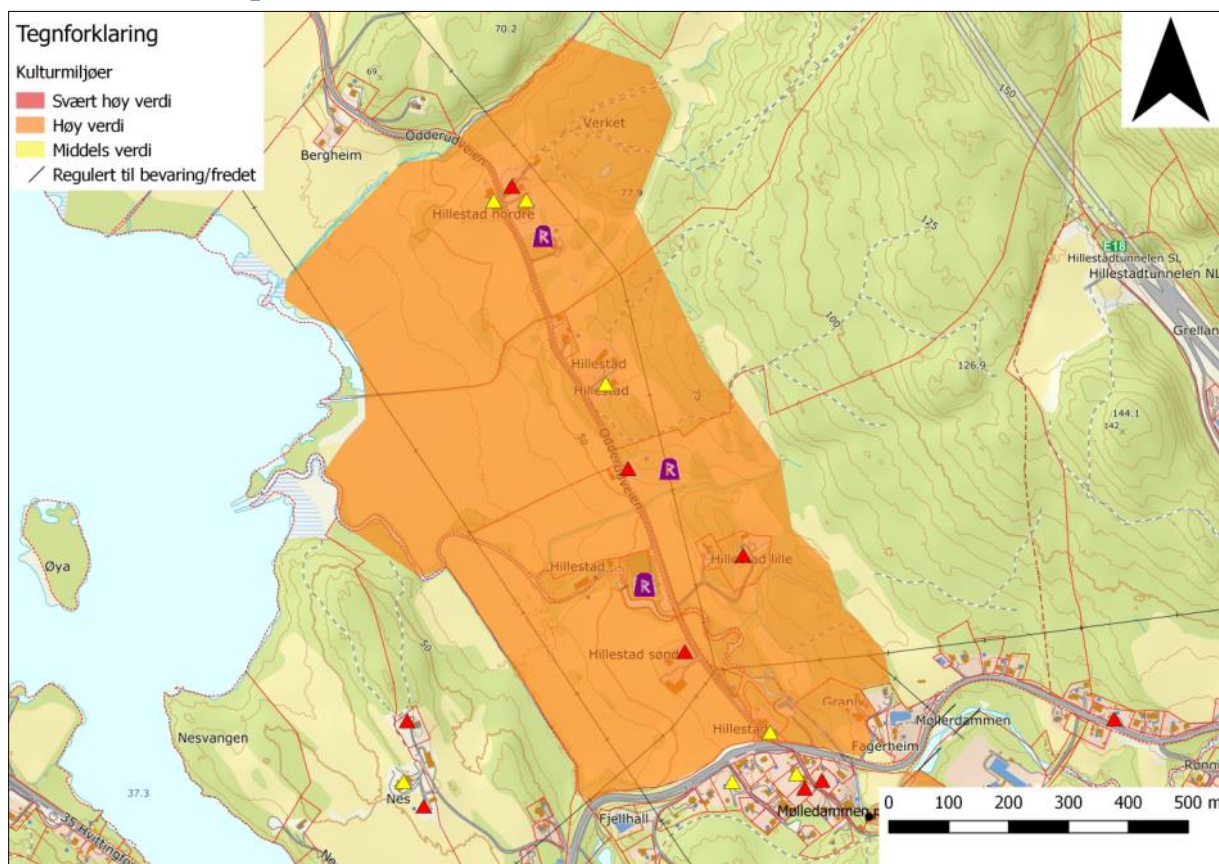
Figur 14: Middelalderkirken har stått på samme sted og skuet utover landskapet siden 1100-tallet.

Figur 14: Et gammelt veifar passerer flere gravhauger.

Nåværende situasjon:	Middelalderkirkegården og kirken på Botne er automatisk fredete kulturminner. Inngrep i grunnen eller tiltak som kan virke inn på de automatiske fredete kulturminnene er ikke tillatt uten at det er gitt dispensasjon fra kulturminneloven. Det er Riksantikvaren som fatter vedtak etter kulturminneloven.
Verdi:	Høy
Anbefalte retningslinjer:	Ved all planlegging av tiltak i kirkens nære omgivelser skal det tas hensyn til kirkens plassering og virkning i landskapet. Saker som angår omgivelsene til kirken skal sendes til fylkeskommunen for rådgivning. Saker som medfører inngrep i kirken eller middelalderkirkegården skal behandles av Riksantikvaren,

4.1.2 Kulturmiljø 2: Hillestad kirke med omkringliggende kulturlandskap

Hillestad kirke og området rundt kirken har en historisk tidsdybde som kommer tydelig frem i kulturlandskapets trekk. Kirkens plassering og kontinuitet, veitrase, gamle ferdselsveier til utmarken og eiendomsstrukturen er alle viktige historiske spor som kan leses i landskapet. Flere steder finnes også spor etter tidligere næringsvirksomhet.

Hillestad kirke ble bygget i 1724 og erstattet en eldre stavkirke på samme sted. Kirken ligger ved en bukt i bekken og har utsyn ut mot Hillestadvannet og jordene i vest og nord. Stavkirken er først nevnt i 1390, men er sannsynligvis eldre. Det var fra Hillestad kirke presten David skal ha kommet fra når han ble overfalt og drept i Grønmarkskogen.

Odderudveien er gammel og følger samme trase som den har gjort i flere hundre år. De gamle bygdeveiene buktet seg bortover landskapet og gikk innom alle de større gårdene. Dette ser vi tydelig ved Odderudveien hvor den gamle veistrukturen er opprettholdt nord for kirken.

Eiendomsstrukturen til Hillestad-gårdene består av langstrakte eiendomssteiger som strekker seg fra skogen og ned til Hillestadvannet. Alle gårdene skulle ha tilgang på de samme typene ressurser. Eiendommene strekker seg derfor slik at de inneholder både skog, fjell, innmark og vann. Fra hver av gårdene går det enkle skogsveier eller stier som fører opp mot skogen. Dette er de gamle ferdselsveiene som førte til

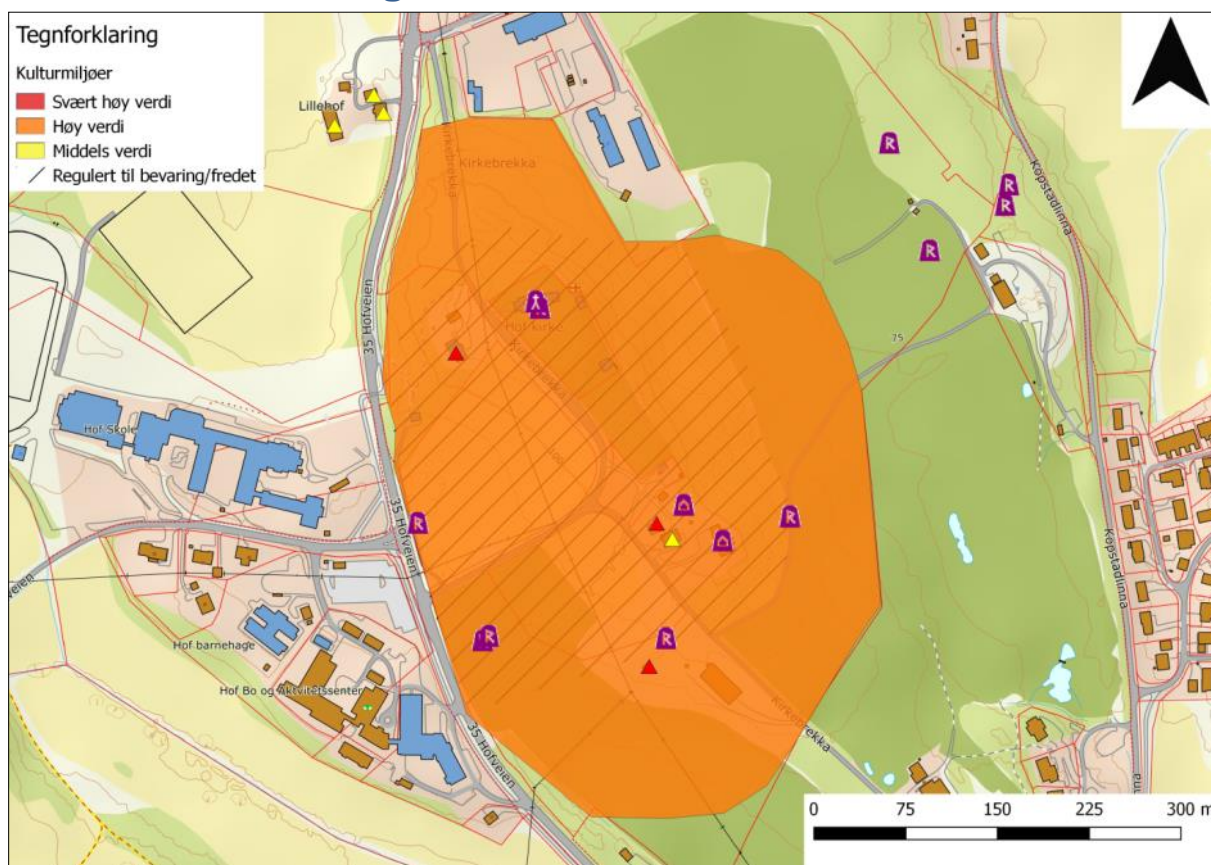
Figur 15: Hillestad kirke. Foto: Google Street View.

utmarken og setrene. Skogen var en viktig inntektskilde og det har vært flere sagbruk i området. Deler av tømmeret ble fløtet på Hillestadvannet til Vestfossen og treforedlingsfabrikkene der.

På gården Nordre Hillestad ble det på i 1740-årene fremstilt trekull, tjære og bekk ved anlegget «Hillestad fabrikker». På samme sted ble det senere opprettet et teglverk som produserte murstein, teglstein og drenerør for salg. Stedet heter fortsatt «Verket» i dag. Langsmed Hillestadelva lå det på 1900-tallet flere kraftverk og sagbruk og på Hillestadvannet drev de nærliggende gårdene med isskjæring.

Nåværende situasjon:	Hillestad kirkested er automatisk fredete kulturminner og Hillestad kirke er listeført. Inngrep i grunnen eller tiltak som kan virke inn på de automatiske fredete kulturminnene er ikke tillatt uten at det er gitt dispensasjon fra kulturminneloven. Det er Riksantikvaren som fatter vedtak etter kulturminneloven.
Verdi:	Høy
Anbefalte retningslinjer:	Ved all planlegging av tiltak i kirkens nære omgivelser skal det tas hensyn til kirkens plassering og virkning i landskapet. Saker som angår omgivelsene til den listeførte kirken skal sendes til fylkeskommunen for rådgivning. Saker som medfører inngrep i den listeførte kirken skal behandles av Riksantikvaren,

4.1.3 Kulturmiljø 3: Hof kirke og prestegård - Senter for religiøs aktivitet i førkristen og kristen tid

Kulturmiljøet viser til svært lang stedskontinuitet for religiøs aktivitet. Området er rikt på både eldre og nyere tids kulturminner som forteller om bruk av stedet. Hele jordbruksområdet mellom fjelltraktene i vest og Vikevannet i øst er rikt på kulturminner, men funnene er spesielt

konsentrert i dalstrøket nord og syd for Hof kirke. Området er spesielt rikt på gravhauger, men det finnes også spor etter blant annet kokegroper, kullfremstillingsanlegg og hulveier. Ny bebyggelse må ikke konkurrere med kirken.

Hof kirke fra ca. 1150 er den eldste bygningen i Hof. Kirken ligger på et høydedrag hvor den har utsikt over det omkringliggende landskapet. Kirkebygg har som regel en sentral plassering i landskapet, ofte på høyder hvor de er lett synlige på lang avstand slik som Hof kirke er et godt eksempel på. Sentralt plassert på kirkegården står et eldre eiketre. Eika ble fredet som et naturminne i 1947. Det er ikke kjent nøyaktig hvor gammel eika er, men den er flere hundre år gammel.

Navnet Hof vitner om at det i førkristen tid har foregått norrøn gudedyrkelse i området og at kirken kan ha blitt reist på en storgård som blant annet har hatt religiøse funksjoner for et større område.

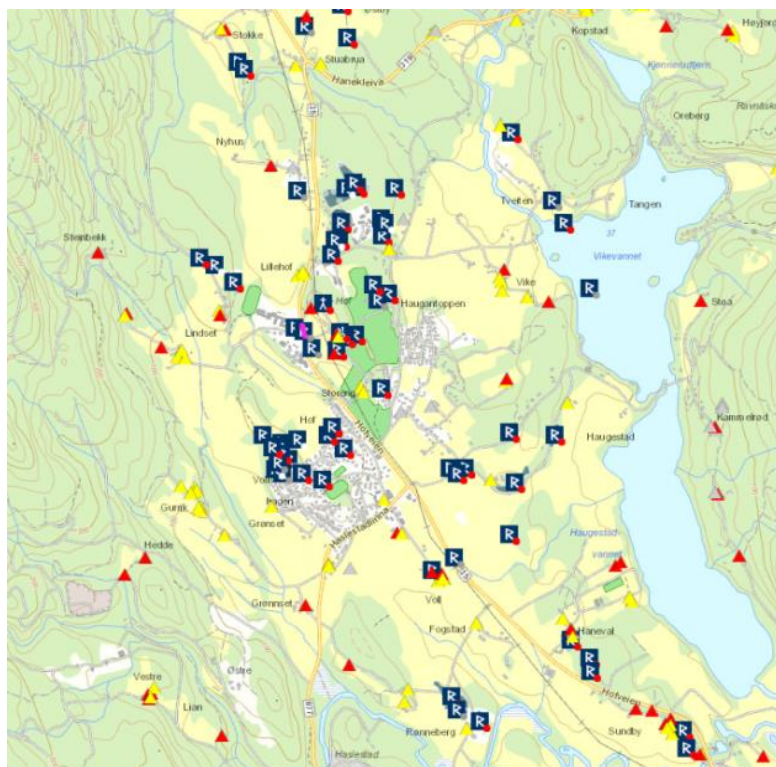
Andre tegn på at området rundt kirken har vært viktig i førkristen sammenheng kan vi se ved de mange gravhaugene og gravfeltene som er i området. Ikke langt fra kirken finner vi mange gravhauger, og flere har det vært. I løpet av de to siste hundre årene har mange gravhauger blitt fjernet som følge av jordbruksaktiviteter og utbygging. I tillegg til de mange gravhauger og gravfelt rundt kirken er det også registrert spor etter flere hulveier. Området hvor Hof kirke står har vært et sentrum for religiøs aktivitet i en lang periode, både i førkristen og kristen tid.

Figur 17a: Hof kirke er plassert på en bakketopp hvor det er utsyn i alle retninger.

Figur 17b: Eika på Hof kirkegård er fredet og svært gammel.

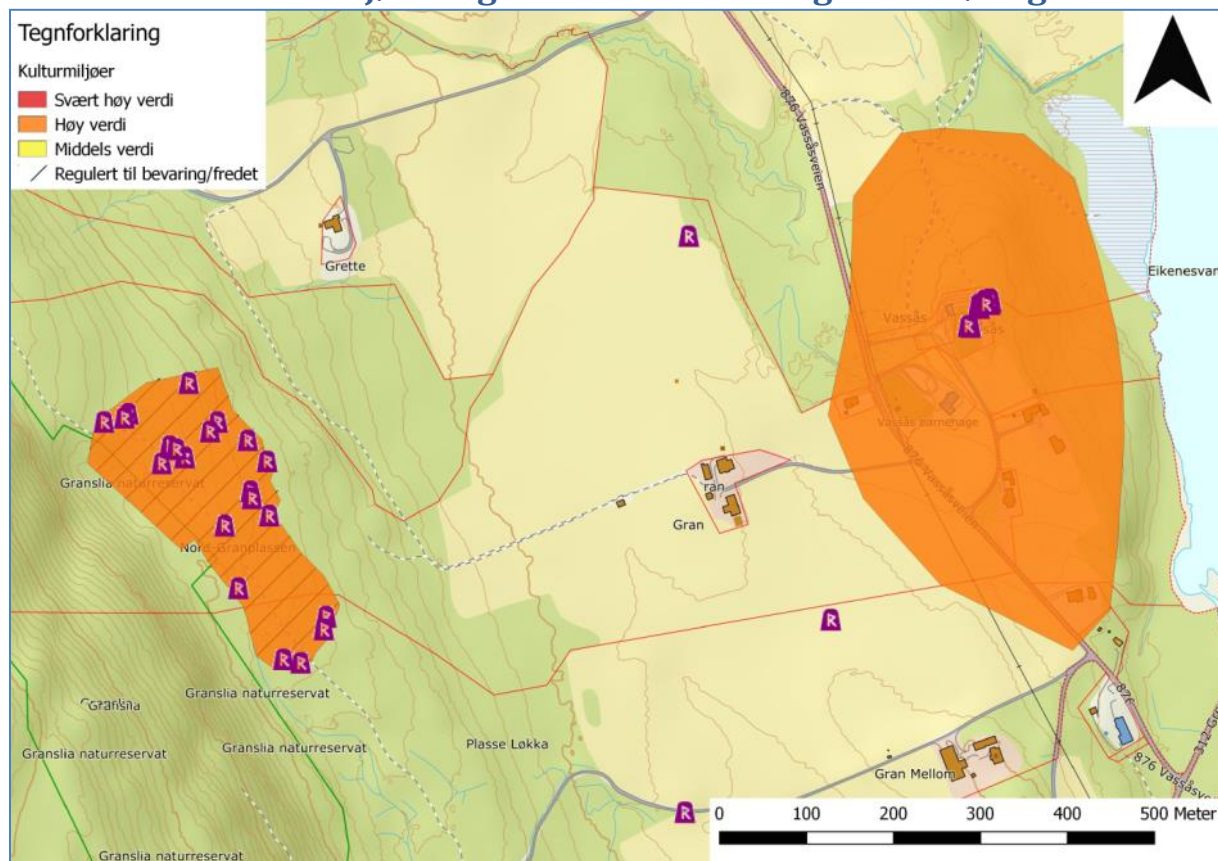
Figur 18: Automatisk fredete kulturminner og SEFRAK-registrerte bygninger i Hof. I dalstrøket i Hof er det en sterk konsentrasjon av kulturminner.

Nåværende situasjon:	Hof kirke og middelalderkirkegård er automatisk fredete kulturminner. Inngrep i grunnen eller tiltak som kan virke inn på de automatiske fredete kulturminnene er ikke tillatt uten at det er gitt dispensasjon fra kulturminneloven. Det er Riksantikvaren som fatter vedtak etter kulturminneloven.
Verdi:	Høy
Anbefalte retningslinjer:	Ved all planlegging av tiltak i kirkens nære omgivelser skal det tas hensyn til kirkens plassering og virkning i landskapet. Saker som angår omgivelsene til skal sendes til fylkeskommunen for rådgivning. Saker som medfører inngrep i kirken skal behandles av Riksantikvaren,

Gjeldende bestemmelser og retningslinjer¹¹
<i>47 f. Retningslinjer for Hof kirkested og prestegård</i> <i>Hof middelalderke kirkested, samt to av bygningene på prestegården er fredet etter kulturminneloven. Hensynsonen skal ivareta de fredete kulturminnenes virkning i landskapet. Det er viktig å bevare gamle veiløp, hustufter, rester av steingjerder m.m. og reetablering av beiter, steingjerder, alléer ol er positivt. For øvrig vises det til den generelle bestemmelsen om kulturminner.</i> <i>§ 49. H730 Kulturminneloven</i> <i>I medhold av Plan- og bygningsloven § 11-8 d) gjelder:</i> <i>Tiltak i hensynssonen H730: Kulturminner fredet etter Kulturminneloven</i> <i>Å bygge nær bygninger og anlegg fredet etter kulturminneloven tillates ikke. Fredete bygninger og anlegg skal ha en viss åpenhet rundt seg, og nye tiltak må tilpasses områdenes særpreg. Verneverdige bygninger tillates ikke revet. I verneverdige bygningsmiljø kan tilbygg og nybygg tillates såfremt de tilpasses det gamle miljøet og ikke forringer verneverdiene.</i> <i>De middelalderke kirkestedene Hof og Vassås er automatisk fredete kulturminner. Alle inngrep i grunnen eller andre tiltak som kan virke inn på det fredete kulturminnet er ikke tillatt uten etter dispensasjon fra kulturminneloven.</i> <i>Eidsfoss hovedgård og Hof prestegård er fredete kulturminner. Inngrep eller tiltak som kan virke inn på det fredete kulturminnet er ikke tillatt uten etter dispensasjon fra kulturminneloven.</i>

¹¹ Utfyllende bestemmelser og retningslinjer til kommuneplanens arealdel for Hof 2015-2027, s. 15.

4.1.4 Kulturmiljø 4a og 4b: Vassås kirke og Vassås ødegård

4a. Vassås kirke

Vassås kirke er blant de eldste kirkene i Vestfold. Middelalderkirken ligger på det høyeste punktet i dalen hvor den har godt utsyn i alle retninger og er lett synlig fra langt unna. Tilstedeværelsen av kokegroper vitner om høyden har vært brukt til religiøs aktivitet også i før-kristen tid.

Det er ikke kjent nøyaktig hvor gammel kirken er, men den ble trolig oppført rundt 1300 av lokale håndverkere som en gårdskirke.¹² Til tross for en beskjeden størrelsen var Vassås kirke den første kirken i Vestfold som fikk prekestol i 1588.

Like nordøst for kirken, nær en gammel kirkevei, er det et større kokegropsfelt. Når kokegroper ligger i tilknytning til kirker eller gravhauger kan de ha blitt anlagt i forbindelse med religiøse måltider. Ved feltet er også et par mulige stolpehull. Lokaliseringen på det høyeste punktet i dalen er ikke tilfeldig.

4b. Vassås ødegård

Fra kirken ser man over på Vassås ødegård som ligger på en hylle innunder Granåsen litt vest for gården Nordre Gran. Ødegården har en svært interessant landbrukshistorie som er spesiell også i nasjonal målestokk. Ofte er disse områdene bebygde med nyere gårdsbebyggelse og det er sjeldent at så mange strukturer etter selve boplassområdene er bevarte. Som kulturminne er derfor Vassås sjelden i Norge og unik i Vestfold.

¹² Skolens kultur- og naturminnemeny. Hof kommune. Vestfoldmuseene.

Ødegården har en marginal beliggenhet i forhold til de andre sentrale gårdene i Vassåsbygda, men det er trolig derfor den er bevart. Anlegget består av flere hustuffer, en røys med skjørbrønt stein, rydningsrøyser, fegate/geil, steingjerder og åkerreiner. Kulturminnene stammer fra flere faser med gårdsdrift som dekker et tidsspenn på nesten 2000 år, deriblant husmannsplasser fra nyere tid.

Det er viktig å bevare siktlinjene mellom kirken og ødegården.

Figur 20a: Steingjerder er noen av de mange ulike kulturminnene som finnes på Vassås ødegård.

Figur 20b: Ved Vassås ødegård er det satt opp skilt med kart og beskrivelse av kulturminnene.

Nåværende situasjon:	Kirken og kokegropfeltet er automatisk fredet og. Riksantikvaren er ansvarlig for forvaltningen av middelalderkirker. Vassås ødegård er automatisk fredet og et større område rundt ødegården er regulert som hensynssone for bevaring av kulturmiljø (H570) i kommuneplanens med tilhørende bestemmelser.
Verdi:	Svært høy
Anbefalte retningslinjer:	Ved all planlegging av tiltak i kirkens nære omgivelser skal det tas hensyn til kirkens plassering og virkning i landskapet. Saker som angår omgivelsene til skal sendes til fylkeskommunen for rådgivning. Saker som medfører inngrep i kirken skal behandles av Riksantikvaren,

Gjeldende bestemmelser og retningslinjer for Vassås kirke¹³	
§ 49. H730 Kulturminneloven	
<i>I medhold av Plan- og bygningsloven § 11-8 d) gjelder:</i>	
<i>Tiltak i hensynssonen H730: Kulturminner fredet etter Kulturminneloven</i>	
<i>Å bygge nær bygninger og anlegg fredet etter kulturminneloven tillates ikke. Fredete bygninger og anlegg skal ha en viss åpenhet rundt seg, og nye tiltak må tilpasses områdenes særpreg. Verneverdige bygninger tillates ikke revet. I verneverdige bygningsmiljø kan tilbygg og nybygg tillates såfremt de tilpasses det gamle miljøet og ikke forringer verneverdiene.</i>	
<i>De middelalderske kirkestedene Hof og Vassås er automatisk fredete kulturminner. Alle inngrep i grunnen eller andre tiltak som kan virke inn på det fredete kulturminnet er ikke tillatt uten etter dispensasjon fra kulturminneloven.</i>	
<i>Eidsfoss hovedgård og Hof prestegård er fredete kulturminner. Inngrep eller tiltak som kan virke inn på det fredete kulturminnet er ikke tillatt uten etter dispensasjon fra kulturminneloven.</i>	

¹³ Utfyllende bestemmelser og retningslinjer til kommuneplanens arealdel for Hof 2015-2027, s. 15.

Gjeldende bestemmelser og retningslinjer for Vassås ødegård¹⁴

47 e. Retningslinjer for Vassås

- *Rydding av vegetasjon rundt kulturminner og skjøtsel som fremmer åpenhet og landskapets lesbarhet er ønskelig/svært positivt.*
- *Ved hogst og utkjøring av tømmer skal arkeolog hos fylkeskommunen være konsultert og invitert til befaring på barmark i god tid før hogsten skal gjennomføres. Automatisk fredede kulturminner skal merkes, inkl sikkerhetssone. Fylkeskommunen skal avmerke traseer for kjøring i kulturminneområdet. Fylkeskommunen skal så langt det er mulig også møte opp ved oppstart av skogsdrift. 15*
- *Kvist fra hogst fjernes fra kulturminnet, og for automatisk fredet kulturminne skal det ikke forekomme kvist innenfor sikkerhetssonen på 5 m.*
- *Ønske om opprusting/større vedlikeholdsarbeider på eksisterende vei kan bare skje etter tillatelse gitt av landbrukskontoret. I forkant av vedtak etter landbruksveiforskriften skal landbrukskontoret sende høringsinvitasjon til fylkeskommunen.*
- *Ved ekstra kostnader som skyldes hensyn til kulturminner, kan grunneier søke tilskudd fra landbrukskontoret og evt. fylkeskommunen.*

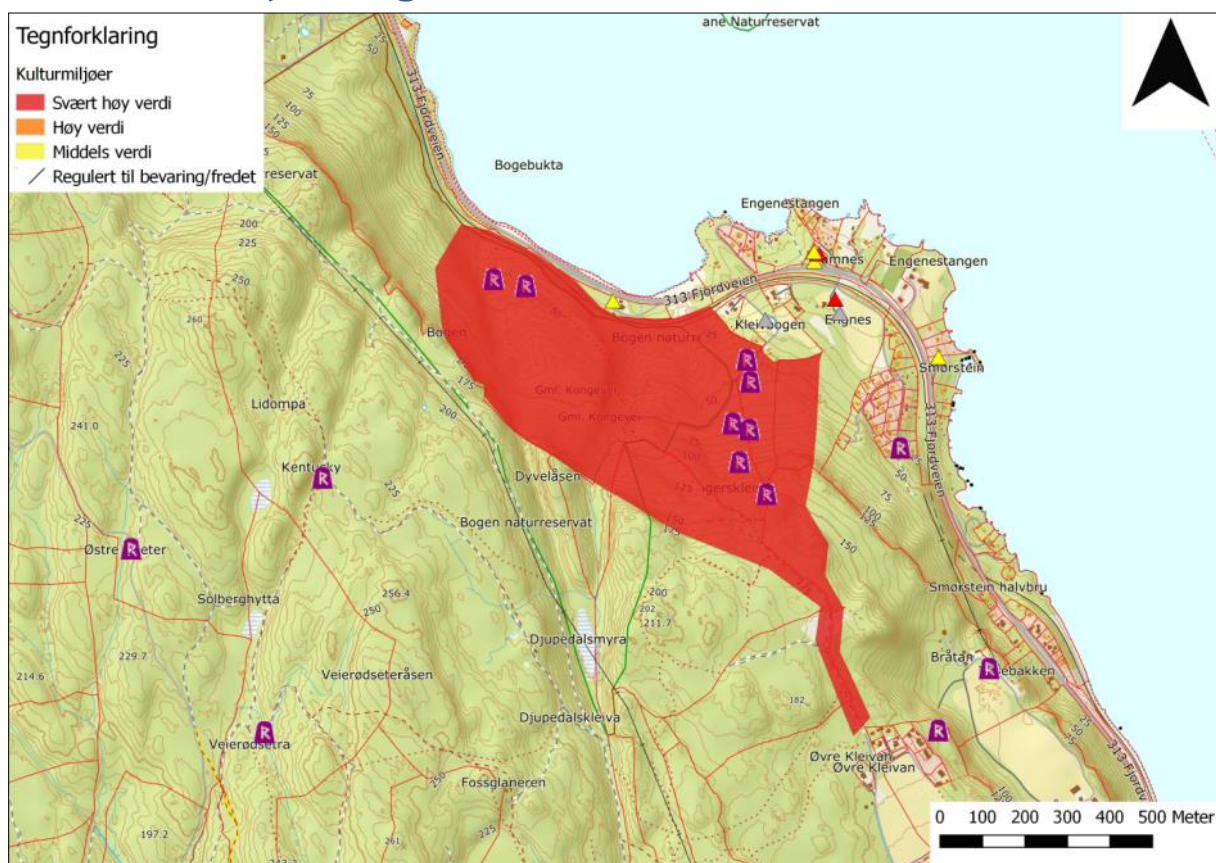
4.2 Ferdsel

Veier og ferdselsårer har alltid vært viktig for folk. Helt fra steinalderen av har mennesker flyttet seg over både kortere og lengre avstander. Muligheten til enkelt å ta seg frem i landskapet har vært viktig og mange steder ble landskapet endret slik at det ble enklere å ta seg frem. Med nye teknologier ble det etter hvert mulig å legge ferdselsårene der hvor landskapet tidligere hadde gjort det umulig. Ferdselsårer fra ulike perioder gir et unikt bilde av hvordan terrenget og den teknologiske utviklingen har formet måten mennesker har beveget seg i landskapet på.

Endrede samfunnsbehov og teknologisk utvikling er bestemmende for hvor og hvordan vi bygger våre veier. Etter hvert som årene går forsvinner imidlertid både spor og kunnskap om de gamle veifarene. Det er derfor viktig å ivareta de sporene som er igjen.

¹⁴ Utfyllende bestemmelser og retningslinjer til kommuneplanens arealdel for Hof 2015-2027.

4.2.1 Kulturmiljø 5: Angers Kleiv

Angers Kleiv har vært viktig for kommunikasjon og transport like lenge som det har vært mennesker på stedet. Innenfor området finnes flere generasjoner av veier. Fra de eldste hulveiene til dagens moderne fylkesveier. Her finner man hulveier fra før 1537, kongeveien fra middelalderen og til 1800-tallet, moderne fylkesvei som fortsatt er i bruk og det nå nedlagte jernbanesporet som var i drift fra 1881 til 2016.

Angers Kleiv ligger øst i Holmestrand kommune, nær kommunegrensen til Sande og er en av flere naturlige kleiv i den bratte fjellveggen som går fra Holmestrand og nordover. Kleiva gjorde det mulig for mennesker å ferdes opp og ned langs det ellers stupbratte fjellet. I selve kleiva finner vi to generasjoner av veier, hulveier og kongeveien. Når den teknologiske utviklingen gjorde det mulig ble det anlagt kjørevei og jernbanespor langs kysten.

Hulveiene: De eldste sporene etter ferdsel i Angers Kleiv er et sett med hulveier som fører ned mot sjøen ved Smørstein. Hulveier er u-formete forsenkninger i terrenget og er de eldste veiene vi kjenner til. De kan være flere tusen år gamle. På den andre siden av fjorden ved Sando kan man gjenfinne sporene etter hulveitraseen.

Figur 21: Øvre del av Kongeveien i Angers Kleiv. Foto: Paul Thode.

Kongeveien: Senere ble kongeveien lagt over Angers Kleiv. Fra Sande gikk veien gjennom Bogen opp til Kleivan og videre inn i Våle. Strekingen var beryktet for sin bratte stigning.

Kystveien: Lenge var det ansett som en umulig oppgave å anlegge en vei langs fjorden. Men den bratte Angers Kleiv og de andre kleivene ned til Holmestrand hemmet transporten av tømmer ned til havnen i tillegg til å gjøre den allmenne ferdselen vanskelig. I 1791 ble det derfor satt i gang en bygging av en vei langs fjorden. Veien stod ferdig i 1795. Dagens fylkesvei 313 følger i stor grad den samme traseen. Etter at kystveien stod ferdig gikk Angers Kleiv ut av bruk som ferdselsvei for reisende.

Jernbanen: I 1881 åpnet Vestfoldbanen. Mellom Holmestrand og Holm gikk jernbanesporet nesten parallelt med veien. Der hvor hulveiene og kongeveien hadde fulgt de naturlige veiene landskapet bødd på, sprengte jernbane seg frem med dynamitt. Jernbaneskjæringen nederst i Angers Kleiv er et tydelig eksempel på dette.

Ovenfor jernbanen ble det i 1936 anlagt et steinbrudd med knuseverk og transportbånd over jernbanen og veien. Transportbåndet førte ut til en silo ute i sjøen hvor skip og lektere kunne legge til og laste direkte. Virksomheten opphørte for mange år siden og i dag er det bare noen betongfundamenter og et utsprengt område igjen.

Nåværende situasjon:	Deler av Angers Kleiv er automatisk fredet. Kulturmiljøet inngår i hensynssone landskap (H550) i kommuneplanens arealdel. Deler av området er del av Bogen naturreservat (H720). Resten av området har i dag ikke noen formell vernestatus etter plan- og bygningsloven.
Verdi:	Svært høy
Anbefalte retningslinjer:	Vurdering av tiltaks påvirkning på kulturmiljøet skal være avklart med regionnivået ved kulturminnemyndighetene, og aktuelle høringsparter hørt før eventuelle nye tiltak innenfor hensynssonen kan tillates.

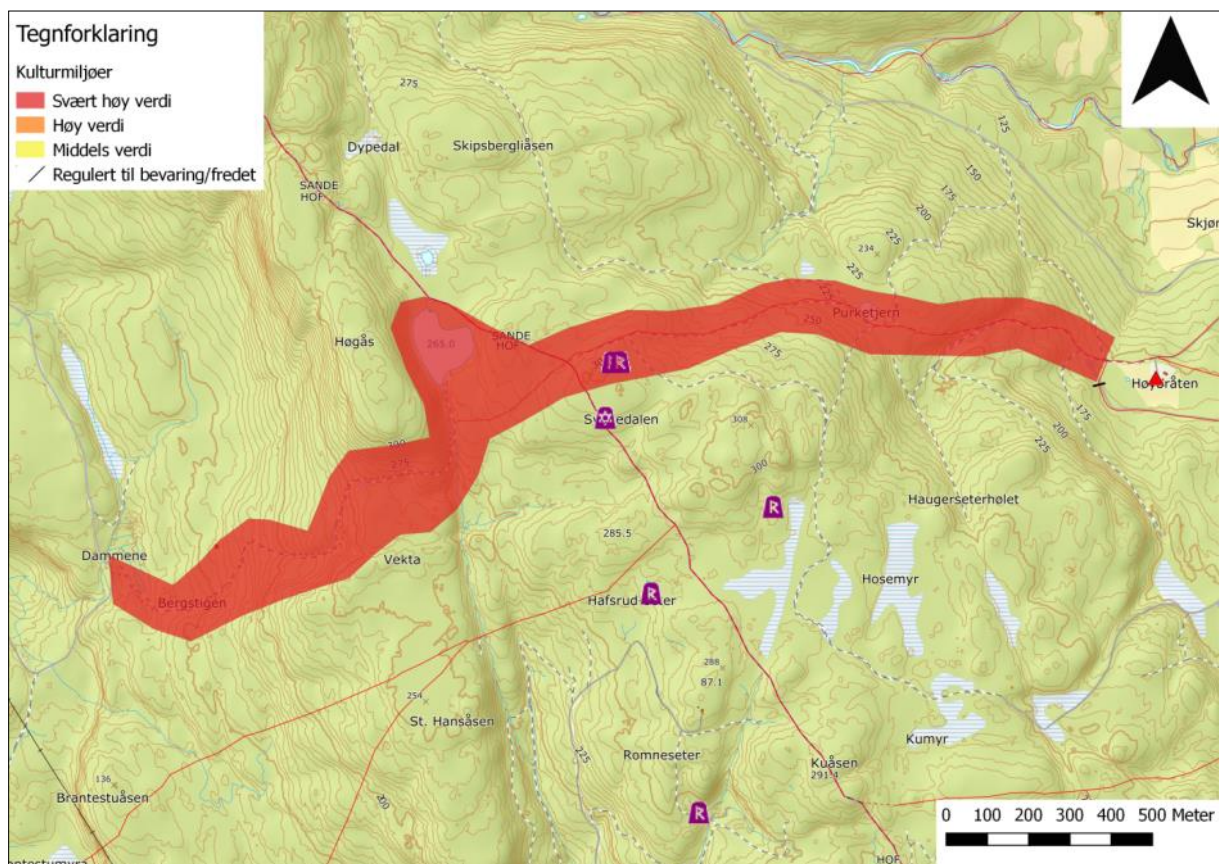
71. H550 Særlige hensyn landskap

I medhold av PBL § 11-8 bokstav c gjelder følgende retningslinjer for hensynssone H550, særlige hensyn landskap:

Ved planlegging etter loven bør tiltak lokaliseres og utformes slik at det underordne seg kulturlandskapet på en særlig hensynsfull måte. Ved vurdering av tiltaket bør virkningene på både de nærmeste omgivelsene og det overordnede landskapet klargjøres. Lokalisering, formgivning, fargebruk og volumoppbygging bør tilpasset stedet og landskapets karakter. Virksomhet som medfører støy i nærområdene over 40 db bør ikke tillates uten at særlige tungtveiende grunner foreligger.¹⁵

¹⁵ Utfyllende bestemmelser og retningslinjer til kommuneplanens arealdel for Hof 2015-2027, s. 21.

4.2.2 Kulturmiljø 6: Bergstigen

Velfungerende kommunikasjonslinjer har alltid vært viktig for folk selv om de spesifikke behovene har endret seg. Dette illustrer Bergstigen på en god måte. Bergstigen er omtalt i *Nasjonal verneplan for veger, bruer og vegrelaterte kulturminner* og er der definert som et verneverdig kulturminne.

Bergstigen er en veistrekning på ca. 3,5 km. Den går fra Saga i Hof til Høybråten gård i Sande. Bergstigen (eller Bergstien) antas å ha vært i bruk så lenge det har vært bosetninger i området. Noen steder er det flere parallelle løp. Da Eidsfos Verk ble opprettet i 1697 ble den tatt i bruk til å frakte råmaterialer og varer. Oppblomstringen av jern- og bergverk i Norge på 1700-tallet førte til behov for gode transportveier. I perioden 1805-09 ble stien utbedret til kjerrevei av den daværende verkseieren Peder Juel von Cappelen (1763 – 1837).

I tillegg til å frakte malm og jernverksprodukter ble Bergstigen også benyttet til andre formål. Før det ble opprettet telefonforbindelse til Eidsfoss og Sande sprang løpegutter med telegram over jernverksveien mellom bygdene. I 1892 ble det etablert en telefonlinje langs Bergstigen. Telefonlinjen var i virksomhet i 70 år før den ble lagt ned i 1962. De siste ledningene og stolpene ble fjernet i 1972, men spor etter telefonlinjen er fortsatt godt synlig i form av steinfundamentene for stolpene som står

Figur 23a: Del av Bergstigen.

Figur 23b: Flere steder langs veien kan man se fundamentet til telefonstolpene.

langs veien.

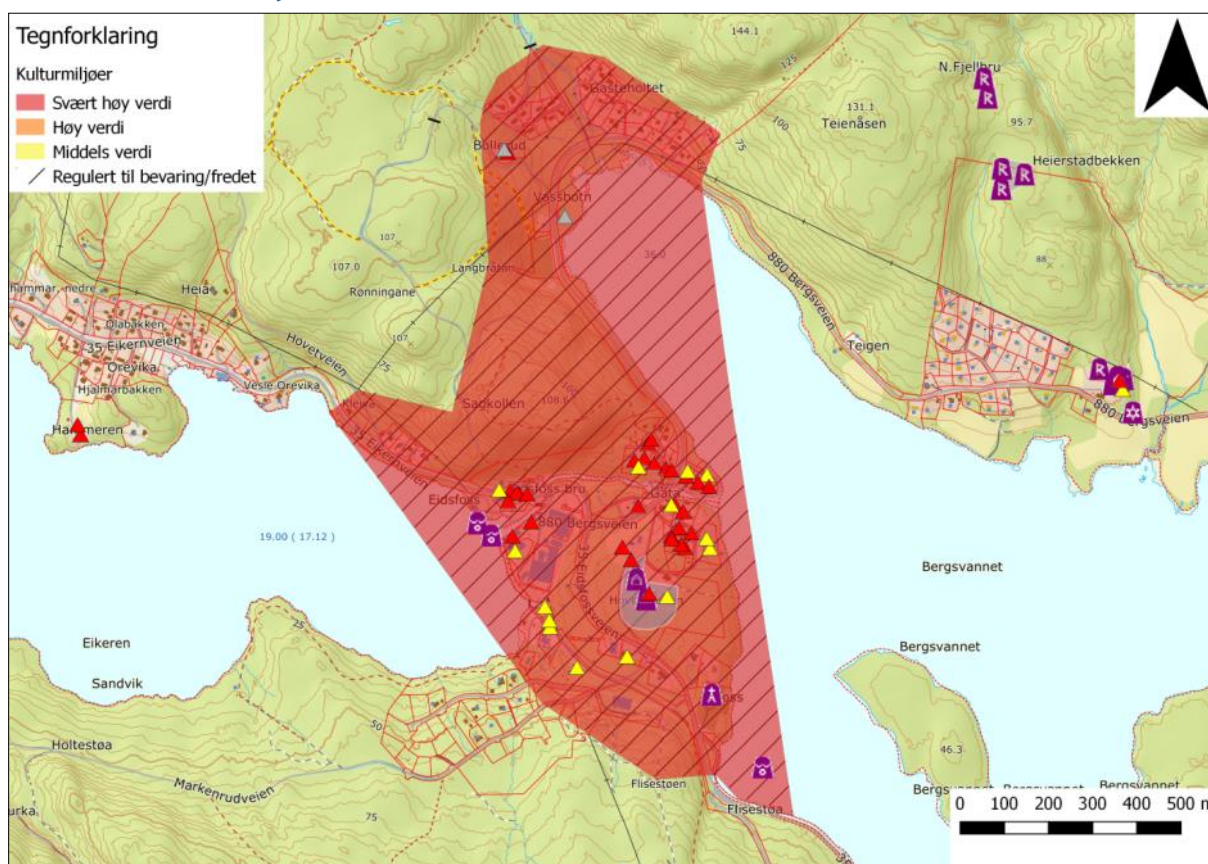
Ikke langt fra Djupdalstjern, der hvor Bergstien krysser kommunegrensen mellom Sande og Hof, kan man til begge sider se en rad med rødmerkede trær som marker kommunegrensen. Følger man trærne sørover vil man etter ca. 100 meter kommer til en gravrøys fra bronse- eller jernalderen som ligger langs grensen. I tidlige tider var det ikke uvanlig at man benyttet seg av eldre gravrøysen som grensemarkører.

Nåværende situasjon:	Området har i dag ikke noen formell vernestatus etter plan- og bygningsloven.
Verdi:	Svært høy
Anbefalte retningslinjer:	Vurdering av tiltaks påvirkning på kulturmiljøet skal være avklart med kommunen, og aktuelle høringsparter hørt før eventuelle nye tiltak innenfor hensynssonen kan tillates.

4.3 Industri

Fra slutten av 1900-tallet og frem til i dag har det blitt stadig økende interesse for industriminne. Industrien har bidratt til å forme både by og land og kulturminnene den etterlater med på å fortelle dens historie.

4.3.1 Kulturmiljø 7: Eidsfoss

Eidsfoss er et helhetlig jernverksamfunn med en unik bredde av kulturminner. Her finnes godt bevarte spor og bygninger etter alle samfunnslag. Sporene etter mange århundrer med industri kan sees overalt. Fra den velbevarte hovedgården, Eidsfoss kirke, arbeiderboliger og verkstedbygninger til tømmerslepper, demninger og vannmølleruiner. Mye av kulturmiljøets

særstilling ligger i dets opprinneligheten og autenticiteten, både som et sammensatt miljø og som enkeltminner. Det er foretatt få endringer som forringer verneverdien. Eidsfoss er et av landets best bevarte jernverksmiljøer.

Eidsfoss historie slutter ikke ved jernverkets eller tettstedets yttergrense. Sporene etter jernverket og industrisamfunnet strekker seg utover i form av malmveier, jernbanetrase, kullmiler, gårder, husmannsplasser, gamle veifar, gruver og mer. For å få et fullstendig bilde av Eidsfoss sin funksjon og betydning er det essensielt å bevare disse kulturhistoriske elementene.

Kulturmiljøet er plukket ut som et av Vestfolds 37 viktigste kulturmiljøer i regional og nasjonal i Regional plan for bærekraftig arealpolitikk.

Eidsfossen

Eidsfossen har vært grunnlaget for all industrivirksomhet på Eidsfoss. Allerede før Svartedauden stod det en mølle her. Utover 1400- og 1500-tallet nevnes mølledriften ved flere anledninger. På 1500-tallet ble det bygget flere oppgangssager langs fossen. Sagbruksdriften ble holdt gående i over 400 år frem til det opphørte på 1950-tallet.

Jernverket

Jernverket Eidsfos Verk ble grunnlagt i 1697 av Caspar Herman Hausmann etter en avtale med eieren av Jarlsberg Grevskap, baron Gustav Wilhelm von Wedel som eide grunnen. Det 17 meter lange fallet i Eidsfossen ble utnyttet av verkstedbygningene som ble lagt inntil elva der den munnet ut i Eikern. Den første tiden produserte jernverket stangjern, stål og ovner. Etter 1883 ble produksjonen etter hvert lagt om til støpegods, jordbruksmaskiner og jernbanevogner. I 1961 ble jernverksdriften lagt ned.

Figur 24: Eidsfoss ligger idyllisk til mellom Eikern og Bergsvannet.
Foto: Jon Løvaas.

Eidsfoss hovedgård og hage

Herskapsgården fra 1700-tallet på Eidsfoss ligger majestetisk til mellom Bergsvannet og Eikern. Her har verkstedseierne holdt til i mange hundre år. Huset ble fredet i 1923 og har blitt restaurert og istandsatt i historisk stil. I dag er hovedgården en av kronjuvelene på Eidsfoss.

Den tilhørende hagen er en rekonstruert parterrhage basert på Christine Marie Cappelens hageanlegg fra 1750-tallet. I sin tid var den et enestående hageanlegg i Norge med et stort spekter av planter og vekster. I dag er fire kvadrater rekonstruert og beplantet.

Figur 25: Eidsfoss Hovedgård: Foto: Jon Løvaas.

Eidsfoss kirke

Religion var en viktig del av norske samfunn tidlig på 1900-tallet. For å ivareta dette behovet ble derfor Eidsfoss kirke bygget i 1904 på initiativ fra jernverket. Arbeideren dekket ca. en tredjedel av kostandene. Den vakre kirken anlagt ved bredden av Bergsvannet og er i dag noe av det første man ser når man kjører inn til Eidsfoss fra syd. På kirkegården ligger familiegravstedet til Thon-familien som var verkstedseiere på 18- og 1900-tallet.

DS Stadshauptmand Schwartz

Dampbåten DS Stadshauptmand Swartz ble bygget i perioden 1901-03 for å avløse hjuldamperen DS Eikern som gikk i rute mellom Vestfossen og Eidsfoss. Da Tønsberg-Eidsfossbanen kom i drift i 1901 økte transporten over Eikern betraktelig. På 1920-tallet ble veien langs Eikern oppgradert og Stadshauptmand Schwartz ble tatt ut av drift og ankret opp i havnen i Eidsfoss. I 1930 sank skipet og ble liggende før det ble hevet i 1995. I dag er skipet under restaurering.

Prosjekt Eidsfoss Utvikling

I 2016 ble det bevilget 1,5 millioner kr til Eidsfoss av statlige midler. I forbindelse med dette ble Prosjekt Eidsfoss Utvikling opprettet. Prosjektet er et treårig prosjekt som skal gå fra 2016 – 2019. Prosjektet skal gjennom nært samarbeid med lokale stiftelser og frivillige bruke de statlige midlene til å utvikle og formidle det levende kulturhistoriske industrimiljøet på Eidsfoss.

Mer detaljert informasjon om kulturminnene på Eidsfoss og prosjektet finnes på <http://www.jernverketeidsfoss.no/>.

Nåværende situasjon:	Eidsfoss inngår i hensynssone for bevaring av kulturmiljø (H570) i kommuneplanens arealdel.
Verdi:	Svært høy

Anbefalte retningslinjer:	Eksisterende bestemmelser og retningslinjer videreføres. Vurdering av tiltaks påvirkning på kulturmiljøet skal være avklart med regionnivået ved kulturminnemyndighetene, og aktuelle høringsparter hørt før eventuelle nye tiltak innenfor hensynssonen kan tillates.
----------------------------------	--

Gjeldende bestemmelser og retningslinjer¹⁶

47 b. Eidsfoss generelt

Eidsfoss er et vel bevart industri- og jernverkssamfunn, hvor bebyggelsen og samspillet mellom bebyggelse og landskap gjenspeiler et hierarkisk samfunn. Kulturmiljøet er tydelig funksjonsdelt i hovedgården, verket, boligbebyggelse og bygninger for sosial velferd. Det er viktig å bevare både enkeltelementer og sammenheng mellom hovedgården, verket, boligbebyggelsen og sosiale bygninger, slik dette utviklet seg fra 1600-tallet til ca. 1950.

47 c. Retningslinjer for Eidsfoss

Områdenes særpreget skal bevares og vesentlige tiltak bør vurderes strengt.

Bygninger oppført før 1950 skal bevares. Øvrige strukturer/historiske spor som veiløp, allèer, elve/bekkedrag, steingjerder, murer, og rester fra industrien med mer og den naturlige/ landskapsmessige sammenhengen mellom disse skal opprettholdes og bevares. Tilbakeføring av bygninger er ønskelig og positivt.

Tilbakeføring/reetablering av industrilandskapet ved rydding av vegetasjon rundt kulturminner og skjøtsel som fremmer landskapets lesbarhet er ønskelig/svært positivt.

Ny bebyggelse kan tillates dersom den tilpasses områdets særpreget og underordner seg omgivelsene mht landskapssilhuett, samt nær- og fjernvirkning for kulturminner. Ny bebyggelse må ikke bryte med stedets karakter og særpreget når det gjelder den klare funksjonsdelingen og strukturene rundt dette.

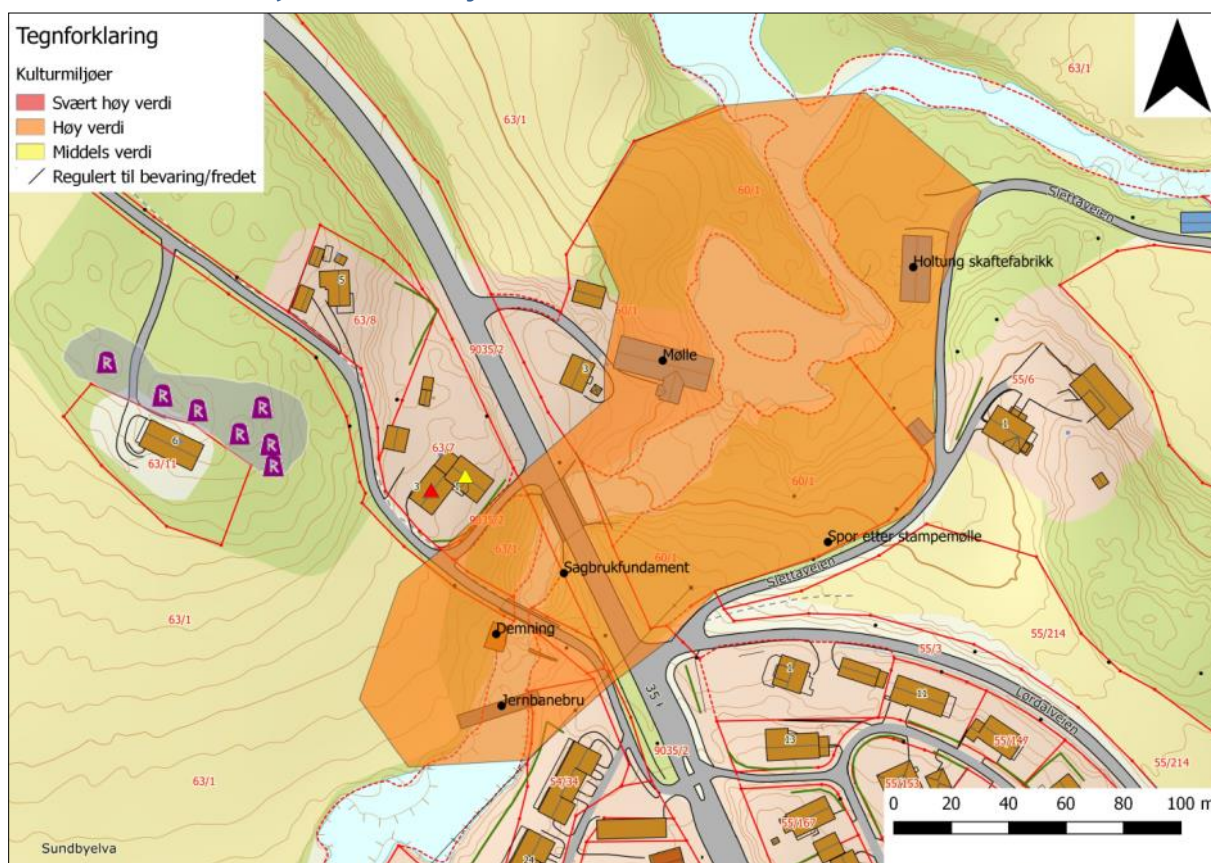
Ny bebyggelse skal tilpasses omkringliggende bebyggelse mht plassering, retning, takvinkel, vindusbruk, størrelse, farge- og materialbruk og øvrig utforming.

For området rundt Vassbonn, nord i kulturmiljøet, er det landskapshensyn som er vesentlig og ikke enkeltbygg.

Vernet skal ikke være til hinder for utvikling av stedet. Blant annet kan bygninger tas i bruk til nye formål.

¹⁶ Utfyllende bestemmelser og retningslinjer til kommuneplanens arealdel for Hof 2015-2027, s. 14

4.3.2 Kulturmiljø 8: Sundbyfossen

Ved Sundbyfossen og langs elvebredden finnes det i dag flere spor etter industrien og virksomhetene som gav grunnlag til oppveksten av tettstedet Sundbyfoss. Slike steder var også knutepunkter for kommunikasjonslinjer. I Sundbyfoss møttes både kongeveien fra Christiania til Skien og hovedveien fra Holmestrand til Hof og på første halvdel av 1900-tallet delte Eidsfossbanen og Hvittingfossbanen trase og stasjon i Sundbyfoss.

Industri

Ved Sundbyfossen har det i mange hundre år vært sagbruk, møller og demninger. Dagens mølle ble bygget i 1905 etter at den forrige brant i 1904. Den nye mølla ble bygget for turbindrift og et turbinrør førte vannet inn i turbinen i møllas kjeller. Pilarene som turbinrøret hvilte på er fortsatt godt synlig langs nordsiden av elva. Før Sundbyfoss fikk offisiell strømtilførsel ble det en periode produsert strøm i mølla.

Figur 27a: Sundbyfoss mølle.

Figur 27b: Jernbanebrua og betongdemningen ved

Figur 28: Sundbyfossen med Sundbyfoss mølle.

Betongdemningen ble bygget på 1930-tallet og erstattet en eldre demning av tre fra 1905. Den gamle demningen var plassert nærmere mølla enn i dag, men den nye ble flyttet lengre opp slik at fallhøyden økte til 12 meter. Elva ble også brukt til fløtning av tømmer frem til betongdemningen ble bygget på 1930-tallet.

Opp gjennom tidene har det vært flere sagbruk ved Sundbyfossen. I dag finnes det kun rester etter et av dem. Sagbruket var i bruk frem til 2. verdenskrig og lå nær veien hvor det fortsatt er mulig å se deker av steinfundamentet.

På sørsiden av elva, på østsiden av det nederste fossefallet (Haugfallet), lå Holtung skaftefabrikk. Fabrikken ble etablert i 1905 og produserte blant annet slegge- og økseskaft. Dagens fabrikkbygning er fra 1972 og er bygd oppå kjelleren og grunnmuren til det gamle fabrikklokale som brant i 1971. Driften opphørte i 1995 og bygningen står i dag tom. Litt syd for Holtung skaftefabrikk lå en stampemølle. Hit kom bønder for å få stampet vadmestøy. Stampemøllen ble lagt ned i 1900 og en forhøyning i terrenget er i dag de eneste restene etter stampemølla.

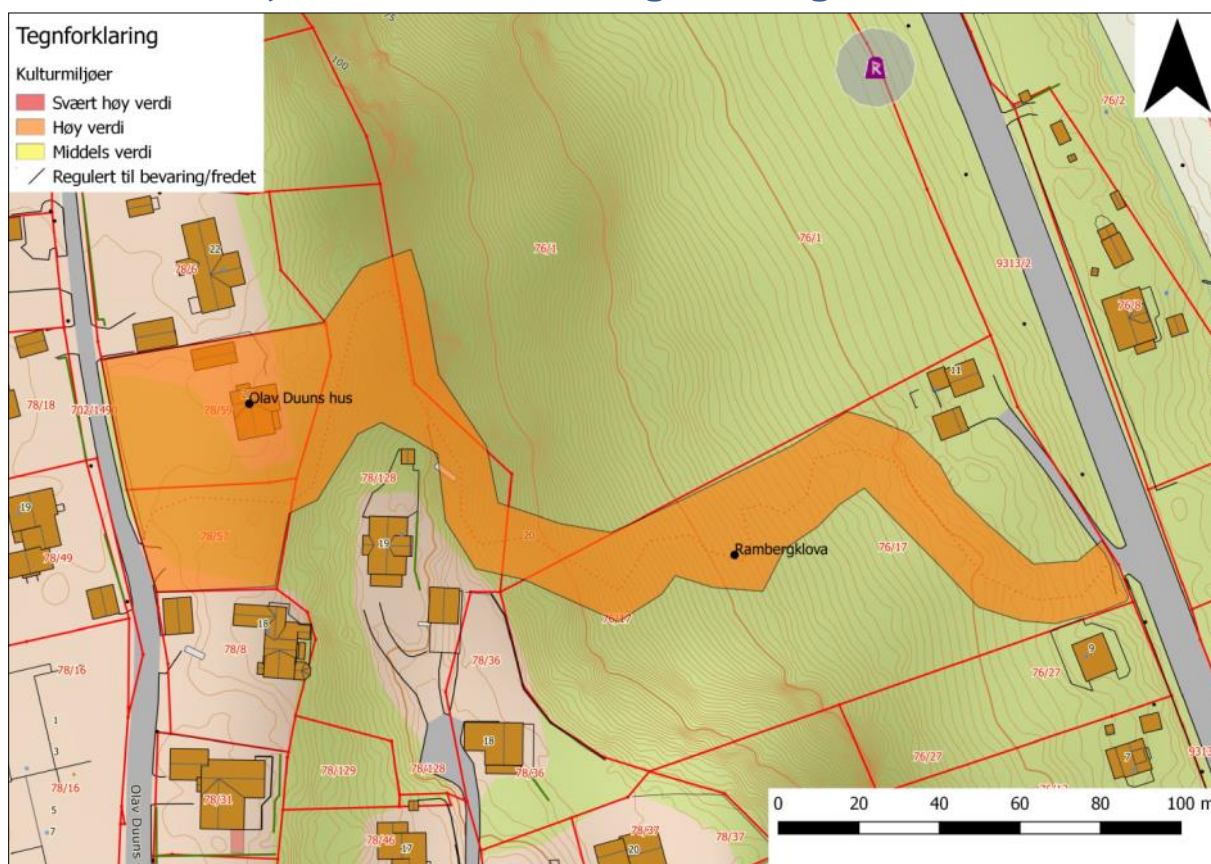
Kommunikasjonsknutepunkt

I Sundbyfoss møttes flere viktige ferdselsveier, blant annet den gamle kongeveien fra Christiania til Skien over Hanekleiva og hovedveien mellom Holmestrand og Hof. Fra 1901 Til 1938 gikk jernbanetraseen til Eidsfossbanen og Hvittingfossbanen her. Jernbanen passerer Sundbyelva like ved dagens bilbru og den gamle kongeveien. Sundbyfoss stasjon lå på nordsiden av elven, kun et steinkast fra Sundbyfoss mølle. Den gamle jernbanebrua markerer fortsatt hvor traseen gikk og er et viktig kulturminne som forteller om jernbanens historie i Hof og Holmestrand.

Nåværende situasjon:	Området har i dag ikke noen formell vernestatus etter plan- og bygningsloven.
Verdi:	Høy
Anbefalte retningslinjer:	Spor etter industri innenfor området skal opprettholdes og bevares. Vurdering av tiltaks påvirkning på kulturmiljøet skal være avklart med kommunen og aktuelle høringsparter hørt før eventuelle nye tiltak innenfor hensynssonen kan tillates.

4.4 Annet

4.4.1 Kulturmiljø 9: Olav Duuns hus og Rambergklova

Olav Duun er en av våre mest kjente norske forfattere fra 1900-tallet og hjemmet hans, Fjellvang, er dermed av stor kulturhistorisk betydning. Ikke minst har Olav Duun vært en svært viktig personlighet i Holmestrand kommune.

I Olav Duuns vei 20 står en rødmalt villa i sveitserstil med utsikt utover Oslofjorden og Sandebukta. Her bodde Olav Duun med sin familie fra 1914 etter at han flyttet til Holmestrand i 1908 for å jobbe som lærer ved Ramberg skole. Skolen lå nede ved Fjordveien og via Rambergklova som lå like bak huset hadde Olav Duun kort vei til arbeidsplassen.

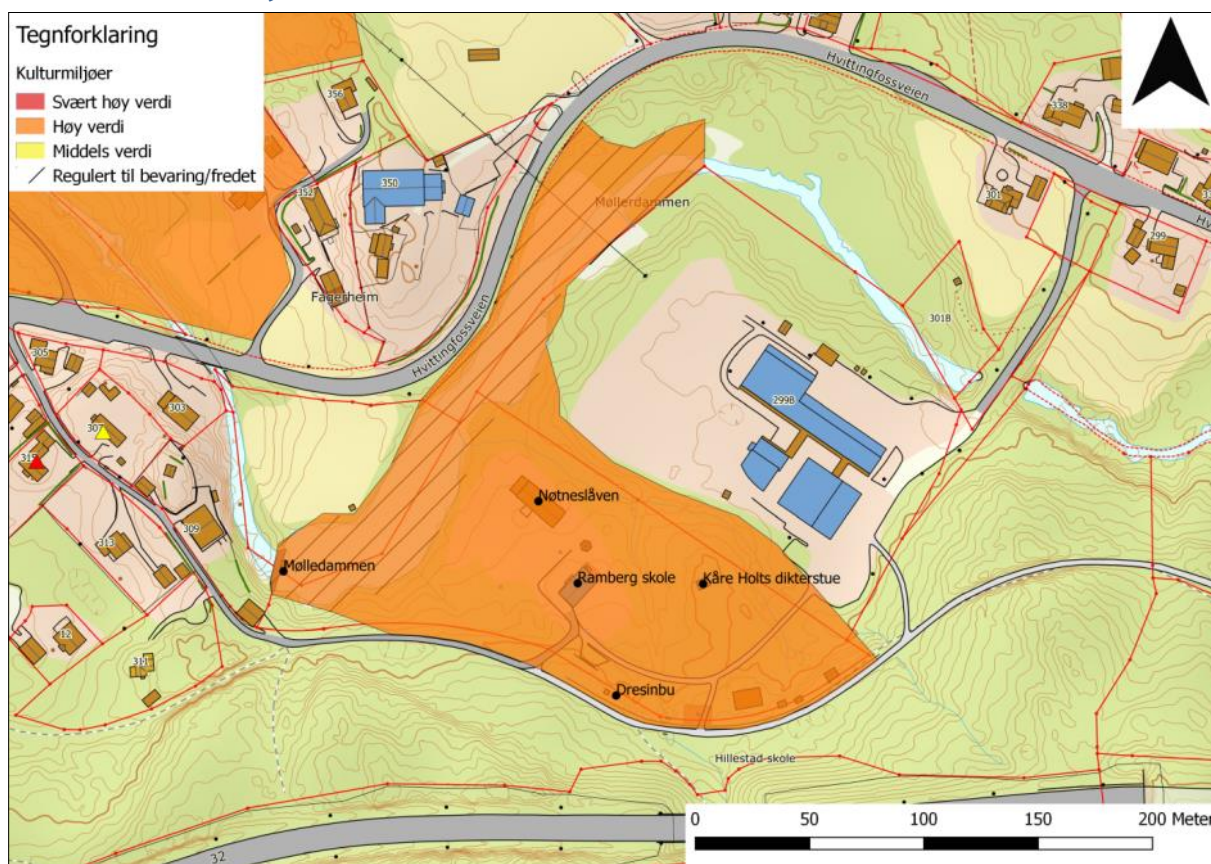
Rambergklova er en av flere kleiver i fjellet som har blitt brukt som ferdselsåre så lenge det har bodd mennesker i området. Både huset og kleiva er viktige kulturminner i Holmestrand's historie.

I 1973 ble huset overdratt til Olav og Emma Duuns Stiftelse. Første etasje, samt to av rommene i 2 etasje er bevart/tilbakeført til slik som Olav og Emma Duun hadde det. Fjellvang er i dag aktivt brukt til formidling. Huset er lett tilgjengelig for besøkende og står i dag i sin opprinnelige kontekst.

Nærheten til Rambergklova som ble brukt daglig av Olav Duun bidrar blant annet til å øke kulturminnets miljø/strøksverdi.

Nåværende situasjon:	Området har i dag ikke noen formell vernestatus etter plan- og bygningsloven.
Verdi:	Høy
Anbefalte retningslinjer:	Olav Duuns hus tillates ikke revet. Vurdering av tiltaks påvirkning på kulturmiljøet skal være avklart med kommunen, og aktuelle høringsparter hørt før eventuelle nye tiltak innenfor hensynssonen kan tillates.

4.4.2 Kulturmiljø 10: Reidvin-tunet

Reidvin-tunet er i dag et attraktivt kultur-tun hvor lokalhistorien formidles og ivaretas. På tunet står flere viktige kulturhistoriske bygninger som er med på å gjøre sentrale deler av lokalhistorien lett tilgjengelig for folk. Reidvin-tunet drives i dag på frivillig basis av foreningen *Reidvin-tunet* som har lagt ned et stort arbeid med å bevare og formidle historien og bygningene. Flere ganger i året holdes det større arrangementer på tunet som trekker mange besøkende. Det er viktig at det ved fremtidig byggeaktivitet i området legges til rette for at denne aktiviteten kan opprettholdes.

Viktige kulturminner på Reidvin-tunet

Dresinbu fra Vittingfossbanen

På Reidvin-tunet står en dresinbu fra Vittingfossbanen som er flyttet fra Svinevoll stasjon i Våle. Dresinbua er ivaretatt av Vestfold Privatbaners museum som jobber for å bevare og dokumentere historien fra Tønsberg-Eidsfossbanen og Holmestrand-Vittingfossbanen.

Møllerdammen

Møllerdammen er en del av Holmestrands eldre industrihistorie. På begynnelsen av 1920-årene var det ingen møller i drift i Hillestad. De nærmeste møllene var i Våle og Borre. Dammen og damanlegget ble bygget i 1923, samme år som Hillestad mølle ble satt i stand og bøndene slapp da å reise langt for å male korn..

Rafnaberg – Kåre Holts dikterstue

Kulturminnet representerer en viktig del av kommunens historie og er et minne om Kåre Holt, en av de mest betydningsfulle forfatterne i området. Han ble blant annet nominert til Nordisk råds litteraturpris tre ganger.

Dikterstuen er bevart slik den var da Kåre Holt brukte den. Bygningen stod opprinnelig i Olav Duuns vei, men ble flyttet til Reidvin-tunet i 1997. Dikterstuen er flyttet fra sin opprinnelige kontekst, men det er lagt vekt på å bevare dikterstuens autenticitet både innvendig og utvendig. Alt løst og fast inventar er beholdt slik det var da dikterstuen var i bruk.

Ramberg skole

Ramberg skole er et godt bevart og representativt eksempel på en distrikts skole fra slutten av 1800-tallet.

Ramberg skole lå opprinnelig ved Tvillingbru i Holmestrand. Skolen ble bygget i 1893 og lagt ned i 1952 da Ekeberg skole åpnet. Den stod tom i mange år før den i 1989 ble den flyttet til Reidvin-tunet og restaurert. Innvendig er bygningen innredet slik den så ut rundt 1900. I første etasje var det undervisningslokaler, mens det i andre etasje var en lærerleilighet. Bygget er godt vedlikeholdt og brukes ofte til lokale arrangementer og hendelser, i tillegg til historisk formidling. Forfatteren Olav Duun var lærer ved skolen fra 1908 til 1927 og bodde i leiligheten i andre etasje med familie i årene før han flyttet til Fjellvang.

Nøtneslåven

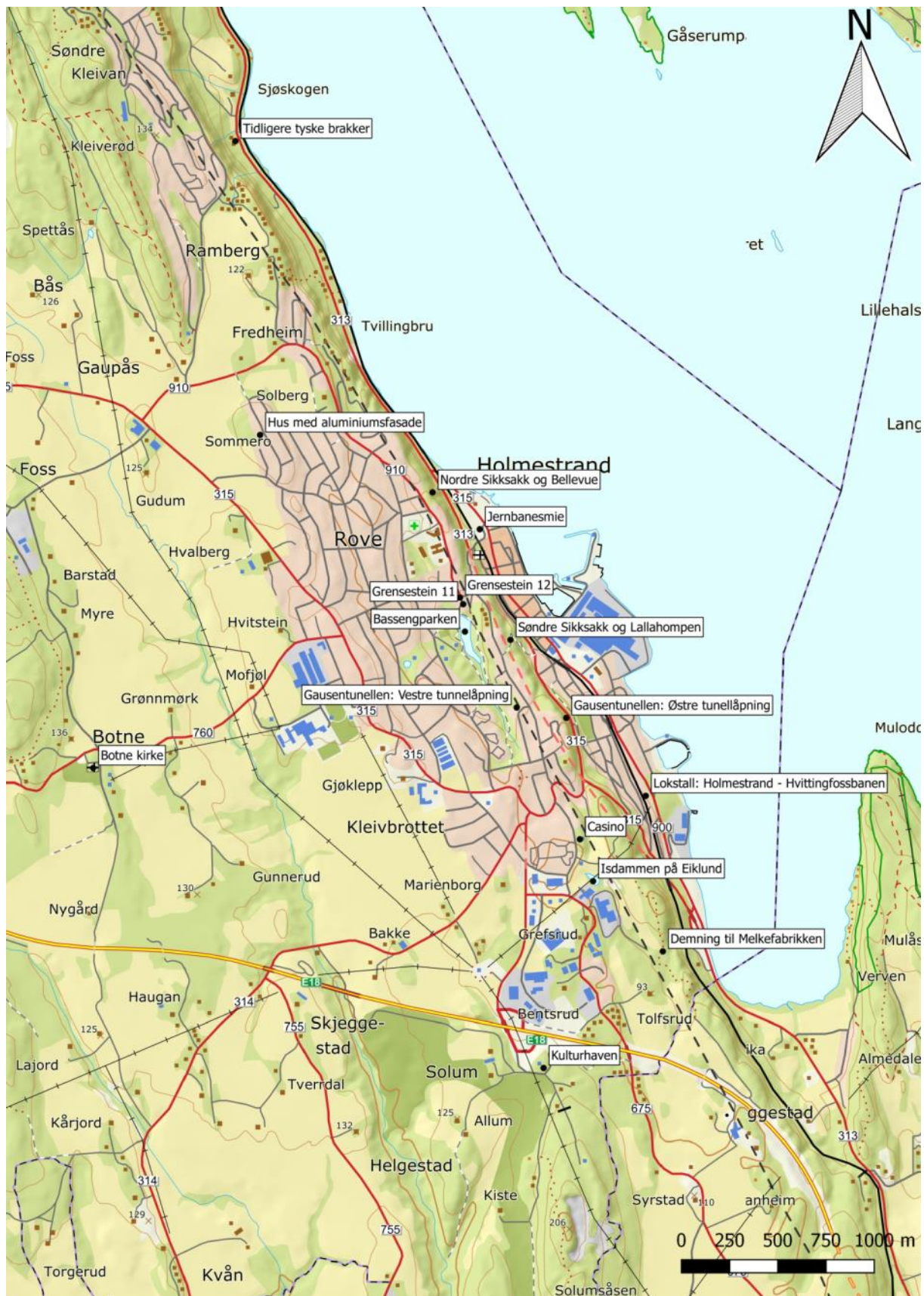
Den gamle låven på Søndre Nøtnes anslås ut fra konstruksjon og tømmerdimensjoner til å være fra ca. 1750. Nøtneslåven består av laftet stall, fjøs og to høybinger på hver side av låvegulvet. Låven har i tillegg en svaegang ut mot tunet. Låven stod opprinnelig ved Søndre Nøtnes gård, men ble flyttet til Reidvintunet i 2007.

Nåværende situasjon:	Området er i kommuneplanens arealdel satt av til fritids- og turistformål, men uten tilhørende bestemmelser eller retningslinjer. Møllerdammen er avsatt til hensynssone for bevaring av kulturmiljø (H570).
Verdi:	Høy
Anbefalte retningslinjer:	Bygningene Ramberg skole, Nøtneslåven, Kåre Holts dikterstue og dresinbua fra Vittingfossbanen er alle lokalhistoriske viktige bygg som har blitt flyttet til Reidvin-tunet fra sin opprinnelige plassering. De tillates ikke revet, men kan flyttes i samråd med kommunen. Bygningene brukes i formidlingssammenheng og skal i mest mulig grad beholde sitt opprinnelige stiluttrykk, fasade og interiør.

5 Verdifulle enkeltminner

Figur 29: Oversikt over enkeltminner nord i kommunen som er omtalt i planen.

Figur 30: Oversikt over enkeltminner øst i kommunen som er omtalt i planen.

Mange kulturminner er verneverdige i seg selv og ikke nødvendigvis som del av et kulturmiljø. I dette kapitlet er de viktigste enkeltminnene og bygningene i kommunen beskrevet og verdivurdert. Enkeltbygninger og bygningsmiljøer i Holmestrand er skilt ut i et eget kapittel.

5.1 Ferdsel

5.1.1 D/S Juno

Dampskipet Juno ble bygget i 1886 ved Aker Mekaniske Verksted for Dampskipsselskapet «Juno». I 22 år gikk den i rute mellom Holmestrand og Oslo. Om bord var det plass til 150 passasjerer, post og annet godt. Juno ble senere i rute mellom Holmestrand og Drammen i nærmere 50 år. I 1939 ble dampskipmaskinen skiftet ut med en dieselmotor. De siste driftsårene gikk den igjen Oslo-ruten frem til den ble tatt ut av drift i 1958. Skipet ble lagt på opplag i Holtnesstøa hvor den sank i 1962. Lenge var den et populært mål for amatørdykkere før det ble foreslått heving og restaurering. Ved heving i 2001 viste det seg at den var i for dårlig stand til at man kunne restaurere hele skipet. Riksantikvaren foreslo å ta vare på baugen med anker og ror. I 2005 ble den restaurerte baugen plassert ytterst på Hakan som et sjø-og minnesmerke om sjøfarten i Holmestrand.

Figur 31: D/S Juno ca. 1949. Foto: Holmestrand museum. D/S Juno i dag.

Verdi:	Høy
--------	-----

5.1.1 Holmestrand - Vittingfossbanen

Vittingfossbanen er en sentral del av Holmestrands jernbanehistorie. Banen brakte Holmestrand tettere sammen med Hvittingfoss og innlandet i Botne og Hillestad. Sporet er for lengst fjernet etter at banen ble lagt ned i 1938, men det finnes fortsatt mange spor etter den gamle jernbanen.

Banen, som ble åpnet i 1902, gikk fra Holmestrand, via Hillestad og Hof, til Hvittingfoss. Endepunktet var tresliperiet i Hvittingfoss, Vittingfoss Bruk. For å kunne forsere den bratte fjellveggen ved Holmestrand og komme seg opp på Botne-plataet, var toget nødt til å først rygge til det som kaltes Reversen, for så å kunne kjøre fremover og opp til plataet gjennom Gausen-tunnelen. Ved Reversen var det holdeplass for lossing og lasting av blant annet melkespann til og fra Melkefabrikken som lå like ved. Mellom Hillestad og Hof delte banen spor med Tønsberg – Eidsfosbanen.

Sporene etter Holmestrand – Vittingfossbanen er synlig flere steder. Enkelte steder er det mulig å følge den gamle traseen som sti eller vei. De viktigste kulturminnene etter banen er kort beskrevet nedenfor.¹⁷

Viktige spor etter Holmestrand - Vittingfossbanen

Lokstallen

Lokstallen ligger ved det som var Gausen holdeplass. Den ble bygget i 1902 og hadde plass til to lokomotiver. På grunn av økning i trafikken ble lokstallen etter hvert påbygget med verkstedsavdeling og smie. I dag er bygningen brukt til bilverksted og leilighet. Bygningen er ombygget i så stor grad at den ikke lenger kan vurderes som verneverdig eller kreves bevart.

Gausen tunnelen

På veien opp på Botne platået passerte toget gjennom Gausen tunnelen.¹⁸ Den 342 meter lange tunnelen begynner ved Nyveien og slutter ved Bassengparken. Tunnelåpningen fra Nyveien går rett inn i fjellet med grovt tilhugget inngang. Tunnelåpningen ved Bassengparken består derimot av et fint oppmurt inngangsparti.

Jernbanetraseen mellom Island og Bispeveien

Vittingfossbanen passerte på Hillestad det som vi i dag kjenner som Reidvin-tunet. Her har Vestfold Privatbaners Museum reist en kopi av Ramnes stasjon og rekonstruert ca. 150 m av jernbanesporet langs den opprinnelige jernbanetraseen. Deler av den gamle jernbanetraseen er nå gjort om til en tursti som er populær hos både gående, ridende og syklende. Stien starter rett vest for den vestligste rundkjøringen ved Island, går innom Reidvin-tunet, og fortsetter mot Hillestadvannet, før den ender ved Bispeveien. Flere steder langs stien kan man se at fjellet er sprengt ut for å gjøre plass til toget.

Jernbanebrua i Sundbyfoss

Den ca. 30 meter lange jernbanebrua går over Sundbyelva rett nord for tettstedet Sundbyfoss. Jernbanebrua var en del av både Hvitvingfoss- og Eidsfossbanen som delte trase mellom Hillestad og Sundbyfoss. Brua er en av de få gjenværende sporene etter de gamle smalsporede jernbanene.

Brua står på sin opprinnelige plassering, men alle andre spor etter jernbane er borte. Brua står derfor tilsynelatende ganske malplassert mellom veien, jordene og et rekkehus. Denne kontrasten har imidlertid et sterkt formidlingspotensiale og forteller om hvordan området har endret seg kraftig siden jernbane ble lagt ned og hvor fort det gamle kan gå tapt.

Figur 33a: Gausen tunnelen ved Bassengparken.
Foto: Peter Fiskerstrand.

Figur 33b: Jernbanebrua i Sundbyfoss.

Verdi:	Høy
---------------	------------

¹⁷ For mer informasjon om stoppestedene langs banen, se Jakobsen, Asbjørn N., *Små-tog på spinkle skinner*. For mer informasjon om traseen, se www.skinnelangs.no.

¹⁸ Også omtalt som Innloa tunnelen.

5.1.2 Tønsberg – Eidsfossbanen

Tønsberg – Eidsfossbanen var viktig for driften av Eidsfos Verk. Via Eidsfossbanene ble varer fra verket fraktet ut til markedet mens råvarer ble fraktet tilbake til bruk i produksjonen. Også små og store bedrifter som lå langs jernbanesporet dro stor nytte av jernbanen. Banen ble åpnet i 1901 og ble lagt ned i 1938 på grunn av konkurranse fra biltrafikken.

Tønsberg – Eidsfossbanen ble åpnet i 1901 og gikk fra Stensarmen ved Tønsberg kanal, opp gjennom Ramnes og Hof, før den endte på Eidsfoss. En strekning på 6 kilometer var felles med Vittingfossbanen. Banen var først og fremst tenkt som en industrijernbane, men banen fraktet også passasjerer og post og Eidsfoss ble etter hvert utgangspunkt for de som skulle videre inn i landet.

Sporene etter Tønsberg – Eidsfossbanen kan sees flere steder. Lokstallen på Eidsfoss, jernbanebrua på Sundbyfoss og jernbanebrua på Kopstad er blant de mest synlige. Perrongen på Eidsfoss stasjon er bevart ved Eidsfoss Vannverk. Selve jernbanetraseen er mest synlig langs vestsiden av Bergsvannet. Her kan man et langt stykke lett følge det gamle sporet.¹⁹

Viktige spor etter Tønsberg - Eidsfossbanen

Kopstadlinna, Kopstad stasjon og steinbrua over Østbybekken

Kopstad stasjon og kopstadlinna er en del av den gamle Tønsberg-Eidsfossbanen. Kopstad stasjon lå mellom Hof stasjon og Stubben stoppested. Av den gamle stasjonen er plattformen og grunnmuren til stasjonsbygningene bevart. Veien Kopstadlinna følger i traseen til det gamle jernbanesporet og flere steder er de gamle jernbaneskjæringene gjennom fjellknauser godt synlig. Øver Østbybekken går den gamle jernbanebrua, Østbybekken bru, som ble kåret til årets kulturminne i Hof i 1997. Brua ble bygget ekstra bred, da det ble lagt dobbeltspor her fordi Forsvaret hadde behov for sidespor med egen lasterampe. Brua er en av de få gjenværende jernbanebruene etter Tønsberg – Eidsfossbanen.

Stasjonsområdet og steinbrua ble ryddet og skiltet av grunneierne høsten 2017.

Jernbanebrua i Sundbyfoss

Se avsnitt under «Holmestrand - Vittingfossbanen».

Lokstallen ved Eidsfoss

Lokstallen, også kjent som Pussestallen, er i dag brukt som konsertlokale. Foran mursteinsbygningen står restene etter en dreieskive. I dag er lokstallen den eneste gjenværende bygningen etter Eidsfoss jernbanestasjon.

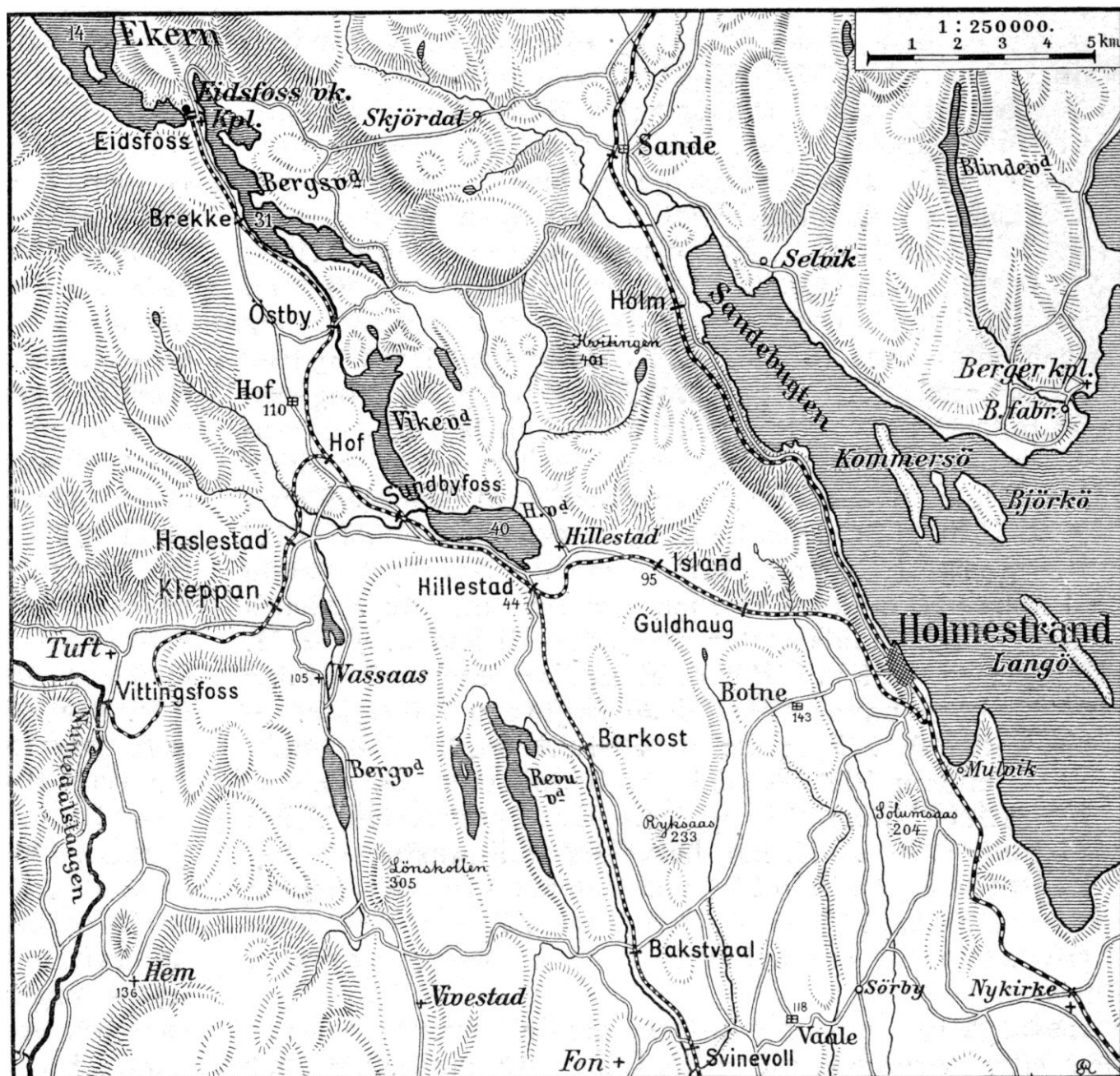
Lokstallen ved Eidsfoss og stasjonsplattformen på gamle Eidsfoss stasjon er de eneste kulturminnene fra Eidsfossbanen som har et formelt vern. De er del av hensynssone for bevaring kulturmiljø (H570) på Eidsfoss.

Figur 34: Jernbanebrua ved Kopstad stasjon.

Verdi:	Høy
--------	-----

¹⁹ For mer informasjon om stoppestedene langs banen, se Jakobsen, Asbjørn N., *Små-tog på spinkle skinner*. For mer informasjon om traseen, se www.skinnelangs.no.

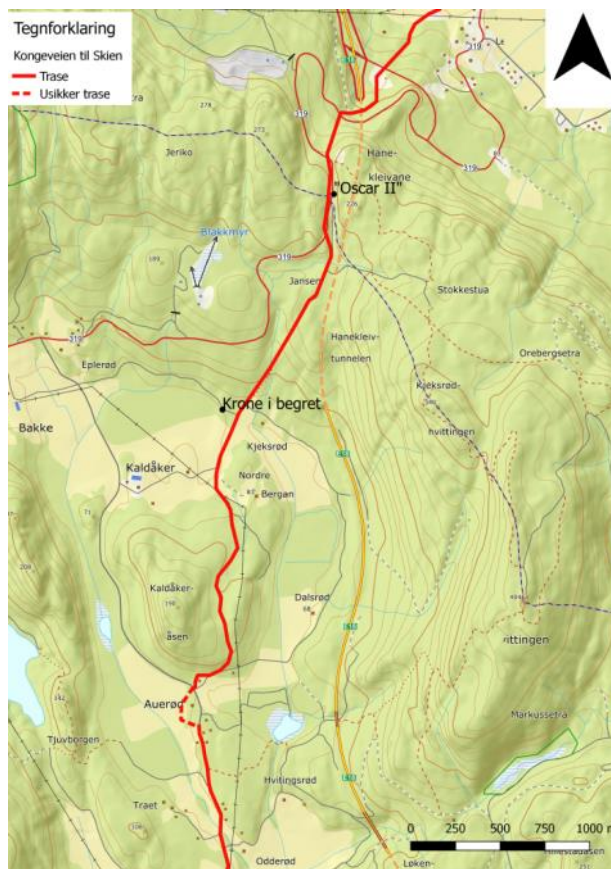

Figur 35: Kart over Holmestrand – Vittingfossbanen og deler av Tønsberg - Eidsfossbanen.

5.1.3 Kongeveien mellom Oslo og Skien over Hanekleiva

Kongeveien til Skien var i sin tid en av hovedveiene gjennom Vestfold. Fra Sande gikk den over Hanekleiva, gjennom Hillestad, Sundby-foss, Vassås, Lardal, Siljan og endte i Skien. Flere steder følger dagens veier den gamle traseen. Der de moderne veiene har funnet andre ruter er det fortsatt mulig å se spor etter det gamle veifaret.

Da den gamle kongeveien ble anlagt gjaldt prinsippet om at den korteste avstanden mellom to punkter går i en rett linje. For å gjøre veiene så korte som mulig gikk de på tvers av både daler og åser. Det var først på 1800-tallet at man begynte å la veien følge landskapet for å unngå partier med svært stor stigning. Istedenfor å legge veien rett over åsen, men den nå lagt rundt den. Dagens fylkesvei 319 og den gamle kongeveien over Hanekleiva viser tydelig de to forskjellige veiprinsippene. Flere sett med hulveier i Hanekleiva vitner om at området har vært brukt mye til ferdsel også før kongeveien ble anlagt.

Figur 36: Traseen til kongeveien over Hanekleivs. Tegnet etter "Christiania-Scheen" av Lars Engelstad i Hof-Minne 2009.

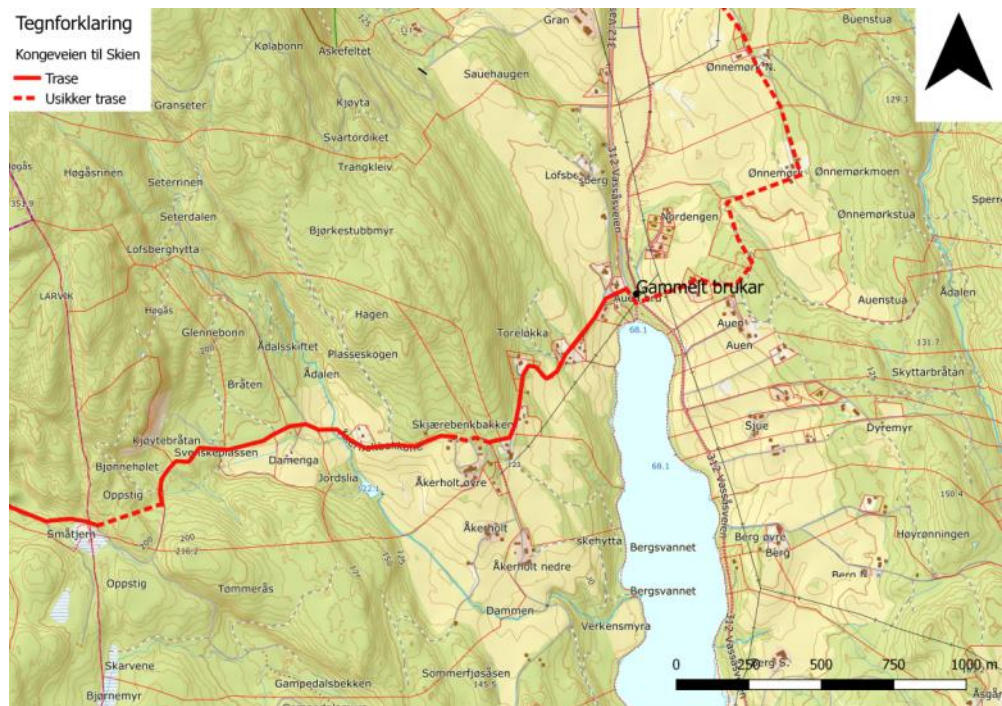
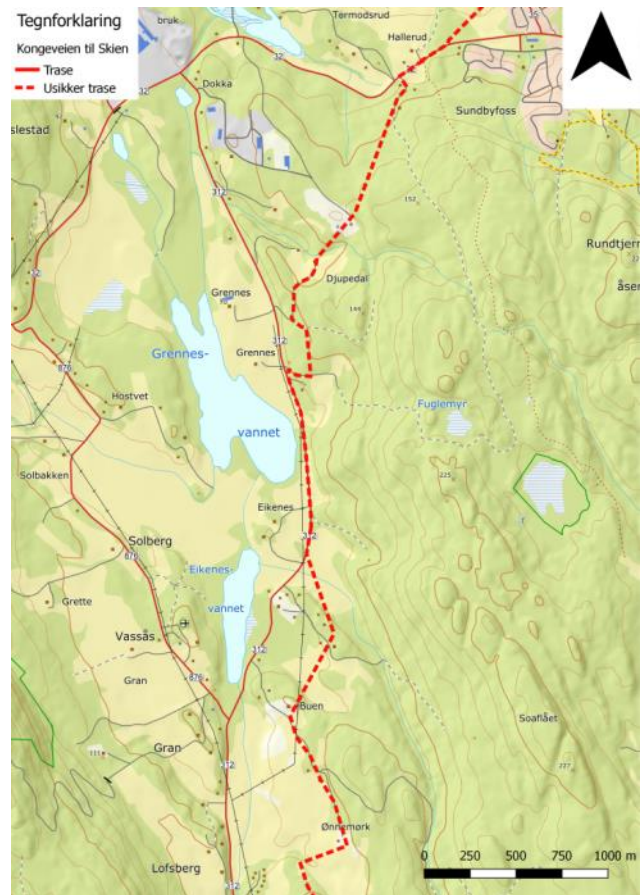
Verdi: Høy

Flere steder langs veien finnes det fortsatt gjenværende milesteiner eller fjerdingsteiner (kvartmilsteiner). Ved et kryss nede ved Snippen, Hillestad er monogrammet til Oscar I risset inn i et berg sammen med årstallet 1854, men det er usikkert om dette har en direkte sammenheng med kongeveien eller ikke.²⁰

²⁰ «Hof-Minne 2009» har en artikkel hvor traseen er detaljer beskrevet.

Figur 38b: Inskripsjon i berget ved Snippen, Hillestad. Foto: Hof historielag.

Figur 38a: Traseen til kongeveien over Haneklevs. Tegnet etter "Christiania-Scheen" av Lars Engelstad i Hof-Minne 2009.

5.1.5 Nordre sikksakk og Bellevue

Nordre sikksakk, eller Sommeroklova, huset i sin tid et av de flotteste utsiktspunktene i Holmestrand, Bellevue. Den gamle stien langs kleiva ble på slutten av 1800-tallet tilrettelagt som gangvei og utsiktspunkt. Gangveien ble på slutten av 1800-tallet og tidlig på 1900-tallet mye benyttet av de besøkende ved Holmestrand Bad. Stien var bruk frem til 1980-tallet da den nederste delen ble ødelagt i forbindelse med omleggingen av E-18.

Verdi: Svært høy

Figur 40: Bellevue var tidligere et populært utsiktspunkt blant både lokale og turister. Foto: Holmestrand museum.

Figur 39: Øvre del av Nordre Sikksakk i dag.

5.1.6 Smørsteintunnelen

Den 255 meter lange tunnelen ved Smørstein ble påbegynt i 1918 da den opprinnelige jernbanetraseen ble utsatt for et større ras som ødela jernbanesporet. Tunnelen åpnet i 1921 og var i bruk i 95 år helt til 2016 hvor traseen til Vestfoldbanen ble flyttet inn fjellet. Smørsteintunnelen vil inngå som en del av en tursti langs det nedlagte jernbanesporet.

Tunnelen er et viktig og lett tilgjengelig minne fra jernbanehistorien i Vestfold.

Verdi: Høy

Figur 41: Smørsteintunnelen. I dag er det nedlagte sporet gjort om til turvei.

5.1.6 Søndre sikksakk og Lallahompen

Gangstien går langs en av de mange kleivene i fjellet ved Holmestrand. Kleivene har vært benyttet som ferdselsveier opp og ned fjellet i mange hundre år. Men det var først i 1889 at det ble besluttet å anlegge en skikkelig gangvei opp kleiva. Fra gangveien går en utstikker frem til et utsiktspunkt kjent som «Lallahompen». Ca. 100 m sør for utkikkspunktet ligger en gravrøys.

Gangstien ligger delvis innenfor en hensynssone for grøntstruktur.

Verdi: Svært høy

5.1.7 Rød bru

Rød bru går over Bergsvannet i Hof og knytter Rødsøya til Stubben på vestsiden av Bergsvannet. Brua ble satt opp i 1961. Bruas ståloverbygning ble bygget i 1927 og var opprinnelig en del av Gloppe bru i Tjølling. Den karakteristiske røde brua har fått sin farge fra stedsnavnet Rød og er et kjent landemerke i Hof.

Verdi:	Middels
---------------	---------

5.2 Industri

5.2.1 Hafsrud gruve

Gruven ble etablert i 1915 av Anton Kolstad. Under krigen fattet tyskerne interesse for gruva og forsøkte å utvinne molybden, men forekomsten av metallet viste seg å være for lite til at gruva var drivverdig. Molybden ble benyttet som en komponent i stål til produksjon av våpen under krigen.

Verdi:	Middels
---------------	---------

Figur 43a: Demningen av en viktig del av vannforsyningen til den gamle Melkefabrikken i Holmestrand.

Figur 43b: Rød bru i Hof. Foto: Google Street View. Hentet 28.01.18.

5.2.2 Fabrikkdammen til den gamle melkefabrikken

En av de sentrale næringene i Holmestrand var Melkefabrikken. I dag er fabrikklokalene revet, men demningen som sørget for vannforsyning til fabrikken står fortsatt. Om sommeren blir demningen brukt som en del av en tursti. Demningen ligger som en del av et industriområde på Eikelund. Demningen er nevnt eksplisitt i kommuneplanens arealdel 2015 – 2027 i «Planbeskrivelse med konsekvensutredning av arealinnspill» hvor det er lagt vekt på at den har kulturhistorisk verdi.

Verdi:	Middels
---------------	---------

5.2.3 Isdammen på Eikelund

Fra 1800-tallet og frem til 1960-tallet ble det drevet omfattende uttak av is fra dammen. De viktigste forbrukerne var Melkefabrikken og Sardinfabrikken, men det ble også levert is til brislingfiskere langs hele Vestfoldkysten og Jarlsberg Mineralvannfabrikk. Selv om det i dag ikke er noen synlige spor etter uttaket av is, er dammen en del av den lokale industrihistorien.

Isdammen er regulert til hensynssone bevaring kulturmiljø (H570).

Verdi:	Middels
---------------	----------------

5.2.4 Tjærerenne på Heierstad

En av flere måter å utvinne tjære på var ved å brenne tjære i en gryte. En gryte med tyrived ble lagt opp ned på en lett skrånende bergflate. Rundt kanten av gryta ble det pakket leire og sand. Over og rundt gryten ble det stablet ved. Når veden brant ble tyriveden varmet opp og tjæren rant ut på bergflaten hvor det var hugget renner som samlet opp tjæren. Dette var en metode som kom i bruk på 1700- og 1800-tallet.

Ovenfor det nåværende bolighuset på Heierstad ligger en tjærerenne på en lett skrånende bergflate. Anlegget har form som et tre, med dypt rissede spors som fører ned til en oppsamlingsgrop.

Tjæreanlegget er registrert i Askeladden (ID141485), men er ikke fredet.

Verdi:	Høy
---------------	------------

5.2.5 Torrud gruve

Eidsfos Verk fikk jernmalm fra flere forskjellige gruver. En av disse var Torrud gruve. Forekomsten av jernmalm i området var faktisk en av årsakene til at Eidsfos Verk ble anlagt på nettopp Eidsfoss. Fra Torrud gruve ble jernmalmen fraktet vider til Eidsfoss langs malmveien fra som fortsatt er synlig fra gruvens inngang. Etter hvert viste det seg imidlertid at jernmalmen i området var forholdsvis fattig og forurenset av sulfidmineraler og gruven ble lagt ned.

I tillegg til Torrud gruve ligger det et skjerp lengre øst i området, nær Ormetjern. Det kan derfor være potensiale for funn av flere gruver og skjerp i område.

Verdi:	Svært høy
---------------	------------------

Figur 45a: Eidsfoss Jernverk hentet en periode jernmalm fra Torrud gruve.

Figur 45b: Del av veien fra Torrud gruve hvor malmen ble fraktet.

5.2.6 Malmveien fra Konnerud

Eidsfos Verk fikk også jernmalm fra andre gruver, deriblant en rekke gruver og skjerp på Konnerud. Denne malmen ble fraktet fra Konnerud og gjennom Vestskogen frem til Eidsfoss. Veien gikk forbi Rønnehue, over Svarttjerna, ned til Torrud-gårdene ved Eikern og deretter sørover til masovnen. Strekingen var på 6 stive fjerdinger (ca. 13,650 km). Det er fortsatt mulig å se spor etter veien i form av oppbygde steinsettinger.

Verdi: Høy

5.3 Jordbruk

5.3.1 Kåpestabbur

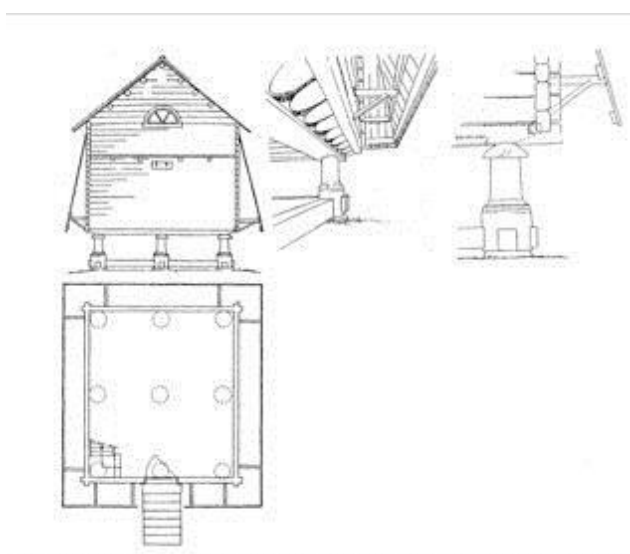
Byggeskikken med kåpekledning kom via impulser fra utlandet. I Norge er den kun kjent fra Vestfold og Ytre Sandsvær i Buskerud. Stabbur med kåpekledning er kjent så langt tilbake som 1750-årene.

Istedenfor å feste kledningen på selve lafteveggen ble kledningen festet på spikerslag som stod ut fra nederst på tømmerkjernen. Kledningen ble dermed liggende på skrå ut fra veggen. Dette førte til et hulrom mellom lafteveggen og kledningen på mellom 30 og 60 cm. Om sommeren fungerte denne luftlommen isolerende og bidro til å senke temperaturen i stabburet.

Kåpestabbur er som nevnt kjent fra hele fylket, men tyngdepunktet er i Hof og rundt Tønsberg. I Hof er det kjent åtte slike stabbur. Et av stabburene har imidlertid kun kåpekledning på en vegg (Holt). Alle er verneverdige.

Figur 47a: Kåpestabbur på Nedre Lindset fra

Figur 47b: Konstruksjonen av kåpestabbur. Tegning fra "Kåpestabbur" i Hof-Minne 2017.

Gård	SEFRAKNr
0715-221/1 Markenrud	0714-0102-031
0715-240/1 Lindset Vestre	0714-0106-016
0715-247/1 Haslestad Søndre	0714-0203-060
0715-279/11 Nordre Gran	0714-0203-012
0715-281/1 Lofsberg	0714-0204-036

0715-283/1 Nedre Åkerholt	0714-0204-010
0715-291/1 Nordre Ønnemørk	0714-0204-038

Verdi: Svært høy

5.3.2 Lemmelåven

Lemmelåven på Øvre Berg er det eneste bevarte tørkehus for korn i grenseområdet mellom Vestfold og Buskerud. Tidligere lå det forskjellige tørkehus langs hele Drammensvassdraget. Låven skal være oppført i 1850 av en svensk forpakter på Øvre Berg og ble flyttet fra Heierstadjordet i 1928. Navnet kommer av de fem høydene med svingbare lemmer som er montert på stolper på ytterveggene og som kunne åpnes og lukkes etter behov. Både bygningstypens opphav og hvor utbredt denne bygningsskikken har vært i Norge er ukjent. Lemmelåven er nå (2018) tatt ned og vil bli flyttet til Vold Søndre i løpet 2018 av Hof historielag.

Figur 48: Lemmelåven på Berg. Den er nå tatt ned av Hof historielag.

Verdi: Høy

5.3.3. Smie på Vold Søndre

Nøyaktig alder på gårdsミア på Vold gård i Hof er ikke kjent, men SEFRAK-registeret daterer den til eldre enn 1850. Til et stykke godt utpå 1900-tallet var det vanlig at gårdene hadde egne smier. Mange er i dag borte, men noen er bevart.

Smia på Vold har de siste årene blitt restaurert utvendig etter antikvariske prinsipper og med delvis bruk av bygningsrester fra nærområdet. Innvendig er smia urørt med originalt inventar som ambolt, blåsebelg og verktøy. Eier planlegger å restaurere smia også innvendig. I dag fremstår derfor smia som et godt bevart eksempel på en gårdsミア med høy autentisitet. Lemmelåven fra Berg vil bli satt opp like ved smia og sammen vil de danne et historisk gårdsmiljø.

Tett ved smia ligger en gravhaug (ID41607) fra jernalderen. Gravhauger ved gårder er som regel et tegn på at gården har røtter langt tilbake i tid.

SEFRAKID: 0714-0106-028

Figur 49: Gårdsミア på Vold Søndre. Foto: Halvor Stokke

Verdi: Høy

5.4 Krigsminner

Sporene etter andre verdenskrig forsvinner raskt. Det er derfor viktig å verne om de få minnene som fortsatt er igjen.

5.4.1 Casino

Grefsrud leir ble etablert i 1940 og ble brukt i opplæringsvirksomhet for hirdmedlemmer. I dag er den tyske offisersmessen, Casino, det eneste gjenværende anlegget fra krigen i Grefsrud leir. Bygningen er et typisk eksempel på en tysk offisersmesse fra krigen og inneholder mange bygningsmessige kvaliteter som kjennetegner okkupasjonsmaktens byggverk. Både bygningen og interiøret er tidstypiske og har det «tysk romantiserte» preget som var vanlig for bygninger oppført av tyskerne i Norge under krigen. Navnet Casino var et vanlig navn på tyske offisersmesser. Salen ble brukt til spisesal for de tyske offiserene, men også til kino, teater og konserter. Casino er et unikt og typisk bygg i både norsk og europeisk målestokk.

Selve bygningen er i relativt god stand, men det store hageanlegget rundt Casino er delvis gjengrodd og ødelagt.

Casino med tilhørende hageanlegg er regulert til bevaring.²¹

Verdi:	Svært høy
---------------	------------------

Figur 50: Offisersmessen Casino i Grefsrud leir.

²¹ Saksnr. 2016/122037773. PlanID: 2014024

5.4.2 Skytterstilling «1942»

Under krigen bygde tyskerne mange skytestillinger. Noen var svært enkle og provisoriske og beregnet på opplæring, mens andre var solid bygd og operative med vaktmannskap. Skytestillingen ved Rønningen gård er en av disse. Den åpne, murte skytestillingen ble bygget av tyske soldater i 1942. Den ligger på toppen av en fjellknaus med god utsikt utover Bispeveien. I muren er det hugget inn «19 (hakekors) 42».

Dette var en av tre stillinger som ble opprettet i Hillestad under krigen. Av de to andre er det få eller ingen spor igjen nå.

Verdi:	Høy
---------------	------------

Figur 51: Skytestillingen har innskripsjonen "1942" og et hakekors.

5.5 Annet

5.5.1 Bolighus med aluminiumsfase på Solåsveien

På slutten av 1960-tallet bygget det bygget flere eneboliger i funkisstil med ytterkledning av aluminium i Solåsveien. Dette var et prøveprosjekt mellom Norcem og Nordisk Aluminium. Byggingen høstet stor oppmerksomhet på tidspunktet og både NRK og flere sentrale aviser dekket hendelsen. Aluminium i bolighus skulle bli det neste store, men det viste seg fort at produksjonen av fasadeplatene var ulønnsom og produksjonen ble avvirket. I løpet av de neste tiårene ble aluminiumsplatene skiftet ut på flere av husene. I dag er det kun tre av husene (nr. 15, 17 og 19) i Solåsveien som fortsatt har aluminiumskledningen i behold.

Etter at boligene ble bygget har det vist seg vanskelig å utføre vanlig vedlikehold på boligene på en slik måte at aluminiumsfasadene ikke skades. Det er per i dag ikke mulig å kjøpe tilsvarende plater til erstatning. Ulempen for boligeierne vurderes dermed til å være så stor at det ikke kan forsvares å verne fasadene til tross for at de har høy historisk verdi. Før eventuelle videre endringer tillates bør imidlertid husene dokumenteres med bilder, film og beskrivelser. Eierne oppfordres likevel til å ta vare på den originale fasaden i så stor grad som mulig.

Verdi:	Høy
---------------	------------

Figur 53a: Hus med aluminiumsfasade på Solåsveien i Holmestrand.

Figur 53b: Hof Herredshus.

5.5.2 Davids kilde

I Grønnmarkskogen satte Botne historielag i 1934 opp en bauta til minne om et nesten 500 år gammelt drap. Det var her presten David skal ha blitt overfalt og drept her på vei hjem fra Hillestad kirke en julemorgen.

Før bautaen ble satt opp skal det ha vært tre hull i bakken som markerte hvor ugjerningen ble begått. Når man passerte stedet var skikken ble satt opp var det skikk at man la en liten stein, en kongle eller lignende i hvert av hullene. Når man kom tilbake var disse tingene enten borte eller tatt opp av hullene.

Kulturminnet representerer et viktig sagn i området. Selv om det ikke er mulig å finne referanser til hendelsen i samtidige rettsdokumenter er sagnet og stedet en sentral del av lokalhistorien. Pilegrimsleden går i dag forbi kulturminnet og bautaen er et viktig lokalt turmål. Bautaen ble restaurert i 2015.

Figur 54: Bautaen reist ved Davids kilde av Botne historielag.

Davids kilde inngår i hensynssone for friluftsliv (H530) i kommuneplanens arealdel.

Verdi:	Høy
---------------	------------

5.5.3 Grensesteiner

To større steiner ligger ca. 100 meter fra hverandre i Hvitsteinsbakken 1A og 1B. På steinene er det hugget inn tallene «11» og «12», samt bokstavene «HB». Dette er grensesteiner som markerer den gamle grensen mellom Botne og Holmestrand kommune. Steinene skal ha blitt satt opp i 1818 når grensene til Holmestrand kommune ble utvidet. Det er usikkert hvor mange grensesteiner som opprinnelig fantes. Grenseutvidelsen var et ønske fra Botne kommune som gjennom dette ble fri den tunge økonomiske byrden som spesielt Nordre Kleiv innebar. Her bodde det mange fattige som trakk mye penger ut fra «Fattigkassen».

Grensesteinene markerer gamle kommunegrenser som de færreste nå husker. Dette er et aktuelt tema i dag når kommunegrensene på ny blir endret. Med grensesteinene kan man trekke direkte linjer mellom dagens situasjon og hendelser for snart 100 år siden.

Verdi: Høy

Figur 55: Grensesteinen marker tidligere kommunegrenser.

5.5.4 Hof Herredshus

Hof Herredshus er en kulturhistorisk verdifull bygning som beretter om den kommunale forvaltningens historie og utvikling.

Det var først i 1934 at Hof kommune fikk et fast kommunelokale i form av Hof Herredshus. Før den tid hadde Herredstyret holdt sine møter på mange forskjellig, og ikke alltid like egnede, steder. I tillegg til å være et kommunelokale skulle herredshuset også være banklokale og bank og kommune holdt til under samme tak i 23 år. Kombinasjonen kan virke underlig, men bakgrunnen var at mange av de samme personene som satt i ledelsen i kommunen satt også i ledelsen i banken.

Verdi: Svært høy

5.5.5 Hoppbakker

Fra rundt 1920-, 1930-tallet frem til utpå 1970-tallet var skihopp en veldig populær sport. I en periode fantes det hoppbakker i nesten hver eneste skråning. I Holmestrand fantes bakker som Eggeskallet og Linnabakken (på Gausetangen), mens i Botne kunne man blant annet hoppe i bakker som Breimyr som fremdeles i bruk i dag, store og lille Plunderbakke på Innloa, Sommerkollen eller Store Eikelundbakken og mange flere. Sundbyfoss hadde flere hoppbakker deriblant Rønningdalen hvor det ble holdt skoleskirenn. De to største bakkene i Vassås var Toløkka og Beitekollen hvor det ofte ble holdt hopprenn og var stor aktivitet.

Figur 56: Hoppet i Hurtabakken er fortsatt godt synlig.

Av de mange små og store hoppbakkene er en trukket frem på grunn av dens formidlingspotensiale.

Hurtabakken

Hurtabakken er en av de mange, små, lokale hoppbakkene. Skihopperen Kjell Kopstad startet sin hoppekarriere i denne bakken. Idrettsmannen fra Eidsfoss deltok i VM i 1954 og 58, samt Hoppuka i 56/57 og 58/59.

Restene etter Hurtabakken er fortsatt synlig. I dag går det en merket tursti like forbi det gamle hoppet som gjør at bakken egner seg godt til formidling.

Verdi: Middels

5.5.6 Pullerter/landfester

Fra rundt 1975 og fremover under den internasjonale skipsfartskrisen lå store skip, hovedsakelig tankskip, i opplag i Holmestrand. Blant disse skipene var også verdens største tankskip på den tiden. Skipene var fordelt på to steder; utenfor Dulpen og inne i Bogen, nord for Smørstein. Begge steder står det fortsatt igjen store pullerter/landefester av stål og betong. De er minner over en dramatisk periode i norsk og internasjonal shipping, hvor også lokalsamfunnet spilte en rolle.

På grunn av dette trekkes de tre landefestene ved Dulpen frem som verneverdige. Der er de lett tilgjengelige og godt synlige og kan fortelle om denne del av Holmestrandis nyere sjøfartshistorie.

Verdi:	Middels
---------------	----------------

5.5.7 Trigonometrisk punkt på Skibergfjell

På toppen av Skibergfjell står en åttekantet søyle av granitt. Den ble satt opp i 1877 av Den Europeiske Gradmålingskommisjonen som del av et større europeisk prosjekt med hensikt å måle jordens omkrets. Skibergfjell har opp til våre dager vært brukt til å etablere trigonometriske punkt til i bruk i landmåling og kartframstilling. Slike trigonometriske punkt lå gjerne på høyder, åser og fjell hvor det var god sikt til andre trigonometriske punkt.

Verdi:	Høy
---------------	------------

Figur 58: Pullert/landefeste ved Dulpen.

Figur 57: På 1800-tallet ble den åttekantete granittsøylen brukt til å måle jordas omkrets. I dag står gammel og ny teknologi side om side.

6 Verdifulle bygningsmiljøer og bygninger i byen under fjellet

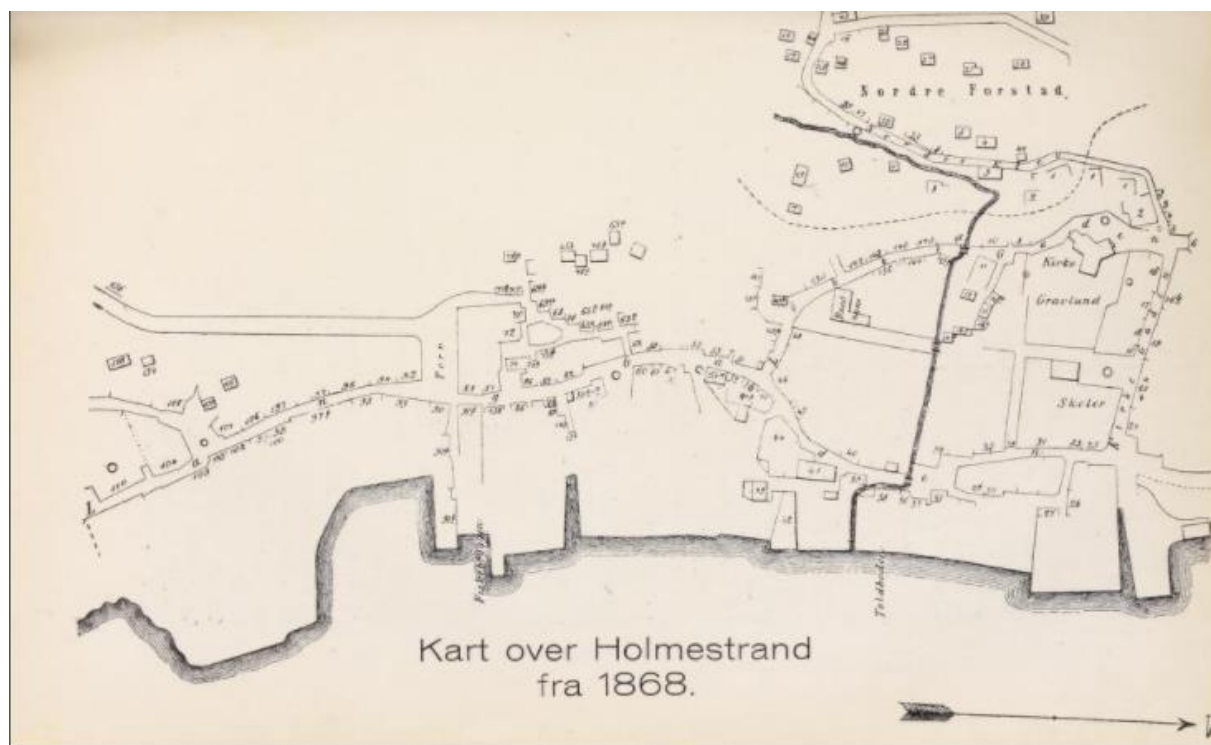
Dette kapittelet omhandler verdifulle bygningsmiljøer og enkeltbygninger i Holmestrand, byen under fjellet.

6.1 Historiske Holmestrand

Bygningsmiljø og gateløp i Holmestrand sentrum har store historiske og arkitektoniske kvaliteter. Byplan, materialvalg og bygningsutforming er også viktige kilder til å forstå hvordan offentlige reguleringer har påvirket byens form likeså hvordan stilretninger i arkitekturen har formet bygningenes uttrykk. Helheten i denne beretningen er viktig for å forstå utviklingen av Holmestrand som sjøfartsby til industriby.

Holmestrand hadde frem mot slutten av 1900-tallet en mer sammenhengende trehusbebyggelse. Men branner og rivning har gjort at det bare er fragmenter igjen av de gamle bygningsmiljøene. Sentrum av Holmestrand er dominert av bebyggelsen som ble reist etter den store bybrannen i 1884. På de mest sentrale tomtene ble det oppført trehus med branngavler i tegl, slik at murtvengen kunne unngås. I reguleringsplanen etter bybrannen ble det bestemt at to trehus ikke skulle henge sammen, men ha en form for branngate mellom seg. I en sammenhengende husrekke skulle annet hvert hus være i mur. Større bygninger for handel og industri ble gjerne bygget i upusset tegl. Denne bebyggelsen har i mindre grad enn trehusbebyggelsen vært utsatt for rivning. Men branner og moderniseringer har ført til at autentisiteten er svekket.

Det historiske byområdet har en klart naturgitt avgrensning mot nord, øst og vest, gitt av Holmestrandsfjorden, og skrentene mot fjellveggen. Mot sør er ikke grensen like klart definert og her settes den ved Blekvollen.

Figur 59: På kartet over Holmestrand fra 1868 kan man se spor av både fortidens og nåtidens by.

Figur 60: Avgrensning av området som er omtalt i kapittel 6.

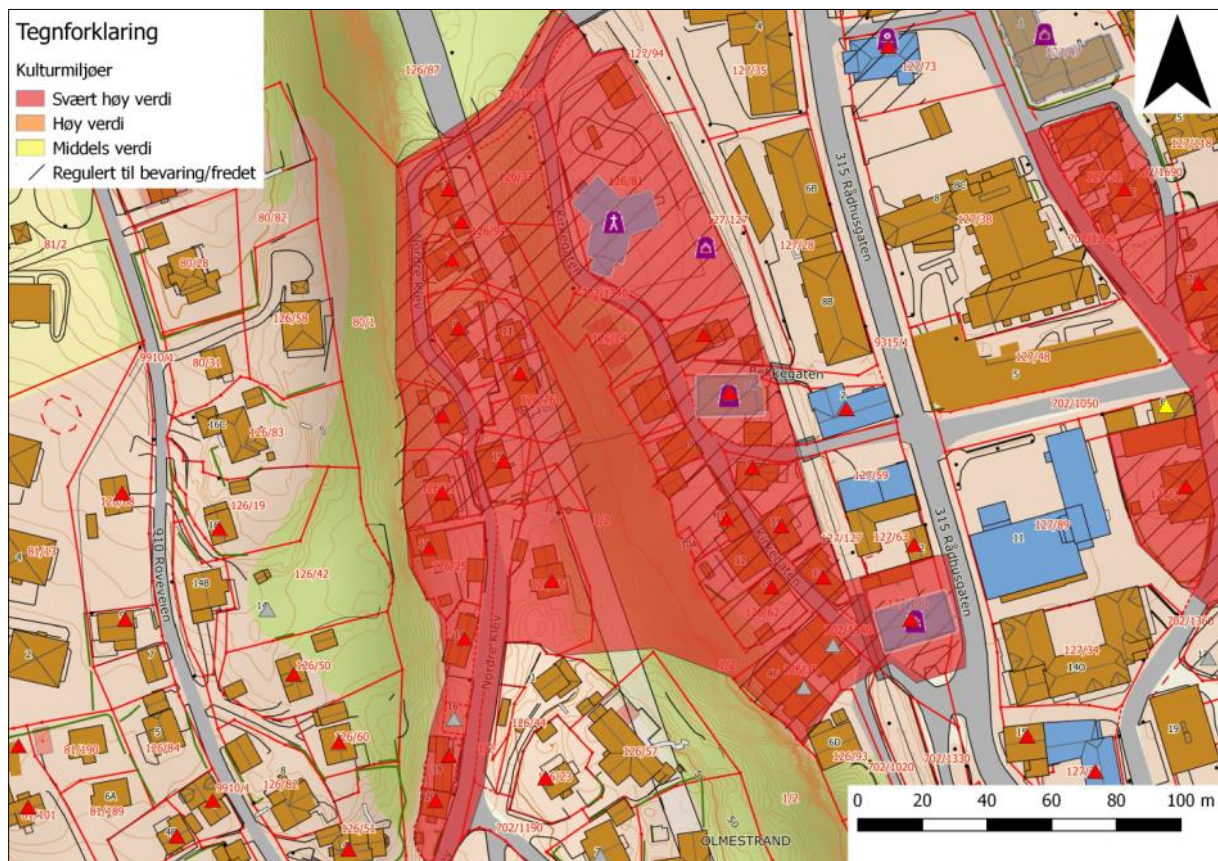
6.3 Verdivurderingstabell

Tabellene nedenfor viser en oversikt over verneverdige bygningsmiljøene og enkeltbygninger i Holmestrand by. Se kapittel 3.

Bygningsmiljø	Autentisitet og alder	Representativitet /sjeldenhet	Sammenheng og miljø	Samfunns-/sosialhistorisk verdi	Historiske hendelser	Tilstand	Formidling	Verdi
1. Nordre Kleiv	Svært høy	Svært høy	Svært høy	Svært høy	Høy	Høy	Svært høy	Svært høy
2. Langgaten, Styrgaten og Leira	Svært høy	Høy	Høy	Svært høy	Svært høy	Svært høy	Svært høy	Svært høy
3. Backergården og Bakgaten	Høy	Høy	Middels	Svært høy	Svært høy	Høy	Høy	Svært høy
4. Kvartalene rundt torget	Høy	Høy	Middels	Høy	Svært høy	Høy	Høy	Høy
5. Industrien i sentrum (Hydro Holmestrand)	Middels	Middels	Høy	Svært høy	Svært høy	Høy	Høy	Høy
6. Dunkebekk	Middels/Høy	Middels	Høy	Høy	Middels	Høy	Middels	Høy
7. Bilet (nordre del)	Middels	Høy	Høy	Middels	Middels	Høy	Middels	Høy
8. Villastrøk på Bilet	Høy	Middels	Høy	Middels	Middels	Høy	Middels	Middels
9. Skolegaten, Vestre side	Svært høy	Svært høy	Høy	Svært høy	Høy	Høy	Høy	Høy
10. Skolegaten, Østre side	Høy	Høy	Høy	Svært høy	Høy	Høy	Høy	Middels

Verneverdige enkeltbygninger i Holmestrand	Autentisitet og alder	Representativitet /sjeldenhet	Sammenheng og miljø	Samfunns-/sosialhistorisk verdi	Historiske hendelser	Tilstand	Formidling	Verdi	
Bakken 22 og 24	Høy	Høy	Middels	Høy	Middels	Høy	Middels	Høy	
Bekkegaten 6	Høy	Middels/Høy	Middels	Middels	Middels	Høy	Middels	Middels	
Bilet kapell	Høy	Høy	Høy	Middel/Høy	Middels	Høy	Middels	Høy	
Gausen gård	Svært høy	Svært høy	Svært høy	Svært høy	Svært høy	Svært høy	Høy	Svært høy	
Gamle Biorama	Høy	Høy	Middels	Svært høy	Høy	Høy	Middels	Høy	
Jernbanesmia	Høy	Høy	Høy	Høy	Middels	Middels	Middels	Høy	
Kullboden	Høy	Høy	Høy	Høy	Middels	Høy	Høy	Høy	
Langgaten 21B – tidligere lagerbygning	Middels	Høy	Høy	Middels	Middels	Høy	Middels	Mid-dels	til Høy
Langgaten 27 - Bryggerhus	Middels	Høy	Middels	Middels	Middels	Høy	Middels/Høy	Mid-dels	til Høy
Lærerskolen på Gausen	Svært høy	Svært høy	Høy	Svært høy	Svært høy	Høy	Høy	Svært høy	
Holstgården (Holmestrand museum)	Svært høy	Høy	Høy	Svært høy	Høy	Svært høy	Svært høy	Svært høy	
Hotel Societeten (Tranberg gård)	Høy	Høy	Høy	Svært høy	Svært høy	Høy	Høy	Svært høy	
Nyveien 5 og 7	Høy	Høy	Middels/Høy	Middels	Middels	Middels	Middels	Mid-dels	til Høy
Politivakten, Rådhusgaten 12	Høy	Høy	Høy	Høy	Middels	Høy	Middels	Høy	
Sangen og musikkens hus	Høy	Høy	Middels	Høy	Middels	Middels/Høy?	Middels	Middels	

6.4.1 Bygningssmiljø 1: Nordre Kleiv og Kirkegaten

Nordre Kleiv

Nordre Kleiv var i gamle dager hovedatkomsten ned til byen og havna fra platået. Det er langs denne ferdselsåren at man finner noen av de eldste bevarte bygningene i Holmestrand.

Bebyggelsen i Nordre Kleiv ble lenge betegnet som forstad, selv etter at området ble innlemmet som en del av byen. Den nederste delen av bebyggelsen i Nordre Kleiv er i dag borte, blant annet som en følge av byggingen av Holmestrandstunnelen. Den gamle bebyggelsen oppover bakken er imidlertid i stor grad bevart. Flere av trehusene er fra 1700-tallet og et er fra 1600-tallet. Mange har form og stilpreg fra før sveitserstilen, men autenticitetsgraden varierer. Området her har svært høy kulturhistorisk verdi.

Kirkegaten

Kirkegaten går fra foten av Nordre Klev, forbi kirken og ender i Langgaten ved den gamle politistasjonen og rådhuset. Gaten er et sammenhengende eldre bymiljø med bygninger fra 17- og 1800-tallet og har sin opprinnelse i en sti over løkkene, derav navnet det tidligere navnet Løkkegaten. Kirkegaten er byens mest sammenhengende og eldste gateløp med trehus. Langs gateløpet ligger flere svært viktige bygg som Holmestrand kirke fra 1674, Fattighuset fra 1762 (vedtaksfredet) og Politistasjonen fra 1864 (forskriftsfredet).

Kirken har en Y-formet planløsning som er sjelden i Norge. Kun 4 andre kirker i Norge har denne planløsningen, hvorav Holmestrand kirke er den største. Kirken fikk en sentral beliggenhet ved Nordre Kleiv, den gamle hovedveien mellom Botneplatået og byen.

Fattighuset ble bygget rundt 1760 for å ta hånd om byens vanskeligstilte og er en viktig del av Holmestrands sosialhistorie. Andre etasje ble påbygget i 1828 da det opprinnelige huset var blitt for liten.

Politistasjonen fra 1864 ble bygget fordi byen trengte et rådhus. Frem til 1927 ble det brukt som et kombinert rådhus, arrest og tinghus. Fra 1950-årene ble den benyttet som politikammer. Bygningen er en sentral del av utviklingen av Holmestrand's offentlige institusjoner.

Figur 61: Kirkegaten. Foto: Google Street View. Hentet 12.17.

Nåværende situasjon:	Den nedre delen av Nordre Kleiv er satt av som hensynssone for bevaring av kulturmiljø (H570) i kommuneplanens arealdel for Holmestrand 2015 – 2027. Kirkegaten er registrert i riksantikvarens NB! Registrer over bymiljøer av nasjonal verdi. Gateløpet er regulert til bevaring i Kommunedelplanen for bysentrum fra 2001 med tilhørende bestemmelser. Fredete bygninger: • Fattighuset • Politistasjonen
Verdi:	Svært høy
Anbefaling:	Den eksisterende hensynssonen utvides slik angitt på kartet ovenfor.

6.4.2 Bygningssmiljø 2: Langgaten, Styregaten og Leira

Her finnes noe av den eldste, bevarte bebyggelsen i Holmestrand, deriblant Emanuelgården og Heegaardgården fra tidlig 1700-tallet. De fleste husene er bygget i tre og ble oppført etter bybrannen i 1716. Gateløpet og husplasseringen er imidlertid stort sett som før brannen. I det søndre strøket hadde rederfamiliene sine residenter og gjorde sine forretninger. Rasmus Alsing og Næskill i Langgaten 23 og ned til sjøen og Backer-familiene på Leira og gamle Østre gate. Det er her kjøpmann Alsing, for egen regning, la den første brotegningen i byen. De gamle borgerhusene ligger med hovedinngangen ut mot sjøen og sjøen gikk tidligere rett opp til under husene hvor det i dag er vei. Mange av husene ble oppført på gamle grunnmurer og kjellere fra før 1716-brannen. Disse elementene er dermed de eldste bygningssporene i Holmestrand. Område har svært høy kulturhistorisk verdi.

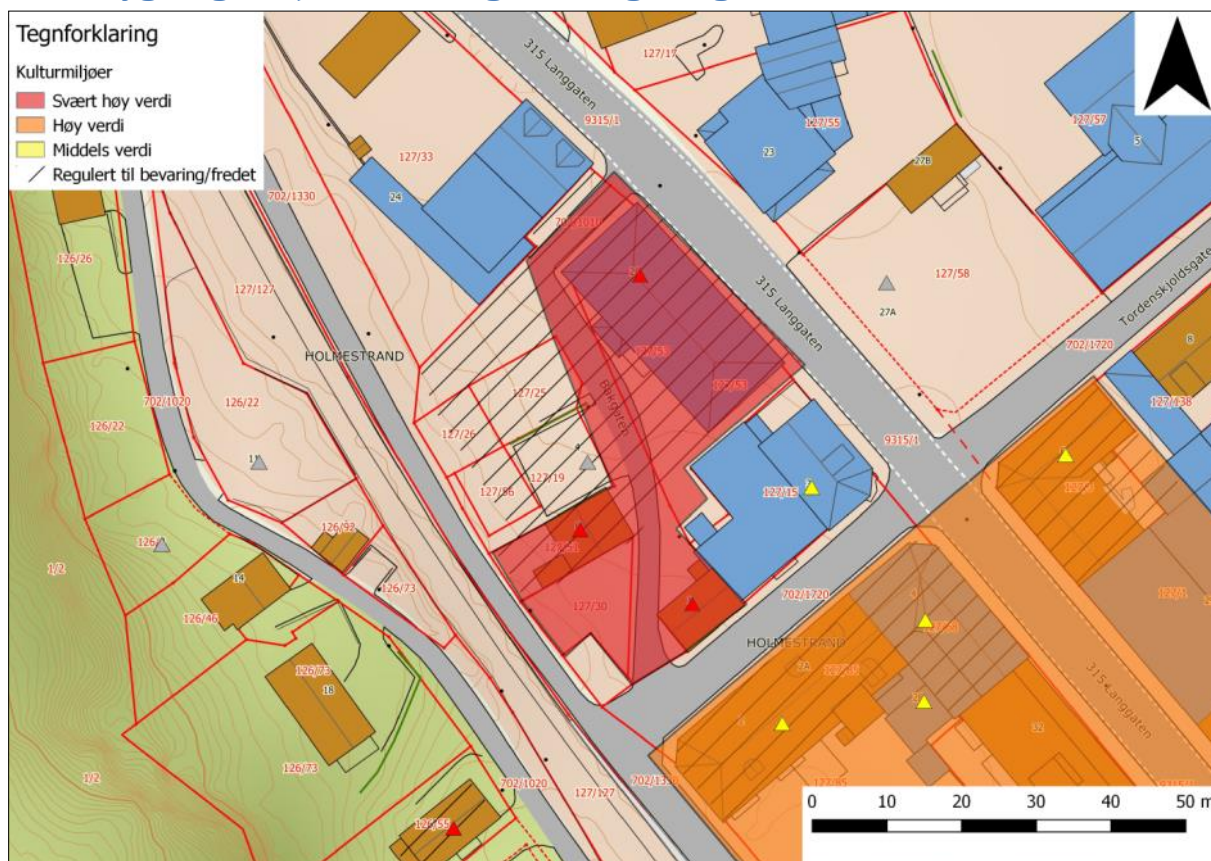
Figur 63a: Bildet viser Styregaten 7, Hegaarden fra tidlig 1700-tallet. Kjelleren er fra før brannen i 1716. Foto: Google Street View. Hentet 12.17.

Figur 63b: Langgaten 15.

Nåværende situasjon:	Deler av området er regulert til bevaring i Kommunedelplanen for bysentrum fra 2001 med tilhørende bestemmelser.
Verdi:	Svært høy

6.4.3 Bygningssmiljø 3: Backergården og Bakgaten

Backergården ble bygget i 1806 som bolig for Christer Backer og Agathe Backer. I årenes løp har bygningen fungert som forretningslokaler, bystyresal, vinmonopol og bibliotek. Backergården har vært gjenstand for en del endringer innvendig, men har beholdt mye av sitt opprinnelige utvendige utseende. Og er en kjent bygning i Holmestrand's bymiljø.

Tidligere var Bakgaten et tettbygd og livlig strøk med boliger, verksteder og spise- og skjenkesteder. Nå er det bare to hus tilbake (Tordenskjoldsgate 1 og Bakgaten 6) og gaten har mer karakter som gårds plass til Backergården. I motsetning til de fleste andre bygninger i Holmestrand fra denne tiden,

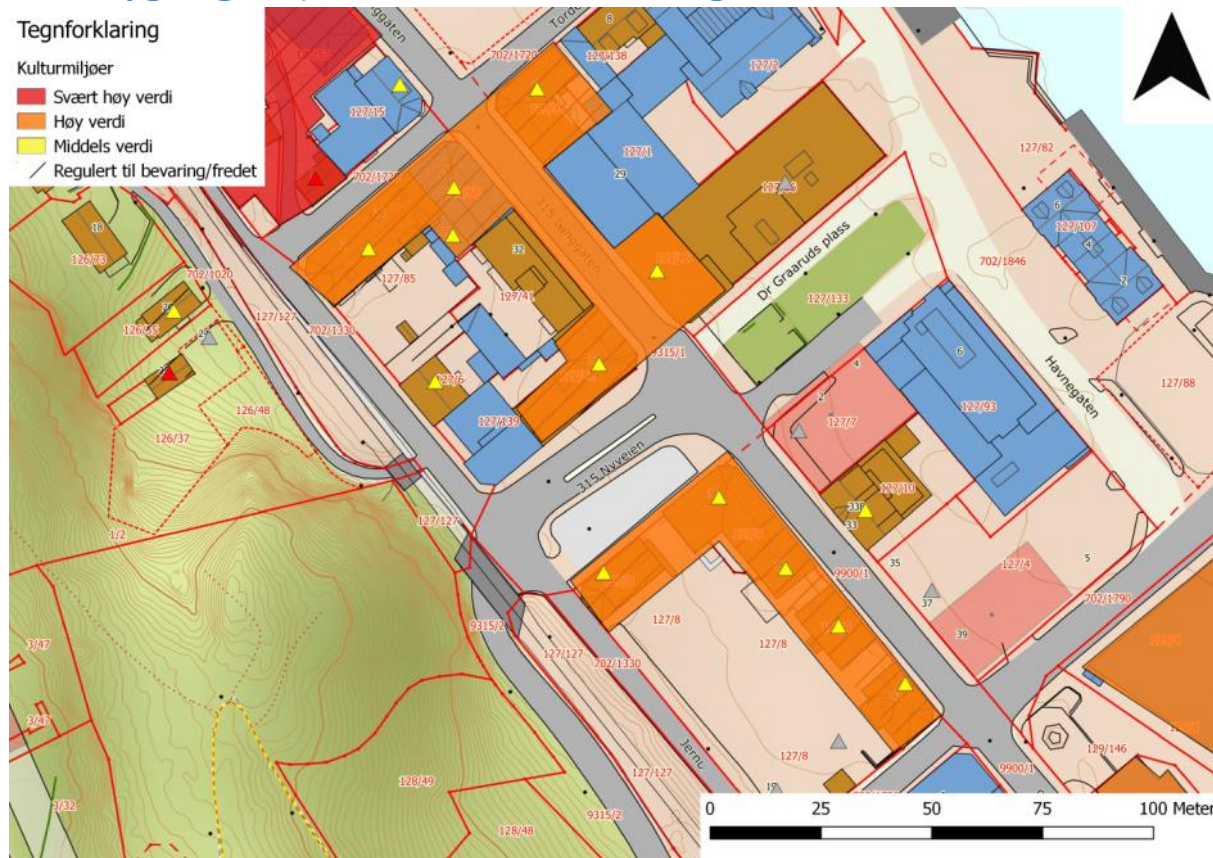

Figur 64: Bakgaten 6, Tordenskjoldsgate 1 og Backergården er alle verneverdige bygg med høy verdi.

representerer ikke bygningen og gaten byens mest velstående, men heller de håndverkere, mindre handelsmenn og arbeidsfolk som utgjorde den vesentlige adelen av sjøfartsbyen Holmestrand's befolkning.

Nåværende situasjon:	Både Backergården og Bakgaten 6 er regulert til bevaring i kommunedelplan for bysentrum fra 2001 med tilhørende bestemmelser.
Verdi:	Svært høy

6.4.4 Bygningssmiljø 4: Kvartalene rundt torget

Bebyggelsen i kvartalstrukturen i sentrum ble bygget opp i mur etter bybrannen i 1884. Til grunn ble det lagt en moderne byplan med rette linjer og kvartalsstruktur. Dette var i kontrast til den gamle byen med irregulære og svingete gateløp. Etter brannen ble torvet utvidet ned mot havnen med hensikt å fungere som en brannspærre midt i byen. Det ble også innført murtvang og kvar om brutte hjørner. Murtvangen ble bare delvis gjennomført. Bestemmelser om brutte hjørner kom i mange byer på samme tid og er i Holmestrand godt utbredt i forhold til andre steder.

I dag er deler av den opprinnelige bebyggelsen borte og erstattet med moderne bygg. Bygningssmiljøet har likevel en stor grad av autenticitet og arkitektonisk verdi og byutviklingen i Holmestrand på slutten av 1800-tallet er fortsatt lesbar. Noen av fasadene er moderniser og kan med fordel tilbakeføres til opprinnelig stil. Nye bygg bør tilpasse seg det historiske området med høyde og farge- og materialvalg.

Nåværende situasjon:	Enkeltebygninger med høy verneverdi er regulert til bevaring. Se reguleringsplan for 5 kvartaler i sentrum fra 2007.
Verdi:	Høy

Anbefaling:	Ny bebyggelse i og omkring bygningsmiljøet bør tilpasse seg områdets karakter. Høyde, materialbruk og brutte hjørner er viktige elementer. Se også kommunedelplan for bysentrum fra 2001 for detaljerte retningslinjer.
--------------------	---

Gjeldende bestemmelser og retningslinjer

Bestemmelser for reguleringsplan for 5 kvartaler i sentrum, 2007. Arkivsak 06/38.

Ved reparasjon eller modernisering av eksisterende bygg skal utforming og fasadeuttrykk bevares eller tilbakeføres til tidligere utforming dersom denne kan dokumenteres. Ved evt. brann eller totalombygging skal bygningen i utgangspunktet gjenreises på samme sted med tilnærmet opprinnelig utforming og byggestil.

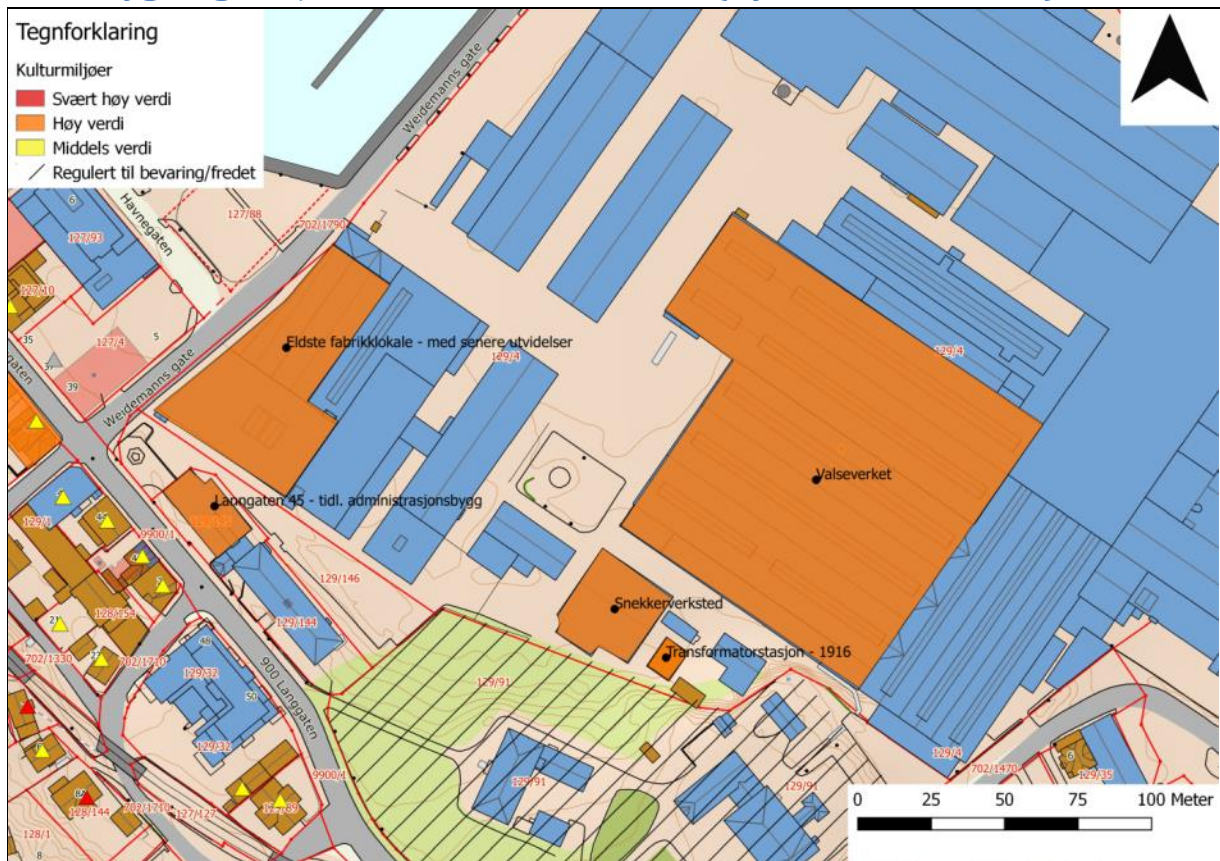

Figur 66a: Tordenskjoldsgate 6 ble bygget etter brannen i 1884 og viser tradisjonen med brutte hjørner som ble vanlig i Holmestrand på slutten av 1800-tallet.

Figur 66b: Dr. Graarudsplass 1. Bygård fra slutten av 1800-tallet med modernisert fasade.

6.4.5 Bygningssmiljø 5: Industrien i sentrum (Hydro Holmestrand)

På slutten av 1800-tallet gjorde industrien sitt inntog med fabrikketableringer i og like utenfor byen. I løpet av noen tiår ble Holmestrand forvandlet fra en tradisjonell, borgerlig preget sjøfartsby til et moderne industrisamfunn. Siden tidlig på 1900-tallet har aluminiumsindustrien vært Holmestrands hjørnesteinsbedrift. Ingen annen bedrift har hatt så stor betydning for byens utvikling. Lik Eidsfoss er for Hof kan man si at aluminiumsindustrien er for Holmestrand.

Aluminiumsmuseet holder i dag til i den eldste bygningen på området hvor det opprinnelige valseverket lå. Den gamle fabrikkbygningen ble anlagt i 1898 av Holmestrand Dampsag og Høvleri. Holmestrand Dampsag og Høvleri var i sin tid byens største arbeidsplass. Siden den tid gjennomgått mange endringer både utvendig og innvendig og har blitt bygd inn i større fabrikk- og kontorlokale, men det er fortsatt mulig å se spor etter den opprinnelige fasaden og interiøret.

Andre eldre bygg på området er mursteinsbygningene på 1 og 2 etasjer som ble bygget av Sveiseverket A/S i 1919 og senere utvidet i flere omganger, snekkerverkstedet og transformatorkiosken.

Trafostasjonen i vest var en av fire som ble bygget i

Figur 67: Sveiseverkstedet 1918. Bygningen er i dag i bruk som museum. Foto: Vestfoldmuseene.

1916 og plassert rundt omkring i byen for å lever strøm til bedrifter og private. Under krigen ble den hardt skadet i sabotasjeaksjonen mot industrianlegget

Dagens Hydro driver i dag aktivt i både gamle og nye fabrikklokaler. Det er positivt at de gamle fabrikkbygningene blir benyttet i dagens produksjon. Det bidrar til de blir vedlikeholdt og ikke forfaller. Samtidig utgjør dette en fare for at autentisiteten til de gamle fabrikkbygningene må vike for moderniseringer og tilpasninger til moderne industri.

Langgaten 45 og 47

Figur 68: Oversiktsbilde sett fra fjellet 1944. Foto: Ukjent.

Administrasjonsbyggene i Langgaten 45 og 47 er inkludert i bygningsmiljøet på grunn av sine arkitektoniske elementer.

Langgaten 45 ble bygget i ca. 1965 og representerer modernismens arkitektur. Det ble nå lagt større vekt på rasjonell bygging enn på estetisk utforming. Arkitekturen fikk et mer robust, bastant uttrykk, ble råere og blir ofte også kalt "brutalisme". Regjeringsbygget i Oslo, av arkitekt Erling Viksjø, er et tidlig eksempel på denne retningen.

Bygningen er også et tidlig eksempel på bruk av aluminium som bygningsmateriale. Langgaten 45 er kledd utvendig med eloksert aluminium og er et av få tidlige eksempler på dette.

Langgaten 45 står sammen med skulpturen i aluminium som ble reist samtidig, som markante symboler på aluminiumsindustriens betydning i en tid da det norske velferdssamfunnet vokser frem.

Langgaten 47: Arkitektoniske detaljer ved hovedinngangen

Teglsteinsbygningen ble bygget som administrasjonsbygg for Nordisk aluminium. Ved inngangspartiet stod et par aluminiums søyler. Disse søylene ble i 2016 bygget inn i forbindelse med ombygging av inngangspartiet og står nå like innenfor hovedinngangen. Fra inngangshallen går den

originale trappen med gelender i aluminium opp til 2.etg. Disse arkitektoniske detaljene er en del av kulturarven etter Nordisk aluminium og aluminiumsindustrien i Holmestrand og bør bevares.²²

Nåværende situasjon:	Bygningstiljøet er i dag et aktivt industriområde og har ikke noen formell vernestatus etter plan- og bygningsloven.
Verdi:	Middels/Høy
Anbefaling:	Bygninger markert med høy verneverdi på kartet er bevaringsverdige og skal ikke rives.

Figur 70a: Transformatorstasjonen fra 1916 var under andre verdenskrig gjenstand for sabotasje.

Figur 70b: På blant annet 1940-tallet ble fabrikk utvidet med flere store haller.

²² Plan- og bygningslovens § 12-7 gir mulighet til å bevare interiør i bygninger ved bestemmelser i reguleringsplaner.

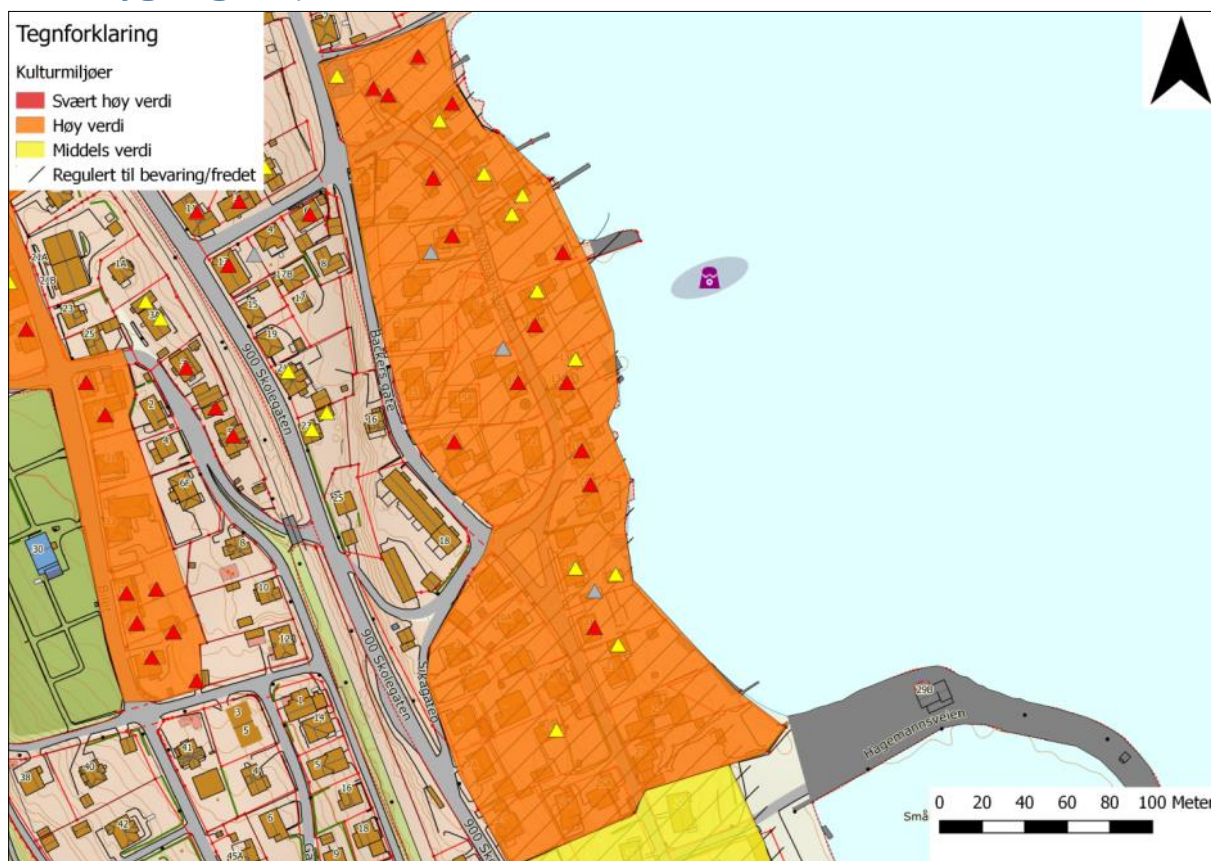

Figur 71: Det nå innebygde inngangspartiet er flankert av to søyler av aluminium. Fra hovedinngangen kunne man gå opp trappen til første avsats hvor det var utsikt utover industriområdet.

Figur 72: Aluminiumsskulptur ved Langgaten 45. Foto: Google Street View, september 2010.

6.4.6 Bygningssmiljø 6: Dunkebekk

Sør for Dunkebekken vokste det frem en ny forstadsbebyggelse på 1800-tallet. Størrelsen var relativt beskjedent og omfattet ved inngangen til 1900-tallet rundt 15 bolighus hvor det hovedsakelig bodde arbeidere. Området ble innlemmet i byen i 1942 sammen med Hagemannskogen og Bedehussletta. Utbyggingen av feltet tok til på 1920-tallet og veksten eskalerte i etterkrigstiden. Mesteparten av boligmassen består i dag av eneboliger fra forskjellige tidsperioder, men det finnes også andre boligtyper.

Spesielt nordre del av Hagemannsveien fremstår som et historisk sammenhengende eldre boligmiljø med eneboliger, hageanlegg, bryggerhus og sjøboder og har høy verdi.

Nåværende situasjon:	Dunkebekk-området er regulert til spesialområde for bevaring i reguleringsplan for Hakan, Nordisk Aluminium, Dunkebekk, 1980.
Verdi:	Høy

Gjeldende bestemmelser og retningslinjer

Reguleringsbestemmelser til reguleringsplan for Hakan, Nordisk Aluminium, Dunkebekk, 1980

§ 23 Eksisterende bebyggelse

For spesialområdet skal bebyggelsen bevares i størst mulig grad i samsvar med den bygningshistoriske utviklingen området har gjennomgått. Samtidig skal den bygningsmessige standarden til enhver til søkes holdt på forsvarlig nivå i forhold til de enkelte bygningers bruk.

De eksisterende bygninger kan istandsettes, om- og påbygges forutsatt at karakteren med hensyn til dimensjoner, materialer og farger opprettholdes eller eventuelt tilbakeføres til det som har vært tidligere.

Innvendig kan bygningene moderniseres og tekniske forbedringer utføres i tråd med den enkelte huseiers ønske, forutsatt at bygningslovens krav oppfylles.

Figur 75a: Hagemannsveien i Dunkebekk om sommeren gir assosiasjoner til sørlandsidyll.

Figur 75b: Hagemannsveien 19 ble bygget på slutten av 1800-tallet som en firemannsbolig for arbeidere.

Figur 75c: Hagemannsveien 15 ble bygget på begynnelsen av 1800-tallet og er et av de eldste husene i Dunkebekk.

6.4.7 Bygningssmiljø 7: Bilet

Området har eldre bebyggelse fra ca. 1850-99 (noen hus har kjerner som er eldre), et par funkishus fra ca. 1930 og noen moderne, større leilighetskomplekser. Den eldre bebyggelsen er godt vedlikeholdt. Bilet er en del av de gamle gateløpene i Holmestrand. Gaten var veien videre sørover før ny vei ble anlagt i 1926.

Gateløpet med eldre bygninger og historiske fasader gir en opplevelse av et 1800-talls bymiljø. Denne strøkskarakteren er verneverdig, bør opprettholdes og være førende for ny bebyggelse og nye tiltak.

Nåværende situasjon:	Området har i dag ikke noen formell vernestatus etter plan- og bygningsloven.
Verdi:	Høy
Anbefaling:	Det avmerkede området avsettes til hensynssone for bevaring kulturmiljø (H570).

6.4.8 Bygningssmiljø 8: Villastrøk på Bilet

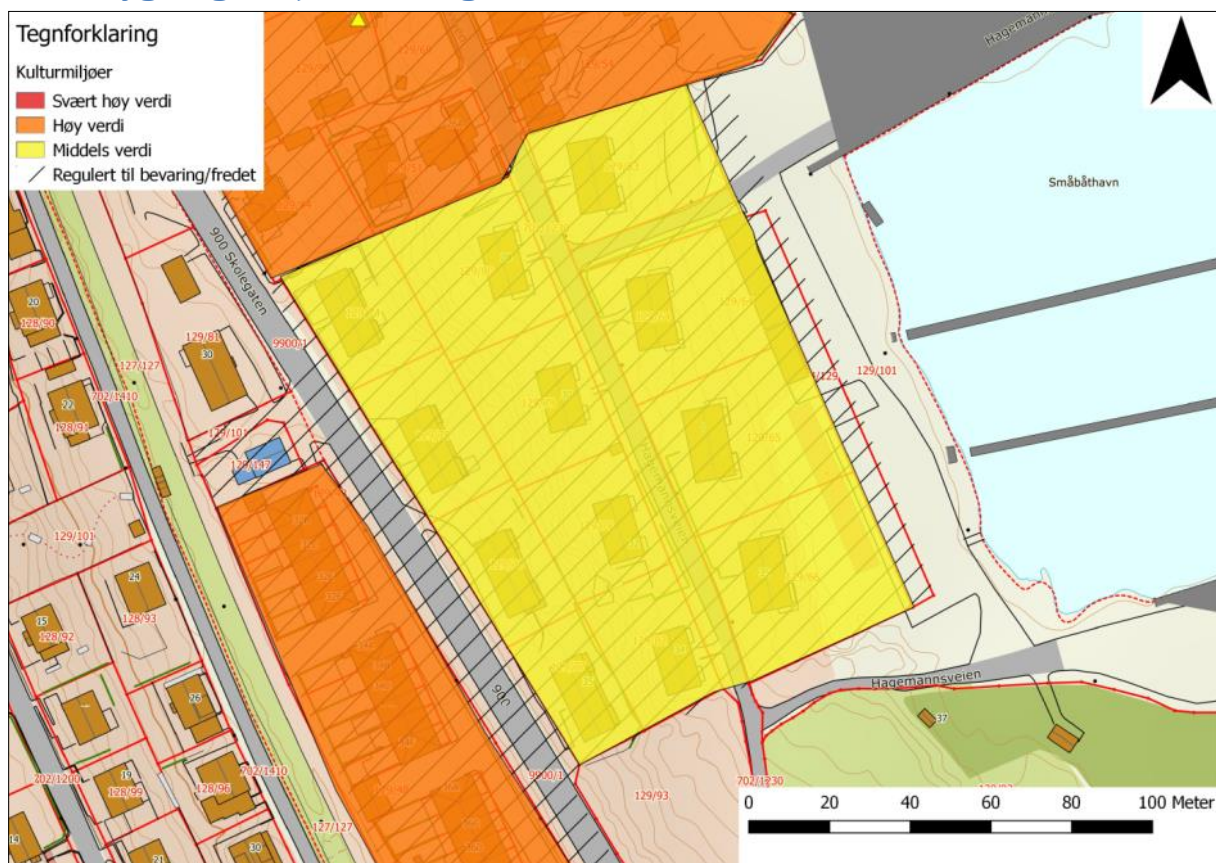
Søndre del av Bilet, sør for gravlunden, består av flere herskapelige villaer i sveitserstil med store tilhørende hager. Villaene ligger med godt utsyn ut mot Holmestrand og ble bygget i første halvdel av 1900-tallet en gang. Dagens fortningspolitikk gjør at denne typen eiendommer sjeldent blir anlagt. Denne type boligmiljø med villaer og store tomter betraktes derfor som et representativt eksempel på en tidligere utbyggingspolitikk og som verneverdig.

Nåværende situasjon:	Området har i dag ikke noen formell vernestatus etter plan- og bygningsloven.
Verdi:	Middels
Anbefaling:	Det avmerkede området avsettes til hensynssone for bevaring kulturmiljø (H570).

Figur 76: Eksempel på utbyggingspolitikk før økt krav om fortetting.

6.4.9 Bygningssmiljø 9: Skolegaten, østre del

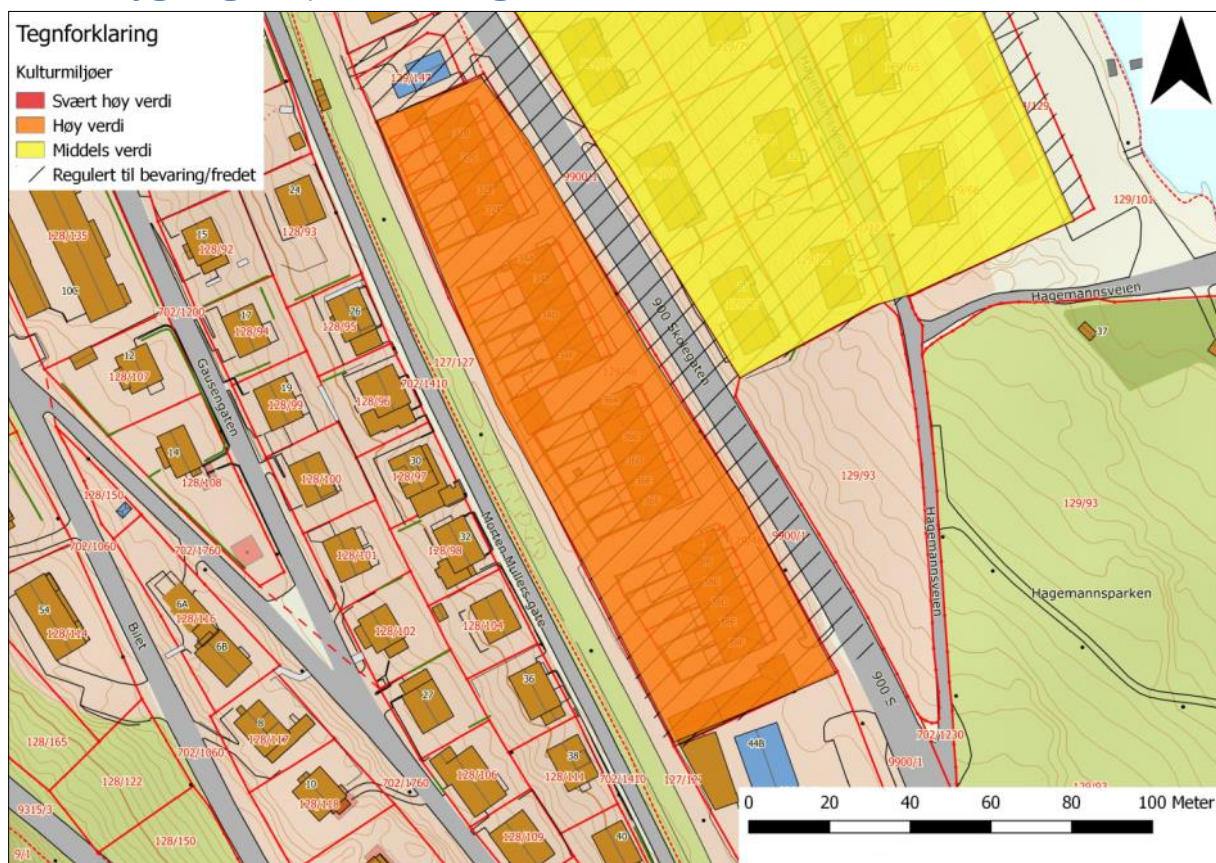
Området består av 13 flerfamiliehus fra rundt 1950, og var en vesentlig del av den eksplosive boligutviklingen etter krigen. Dette er tidstypiske firemannsboliger som det finnes lignende av i hele landet. Husene ble bygget av Holmestrand Bolig og Byggelag. Disse etterkrigstidshusene får imidlertid sjeldent status som kulturminner til tross for at de er en viktig del av vår historie. Det er en tendens til at det som har vært vanlig og utbredt blir oversett, men det betyr ikke at det er mindre viktig å ta vare på et representativt utvalg. Firemannsboligene har de siste tiårene hver gjenstand for flere fasadeendringer, deriblant skifte av paneltype og vinduer og bygging av verandaer.

Figur 77: Typisk etterkrigstidsbolig. Verandaene er moderne tilskudd.

Nåværende situasjon:	Boligområdet inngår i hensynssone for bevaring av kulturmiljø (H570) i kommuneplanens arealdel for Holmestrand 2015 - 2027
Verdi:	Middels

6.4.10 Bygningssmiljø 10: Skolegaten, vestre del

I 1947/48 bygde Nordisk Aluminium fire rekkehus i engelsk stil, «seksmannsboliger», i Skolegaten 32-38. Bygningene er på 2 etasjer med vertikaldelte boliger og saltak, oppført i murstein rundt ca. 1950. Bolighusene er en del av etterkrigstidens boligbebyggelse.

Figur 78: Etterkrigstidsboliger i Skolegaten 32-38.

Nåværende situasjon:	Boligområdet inngår i hensynssone for bevaring av kulturmiljø (H570) i kommuneplanens arealdel for Holmestrand 2015 – 2027 Bygningssmiljøet er tatt inn i Regional plan for bærekraftig arealutvikling som et regionalt viktig kulturmiljø. ²³
Verdi:	Høy

²³ Planen er per dags dato ikke ennå vedtatt og vil bli lagt ut på offentlig høring vinteren 2018.

6.5 Verneverdige enkeltbygninger i Holmestrand

6.5.1 Bakken 22 og 24

Et av de eldste gateløpene i Holmestrand som stammer fra den tiden byen var «selvgrodd». Her bodde sjøfolk, fiskere og industriarbeider. Den nordligste delen av veiløpet ble trolig etablert i forbindelse med at jernbanen ble bygget. Den sørligste delen av Bakken har tidligere vært kjent som Steilebakken, noe som kan indikere at det en gang var et rettersted, men dette er ikke kjent fra andre kilder.

Gaten unnslopp bybrannen i 1884 takket være jernbanen som fungerte som en branngate. Dette er dermed noen av de eneste gjenværende restene etter småkarsbebyggelse i byen fra 1700-tallet.

Det meste av den opprinnelige bebyggelsen er revet med unntak av to arbeiderboliger fra 17/1800-tallet (Bakken 22 og 24).

Figur 79: Bakken 24 er en verneverdig arbeiderbolig fra 1800-tallet.

Nåværende situasjon:	Arbeiderboligene, Bakken 22 og 24, er avsatt til bevaring i kommunedelplanen for sentrum fra 2001.
Verdi:	Høy

6.5.2 Bekkegaten 6

Opprinnelig bygget som produksjonslokale til Mineralvandfabrikken Mimer i 1898. Etter brannen i 1884 kom bestemmelser om murtvang og butte hjørner som vist i Bekkegaten 6. Bygningen er i dag bygd om til leiligheter, og har med noen endringer beholdt den opprinnelige fasaden.

Nåværende situasjon:	Bygningen er registrert i SEFRAK-registeret (0702-0104-017), men har ikke noen formell vernestatus etter plan- og bygningsloven.
Verdi:	Middels

6.5.3 Bilet kapell

Bilet kapell fra 1963 er tegnet av arkitekt Olav Platou som også har vært involvert i utformingen av blant annet Steinkjer kirke og hovedbiblioteket i Trondheim. Kirkegården ble innviet i 1866 etter at den gamle Bilet gården brant ned i 1863 og kommunen kjøpte eiendommen.

Nåværende situasjon:	Kapellet har i dag ikke noen formell vernestatus etter plan- og bygningsloven.
Verdi:	Høy

6.5.4 Gausen gård

Nedre Gausen gård lå utenfor bygrensen fram til 1818 da grensene ble utvidet. Hovedbygningen ble bygget på 1740-tallet av Casper F. Hagemann som var overinspektør og amtsforvalter i Jarlsberg

grevska. Bygningen er i dag omgitt av en stor parklignende hage som trolig har vært en staselig barokkhage.

Allerede på 1920-tallet ble Nedre Gausen gård fredet. Formålet med fredningen var å bevare Nedre Gausen som et arkitektur- og bygningshistorisk eksempel på et stort herskaps hus fra 1700-tallet. I dag er også parken fredet.

Nåværende situasjon:	Nedre Gausen gård med tilhørende hageanlegg er vedtaksfredet.
Verdi:	Svært høy

Figur 83a: Bilet kapell.

Figur 83b: Bekkegaten 6. Foto: Google Street View, hentet oktober 2017.

Figur 83c: Hovedbygningen på Nedre Gausen gårds. Foto: Stig Rune Pedersen

Figur 83d: Hovedbygningen på Nedre Gausen gård er vedtaksfredet. Hageanlegget og skolebygningen i mur er vedtaksfredet.

6.5.5 Gamle Biorama

Det gamle Bioramabygget ble oppført i sementstein i 1915 av kjøpmann Johan Pedersen. I mange år har huset den byens første kino i overetasjen. I 1. etasje ble det innredet til posthus og butikkleilighet som Holmestrand Jern og Fargehandel senere tok over. Bygningen har klare trekk til jugendstilen og er sammen med Nedre Gausen kompetansesenter de eneste eksemplene på denne byggestilen i Hof, Holmestrand og Sande. Historisk og arkitektonisk sett er dette en viktig bygning i Holmestrand.

Figur 84: Kinosalen lå i 2. etasje. I 1. etasje holdt Holmestrand Jern og Fargehandel til.

Nåværende situasjon:	Gamle Biorama er avsatt til bevaring i kommunedelplan for bysentrum fra 2001.
Verdi:	Høy

6.5.6 Jernbanesmia

Jernbanen har preget Holmestrand på mange måter. Etableringen i 1881 førte til omstruktureringer og endringer i eiendomsstrukturen gjennom byen. I 2016/17 har det igjen vært store endringer. Hele jernbanetraseen er flyttet i tunnel gjennom fjellet og den gamle jernbanestasjonsbygningen med pakkhus er revet.

Sør for dagens stasjonsområde ligger den gamle verkstedstomta. Her hadde jernbaneverket en rekke verkstedbygninger, blant annet snekkerverksted og smie, samt kontorer. Den eneste gjenværende bygningen er i dag den gamle mursteinsbygningen fra 1880 som en gang huset smia.

Nåværende situasjon:	Jernbanesmia er regulert til bevaring i reguleringsplan for <i>Jernbane Holm-Nykirke, parsell 5 Holmestrand</i> .
Verdi:	Høy

6.5.7 Kullboden

Kullboden ble bygget i 1910 av kjøpmann Johan Pedersen som lager for A/S Kulkompaniet. Han bygde også Gamle Biorama. I dette området har det vært handel fra 1500-tallet og skipsbygging fra 1700-tallet blant mange sjøboder og skipsverft. Kullboden er den siste gjenværende bygningen i det tidligere travel handels- og sjøfartsmiljø og ble i 1985 bygget om fra lager til forretninger og kontorer.

Nåværende situasjon:	Kullboden er avsatt til bevaring i kommunedelplan for bysentrum fra 2001.
Verdi:	Høy

6.5.8 Langaten 21B – Tidligere lagerbygning

Lagerbygningen i mur er fra 1880-tallet og var frem til senest 1970-tallet del av en lengre rekke lagerbygninger. «Bindingsverks»-fasaden er ikke ekte og ble satt på når bygningen ble bygget om fra lager til butikkløse for 20-30 år siden. På gamle plantegninger er bygningen kun beskrevet som «Murbygning» og det er ikke kjent om bygningen faktisk er bygget i bindingsverk eller ikke. Fasaden på bygningen kan med fordel tilbakeføres til opprinnelig stil hvis dette kan dokumenteres. I dag inngår bygningen i Passasjen og det er kafedrift i lokalene.

Nåværende	Bygningen er avsatt til bevaring i kommunedelplan for bysentrum fra 2001.
------------------	---

situasjon:		
Verdi:	Middels til Høy	

6.5.9 Langgaten 27 - Bryggerhus

Det toetasjes bryggerhuset i mur ble bygget etter bybrannen i 1884. Opprinnelig vendte bygningen inn mot en innesluttet gårdsplass omringet av hovedhus og stall. Etter bybrannen i 1884 ble det mer vanlig å bygge i mur samtidig som det kom krav om branngavler.

Bryggerhus finner vi flere steder i Holmestrand, men de aller fleste er av tre og ligger utenfor det gamle bysentrum. Frem til et godt stykke utpå 1900-tallet var det vanlig at eiendommer også i sentrum hadde bryggerhus, men på grunn av det sterke byggepresset i sentrum er de fleste blitt borte.

Nåværende situasjon:	Bryggerhuset har ikke noen formell vernestatus etter plan- og bygningsloven.	
Verdi:	Middels til Høy	

Figur 88a: Bryggerhuset i Langgaten 27. Foto: Google Street View.

Figur 88b: Lærerskolen. Foto: Stig Rune Pedersen.

Figur 86a: Kullboden. Foto: Stig Rune Pedersen.

Figur 86b: I dag er det kafedrift i den gamle lagerbygningen.

6.5.10 Lærerskolen på Gausen

Murbygningen på Nedre Gausen ble opprinnelig oppført som Holmestrand seminar (fra 1902 kalt offentlig lærerskole) av staten i 1898. Lærerseminaret ble nedlagt i 1931 og i 1932 ble hovedbygningen tatt i bruk som spesialscole for døve. Skolen ble drevet som tradisjonell spesialscole med internatfunksjon frem til 1980-tallet og deretter har driften utviklet seg til et ressurscenter. Hovedbygningen, som er tegnet av arkitekt Ingvar Olsen Hjorth, har tilnærmet opprinnelig eksteriør, med flere trekk som er typiske for sin tids institusjonsbyggeri. Bygningen har høy arkitektonisk kvalitet og er det best bevarte formålsbygde lærerseminaret i statlig eie.²⁴ Lærerskolen på Gausen ble forskriftsfredet i 2014.

Nåværende situasjon:	Lærerskolen på Gausen er forskriftsfredet etter kulturminnelovens § 22a
Verdi:	Svært høy

6.5.11 Nils Kjærsgate

Gatestumpen Nils Kjærsgate er den siste resten av et av de eldre gateløpene i byen. Gaten het Kirkegaten frem til 1930-tallet og gikk fra foten av Nordre kleiv og ut til Sundbrygga. Da Vetsfoldbanen ble elektrifisert i 1949, måtte det bygges en ny og høyere bru over banen. Brua ble lagt nord for den gamle og Nordre Kleiv ble forbundet med Rådhusgaten. Da Rådhusgaten på 1960-tallet ble hovedgjennomfartsvei og Sørlandske Hovedvei ble forbundet med denne, ble rampen ned fra brua snudd slik at Nordre Kleiv munnet ut nordover mot jernbanestasjonen. Kontinuiteten i gateløpet som gikk fra Nordre Kleiv til bryggene ble dermed brutt. Trehusbebyggelsen på vestsiden av Rådhusgaten ble revet på 1980-tallet for å gi plass til boligkompleksene som ligger der i dag og med det forsvant den lille gatestumpen inn til jernbanen.

Langs det lille gateløpet ligger Holstgården, hvor Holmestrand museum holder til, og Tranberg Gård (gamle Hotel Societeteten).

Holstgården (Holmestrand museum)

Holstgården stod ferdig i 1756 og ble bygget av Fredrik Christensen Holst. Et tilbygg ble oppført i 1820-årene.²⁵ Det var på denne tiden eller litt tidligere at den nå fredete portalen ble satt inn i huset. Bygningen har imidlertid også en annen verneverdig portal. Denne inngangsportalen står på vestsiden av huset og ble flyttet fra Tranberggården til Holstgården tidlig på 1930-tallet.

Bygningen fungerte som privatbolig for Holst familien, vært tilholdssted for Den Tordenskioldske Borgerskole (Middelskole fra 1886) og Holmestrands Offisielle Døveskole frem til det i 1933 ble gjort om til et bymuseum. I dag er det kun Holstgården som har adresse til Nils Kjærsgate.

Figur 89: Holstgården. Foto: Riksantikvaren - bilde tatt i forbindelse med rapportserien "Gamle hus nå og da".

Nåværende	Portalen på nordsiden av Holstgården er fredet og bygningen er regulert til
------------------	---

²⁴ Kilde: Beskrivelse av Askeladden ID 175076. www.asketadden.ra.no (21.09.17)

²⁵ Dateringen 1820-tallet er basert på forsikringspoliser funnet ved Holmestrand museum. Riksantikvaren oppgir året for tilbygget til 1793.

situasjon:	bevaring med tilhørende bestemmelser.
Verdi:	Svært høy

Gjeldende bestemmelser og retningslinjer

Reguleringsbestemmelser for reguleringsplan Tranbergkvartalet, 1987. Sak 42/87.

Eksisterende museumsbygning skal bevares i sin nåværende form, under forutsetning av at husets ytre form, fasader og materialbruk opprettholdes.

Innvendige og utvendige endringer kan kun foretas etter tillatelse fra antikvarisk myndighet og innenfor byggeforskriftenes bestemmelser.

Hotel Societeten (Tranberg gård)

Langs den andre siden av gateløpet ligger Tranberg gård som er en av de eldste bygningene i Holmestrand og best kjent som Hotel Societeten. Den ble trolig oppført en gang midt på 1600-tallet. Siden den gang har bygningen blitt påbygget og endret flere ganger. Til tross for det er mange eldre elementer bevart. Det nordlige tilbygget ble revet i 1992 og i dag er det den eldste delen av huset som står igjen. I 1993-4 ble den restaurert og satt i stand i sveitserstilen den fikk ved en ombygging i 1890. Tomten rett nord for Hotel Societeten er i dag ubebygd. En eventuell fremtidig bebyggelse på tomten må tilpasse og underordner seg Hotel Societeten.

Nåværende situasjon:	Hotel Societeten er avsatt til bevaring i kommunedelplan for bysentrum fra 2001.
Verdi:	Svært høy

Figur 91a: Hotell Societeten. Foto: Riksantikvaren - bilde tatt i forbindelse med rapportserien "Gamle hus"

Figur 91b: Hotel Societeten. Sidebygningen til venstre i bildet ble revet i 1992. Foto ukjent. Arkiv: Per Frobøse Moss. Digitaliserer: Morten Løvaas.

6.5.12 Nyveien 5 og 7

Laftet tomannsbolig fra 1886 i sveitserstil. Bygningene var tidligere lokalt kjent som «Festningen». Bygningen bærer preg av vedlikeholdsetterslep, men har beholdt mye av den originale fasaden.

Nåværende situasjon:	Bygningen er registrert i SEFRAK-registeret (0702-0103-012), men har ikke noen formell vernestatus etter plan- og bygningsloven.	
Verdi:	Middels til Høy	

6.5.13 Politivakten, Rådhusgaten 12

Nøyaktig alder på bygningen er ukjent, men den er registrert i SEFRAK å være eldre enn 1850. Opprinnelig var dette en lagerbygning som ble gjort om til arrest og politivakt i 1934.

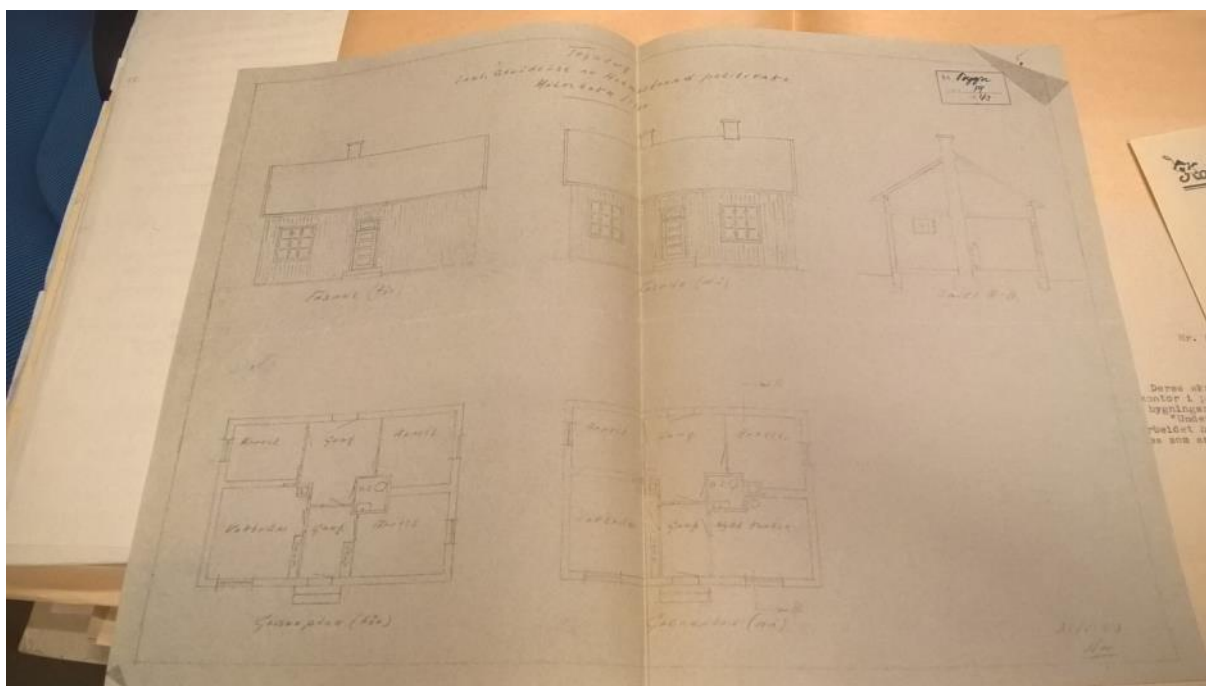
Nåværende situasjon:	Bygningen er registrert i SEFRAK-registeret (0702-0105-071), men har ikke noen formell vernestatus etter plan- og bygningsloven.	
Verdi:	Høy	

Figur 93a: Nyveien 5 og 7.

Figur 93b: Gamle politivakten. Foto: Riksantikvaren - bilde tatt i forbindelse med rapportserien "Gamle hus nå og da".

Figur 94: Plantegning fra kommunens arkiv som viser endringer på fasade og rominnredning i 1934.

6.5.14 Sangen og musikkens hus

Tidligere forsamlingslokale for frikirkemenigheten bygget på slutten av 1800-tallet. I dag er det brukt som forsamlingslokale eid og drevet i fellesskap av Swinglett, Holmestrand Storband og Holmestrand Ungdomsskorps.

Nåværende situasjon:	Bygningen er registrert i SEFRAK-registeret (0702-0103-013), men har ikke noen formell vernestatus etter plan- og bygningsloven.
Verdi:	Høy

Figur 95: Sangen og musikkens hus. Foto: Riksantikvaren - bilde tatt i forbindelse med rapportserien "Gamle hus nå og da".

6.6 Andre bygningsmiljøer og bygninger

Vedlagt følger en liste over bygningsmiljøer og bygninger som ikke nødvendigvis bør avsettes til bevaring, men som fortsatt kan være kulturhistorisk verdifulle. Ved tiltak som berører nevnte bygningsmiljøer og bygninger bør Kulturkontoret gis mulighet til å utale seg.

6.6.1 Backers gate

Backersgate består av noen hus fra 1800-tallet, samt noen nyere hus, deriblant noen i funkisstil. Mange av 1800-talls husene er modernisert og det er lite igjen av det opprinnelig historiske uttrykket. Enkelte er imidlertid mer autentiske og de senere år har Backersgate 6 og Grønnerupsgaten 3 blitt tilbakeført til opprinnelig stil.

Bygningsmiljøet er i dag for utvannet til å kunne definere som bevaringsverdig, men det anbefales at det ved tiltak på enkeltbyggene legges vekt på tilbakeføring til historisk stil. Enkeltbygg det er verdt å merke seg er omtalt nedenfor.

Backers gate 6

Bolighus i sveitserstil med tilhørende uthus fra siste kvartal av 1800-tallet (0702-0101-003). Huset har nylig vært restaurert i mest mulig opprinnelig stil. Uthuset er et typisk bygårdsuthus. 30% av de SEFRAK-registrerte uthusene i Holmestrand har gått tapt siden de ble registrert på 90-tallet.

Figur 97: Backers gate 6.

Figur 96: Backersgate. Hvitvingfossbanen gikk langs vestsiden av gaten.

Grønnerups gate 5

Sveitservillaen fra slutten av 1800-tallet er påbygg i lengden i de senere årene samtidig med at en del av taket som tidligere har vært flat er gjort om til saltak.

Næskilds gate 4

Bolighus med tilhørende uthus fra før 1850 (0702-0101-001). Uthuset er et typisk bygårdsuthus.

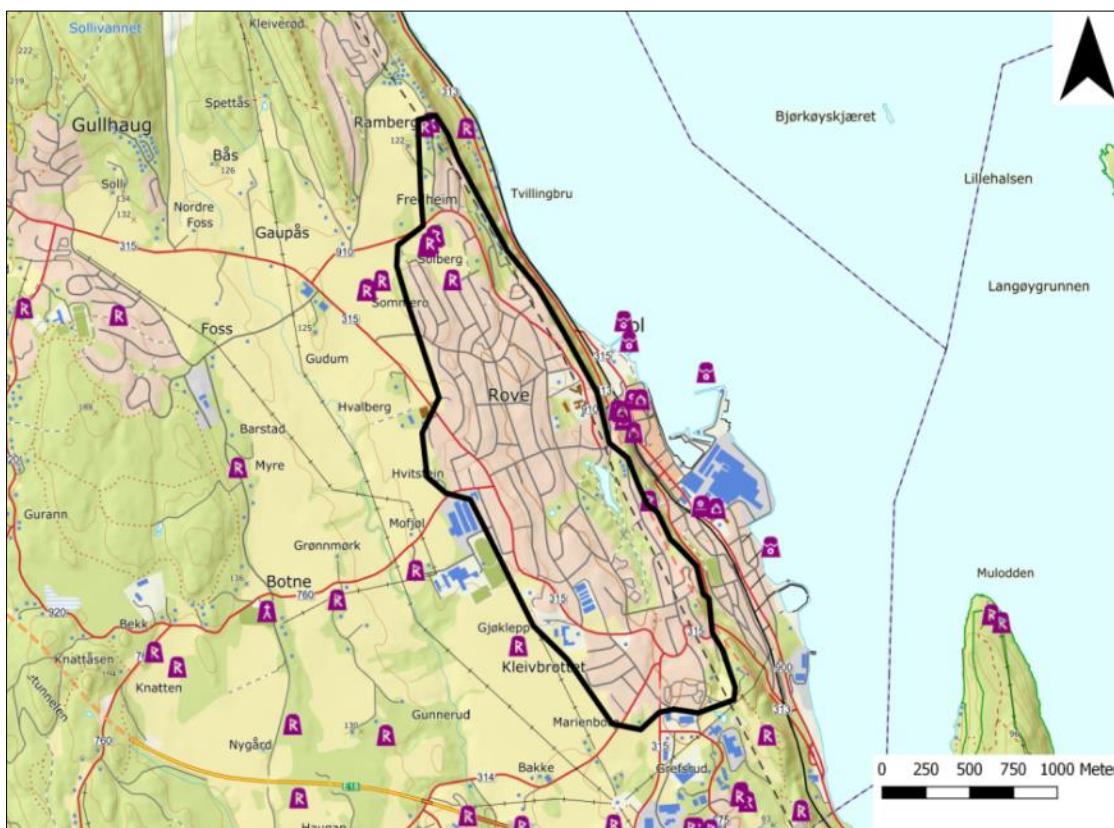

Figur 99a: Næskildsgate 4. Foto: Google Street View. Hentet 12.17.

Figur 99b: Grønnerupsgaten 5. Foto: Google Street View, hentet 12.17.

6.6.2 Bebyggelsen på «plataet

Figur 100: Det svarte omrisset viser avgrensningen til "amfiet".

Frem til 1900-tallet bestod bebyggelsen på toppen av Holmestrandsfjellet av spredt landbruksbebyggelse. Utover 1900-tallet ble området gradvis utbygd til det man ser i dag. Området blir ofte omtalt som «platået», men et annet begrep kan være «amfiet», hvor fjellheisen ligger i et «brennpunkt» med utsikten i øst som bakteppe, og landskapet og boligene omkring «teateret».

Bebyggelsen har frem til i dag i stor grad vært enhetlig, etter prissipper som gjennom form og plassering (forskyving av husrekker, avstemte høyder ol.) har sikret fordeling av kvaliteter som utsikt, sol og lite skjerming fra innsyn. Dette er en arv etter en periode hvor det offentlige i stor grad styrte boligutbyggingen. Kommunen regulerte store kommunale byggefelt og solgte boliger.

I fremtiden er det ventet en økt fortetting som konsekvens av befolkningsvekst og tilgang til de tog og buss, og sentrumsfunksjoner gjennom fjellheisen, men uten et like styrende «byggningsråd». Denne fortettingen vil sette de nevnte kvalitetene under press. Fordelingen av kvaliteter, i enhetlige bygningsmiljø er i dag krevende å oppnå, og å gjenvinne om tapt.

For å bevare, og forsterke kvaliteter i den fremtidige utbyggingen, dog uten en detaljstyring fra et sentralt byggningsråd, bør det vurderes å stille krav til private søkere om etterfølgelse av visse «forsiktighetsregler» i vurderinger av tiltakets virkning på omkringliggende bebyggelse.

Figur 101: De eldste husene er markert med rød sirkel og viser hvordan husene er forskyvet i forhold til hverandre for at alle skal få utsikt.

6.6.3 Kulturhaven

Kulturhaven ligger på Solum og består av bygninger fra perioden 1700 – 1856 som flyttet fra til Holmestrand fra forskjellige steder i Vestfold, Kragerø og Alvdal. Kulturhaven ble bygget opp i perioden 2000 – 2005 på privat initiativ og har blitt drevet som et privat kultursenter hvor det blant annet har blitt arrangert konserter, forestillinger, utstillinger og foredrag. Hageanlegget har blant annet hentet inspirasjon fra Victoriatidens engelske hageanlegg.

De senere årene har det vært lite aktivitet i Kulturhaven, men i 2018 er det planer for oppgradering og utviding av anlegget. Kulturhaven har mange svært kulturhistoriske verdifulle bygninger, men med unntak av et eldre hus fra slutten av 1700-tallet eller begynnelsen av 1800-tallet (0702-0216-003) har ingen av dem opprinnelig stått i Holmestrand kommune.

Figur 102: Kulturhaven. Foto: <http://jwschussler.no/bygningsvern/kulturhaven/>.

6.6.4 Sykehusveien

Sykehusveien består av en blanding eldre og nyere hus fra 1800- og 1900-tallet, samt to hus fra 1700-tallet. De eldre husene er i varierende grad modernisert. Det anbefales at disse tilbakeføres til opprinnelig stil. Enkeltbygg det er verdt å merke seg er omtalt nedenfor.

Sykehusveien 4 og 8

Bolighus fra 1700-tallet (0702-0103-011 og 0702-0103-044). Sykehusveien 4 har i dag sveitserstil, noe den kan ha fått ved en større ombygning i 1886²⁶.

6.6.5 Grønnerups gate

Tomtene langs Grønnerupsgate ble skilt ut rundt 1900 fra Holmestrand kommune og bebygd kort tid etterpå med reisverkshus i to etasjer med butte hjørner mot Skolegaten. Bygningene inneholdt stort sett leiligheter, men i Skolegaten 11 var det forretningslokaler på hjørnet.²⁷ Med unntak av en nyere bolig i Grønnerups gate 4 har gateløpet beholdt en del av sitt opprinnelige uttrykk. På Skolegaten 13 har det blitt bygd langsgående verandaer på baksiden, men siden som vender mot Skolegaten har beholdt og fått tilbakeført mye av den historiske fasade.

Den historiske stilen kan enkelt forsterkes ved f.eks. å sette inn tidsriktige vinduer.

Figur 103: Grønnerups gate.

6.6.6 Jernbanegaten

«Bak» kvartalsstrukturen i sentrum, helt inntil det nå nedlagte jernbanesporet, ligger Jernbanegaten. I dag dekker en parkeringsplass den nordlige delen av området, men i sør står det fortsatt to bolighus i sveitserstil med tilhørende som viser hvordan strøket tidligere så ut, Weidemanns gate 2 og Jernbanegaten 23. Weidemanns gate 2 har hage med eldre epletrær og uthus av en type som man sjeldent finner i sentrumsstrøk i dag.

6.6.7 Morten Mullersgate

Langs østsiden av Morten Mullers gate ligger flere bolighus fra 1800-tallet. To av disse, Morten Mullersgate 3a (0702-0103-031) og Morten Mullersgate 5 (0702-0103-042), har tilhørende uthus (0702-0103-032 og 0702-0103-043) og bør bevares som eksempler på denne type bebyggelse. Mange av de før så vanlige uthusene er i ferd med å forsvinne fra byen etter hvert som de mister sine opprinnelige funksjoner.

6.6.8 Rådhusgaten og Langgaten

Rådhusgaten 15 (0702-0104-023), Langgaten 18 (0702-0104-026) og Langgaten 21a (0702-0104-008) er alle fra 1700-tallet. Langgaten 18 ble reist ca. 1700 og overlevde bybrannen i 1716. Alle bygningene er imidlertid sterkt modernisert og ombygd. Rundt dem har det blitt reist moderne bygninger og det er lite igjen av den historiske strøkskarakteren. Den eldste bygningen, Langgaten 18, ble i 1985 totalrenovert. Utenom østveggen ble alt da revet og bygget opp igjen.

Det bør vurderes om bygningene kan tilbakeføres til historisk stil.

6.6.9 Skolegaten 21 og 23

²⁶ Se SEFRAK-registeret.

²⁷ Holmestrandiana, Del 3:2, s. 184f.

Laftede bolighus fra slutten av 1800-tallet. Det er gjort noen moderniseringer, men husene har beholdt en stor grad av autenticitet.

Figur 110a: Skolegaten 13 med butt hjørne.

Figur 110b: Jernbanegaten 23.

Figur 110c: Wiedemannsgate 2. Foto: Google Street View. Hentet 12.17.

Figur 110d: Uthuset ved Morten Mullersgate 3a.

Figur 110e: Skolegaten 21 og 23.

Figur 110g: Sykehusveien 8.

Figur 110f: Rådhusgaten 15. huset fra 1700-tallet er sterkt modernisert og har mistet mye av sin autenticitet, Foto: Google Street View. Hentet 12.17.

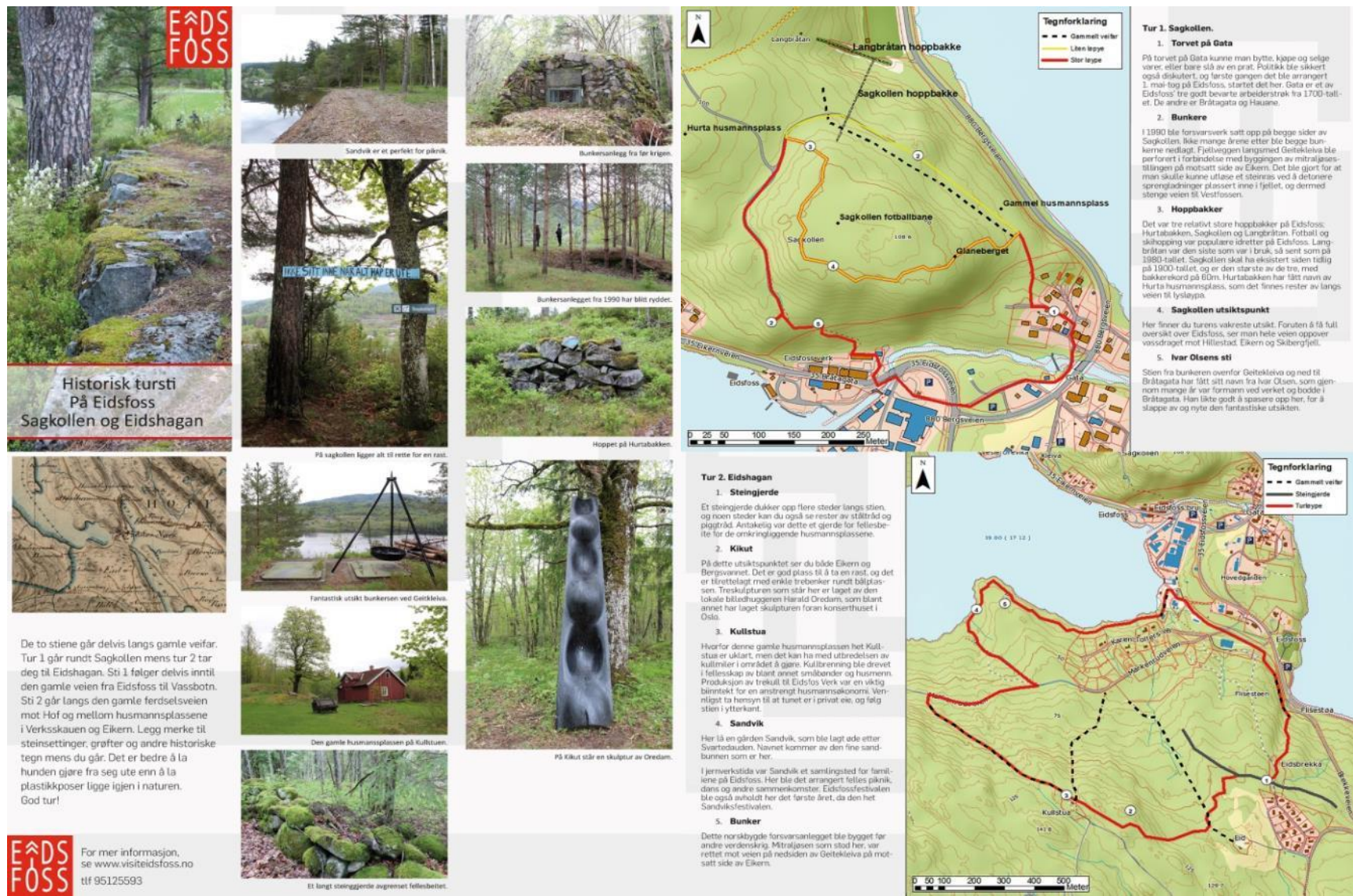
7 Handlingsplan – prioriterte tiltak 2018 - 2019

Handlingsplanen lages for to år om gangen og revideres ved slutten av perioden. Den skal gi grunnlag for prioritering av tiltak innenfor kommunens kulturminneforvaltning.

En viktig del av å gjøre vår kulturarv synlig er formidling. Planen er ment å utgjøre et utgangspunkt og grunnlag for formidling. Ved å bygge videre på planen kan det f.eks. utarbeides en skiltplan for hele kommunen, bruke planen som et utgangspunkt for å lage et guideopplegg eller bruke den som grunnlag for opplegg for Den Kulturelle Skolesekken eller Den Kulturelle Sparserstokken.

Mål/Tema	Tiltak	Oppstart	Ansvarlig	Samarbeidspartner
Formidling	Det skal utarbeides en overordnet skiltplan for skilting til og av viktige kulturminner i kommunen. Enkelte kulturminner er skiltet i dag, men en skiltplan vil bidra til å styrke formidlingene av Hof og Holmestrand's kulturhistorie, samt sørge for en enhetlig skilting ved å utvikle en skiltmal.	2018	Kulturkontoret	Botne historielag, Hof historielag, Holmestrand museum, Holmestrand og Omegn Turistforening, Vestfoldmuseene
	Det skal utarbeides en oversikt over og tilrettelegges for historiske turstier i kommunen. Et prøveprosjekt på dette er allerede gjort for Eidsfoss. Til turstiene lages det brosjyrer med kart over traseen og informasjon om kulturminnene langs ruten. Informasjonen skal gjøres tilgjengelig på nett og papir.	2018	Kulturkontoret	Botne historielag, Hof historielag, Holmestrand museum, Holmestrand og Omegn Turistforening, Vestfoldmuseene
	Det skal lages et formidlingsopplegg for Vassås ødegård. Det må tilrettelegges for formidling og de faste kulturminnene gjøres mer lesbare.	2019	Kulturkontoret	Hof historielag
	Hver måned skal det skrives en artikkel om «Månedens kulturminne» som publiseres i Jarlsberg avis og på kommunens nettside.	Hver måned	Kulturkontoret	

Eidsfoss (Se også handlingsplan for Eidsfoss fra Prosjekt Eidsfoss Utvikling)	Styrke samarbeid med Vestfoldmuseene for formidling av Eidsfoss og Aluminiumsmuseet	2018 -	Prosjekt Eidsfoss Utvikling/Kulturkontoret	Vestfoldmuseene
	Opprustning av kulturstien på Eidsfoss. Informasjonsskilt settes opp og det utføres skjøtsel på stien.	2018	Prosjekt Eidsfoss Utvikling	
	Prøveprosjekt for utvidet virkelighet.	2018, 2019	Prosjekt Eidsfoss Utvikling	
	Økt guidevirksomhet på Eidsfoss.	2018	Prosjekt Eidsfoss Utvikling	
	Implementere skjøtelsplan utviklet av TNT.	2018 -	Prosjekt Eidsfoss Utvikling	
Skjøtsel og tilrettelegging (Se også skjøtelsplan for Eidsfoss fra Prosjekt Eidsfoss Utvikling)	Oppgradere og supplere eksisterende merking av Pilegrimsleden gjennom Holmestrand. Undersøke mulighetene for en omlegging av traseen helt sør i kommunen til en mindre trafikkfarlig vei.	2018	Kulturkontoret	Pilegrimsfelleskapet St. Jakob, Nasjonalt Pilegrimssenter, Vestfold fylkeskommune
	Avdekke behov for skjøtsel og tilrettelegging av viktige kulturminner.	2019	Kulturkontoret	Kommunalteknisk
Oppdatere og supplere kommunens kulturminnedatabaser og kartløsning	Alle kulturminner og kulturmiljøer definert som verneverdige i planen skal legges inn i kommunens kartløsning med tilhørende fargekoder for verneverdi.	2018	Kulturkontoret	Geodata Tønsberg
	Botne historielag og Hof historielag har registrert til sammen over 1000 nyere tids kulturminner i Holmestrand kommune. Disse skal digitaliseres og legges inn i kommunens kartløsning og Riksantikvarens kulturminnedatabase Kulturminnesøk.	2018	Kulturkontoret/Geodata Tønsberg	Botne historielag, Hof historielag
	Gamle reguleringer av hensynssoner og spesialområder for bevaring av kulturmiljø skal gjennomgås og digitaliseres i kommunens kartverk.	2019	Kulturkontoret/Plan	
	Gjøre en vurdering av verneverdien og tilstanden til samtlige SEFRAK-registrerte bygninger i kommunen.	2019	Kulturkontoret	Botne historielag, Hof historielag

Figur 111: Historiske turstier i Eidsfoss. Brosjyren inneholder kart og informasjon om lokale kulturminner. Lignende bosjyrer kan utarbeides for andre historiske turstier.

Vedlegg 1: Oversikt over enkeltminner og enkeltbygninger omtalt i planen

Enkeltminner som inngår som del av større kulturmiljøer er ikke listet opp her. For fullstendig liste over alle registrerte nyere tids kulturminner kontakt Kulturkontoret. Kulturminner listet opp nedenfor er enten definert som verneverdige eller kulturhistorisk interessante. Se de enkelte kulturminnene for mer detaljert informasjon.

Enkeltminne	Adresse/Koordinater ²⁸	Gnr./Bnr.
Backers gate 6	Backers gate 6, 3080 Holmestrand	0715-129/92
Bakken 22	Bakken 22, 3080 Holmestrand	0715-126/13
Bakken 24	Bakken 24, 3080 Holmestrand	0715-126/55
Bekkegaten 6	Bekkegaten 6, 3080 Holmestrand	0715-127/14
Bilet/Holmestrand kapell	Bilet 30, 3080 Holmestrand	0715-128/152
Casino	Gamle Vålevei 8, 3080 Holmestrand	0715-8/16
Davids kilde	Ø571628 N6594509.	0715-59/1
Fabrikkdammen ved gamle Melkefabrikken	Ø575301 N6593397	0715-9/3
Gamle Biorama	Langgaten 21B, 3080 Holmestrand	0715-127/17
Grensesteiner	Stein nr. 11: Hvitsteinbakken 1B, 3080 Holmestrand, Ø574271 N6595174 Stein nr. 12: Hvitsteinbakken 1A, 3080 Holmestrand, Ø574254 N6595207	Stein nr. 11: 0715-126/47 Stein nr. 12: 0715-1/12
Grønnerups gate 5	Grønnerups gate 5, 3080 Holmestrand	0715-129/24
Grønnerups gate	Grønnerups gate, 3080 Holmestrand	
Gårdsmia på Vold Søndre	Hofslundveien 10, 3090 Hof, Ø561851 N6599099	0715-270/1
Holmestrand – Vittingfossbanen	<u>Lokstallen:</u> Skolegaten 44, 3080 Holmestrand <u>Gausen tunnelen:</u> Vestre tunnelåpning: Ø574552 N6594636 Østre tunnelåpning: Ø574800 N6594591 <u>Vestlige del av traseen mellom Island og Bispeveien:</u> Ø566612 N6596557. <u>Østlige del av traseen mellom Island og Bispeveien:</u> Ø568255 N6597295 <u>Jernbanebrua i Sundbyfoss:</u> Ø563563 N6598092	<u>Lokstallen:</u> 0715-129/142 <u>Gausen tunnelen:</u> 0715-4/65, 142 <u>Vestlige del av traseen mellom Island og Bispeveien:</u> 0715-44/10 <u>Østlige del av traseen mellom Island og Bispeveien:</u> 0715-85/1 <u>Jernbanebrua i Sundbyfoss:</u> Mangler.

²⁸ EU89, UTM-sone 32

Hafsrud gruve	Ø562796 N6604254	0715-209/1
Hof Herredshus	Hofslundveien 5, 3090 Hof	0715-270/18
Holstgården (Holmestrand museum)	Nils Kjærsgate 4, 3080 Holmestrand	0715-127/73
Hotel Societeten	Rådhusgaten 3, 3080 Holmestrand	0715-127/126
Hus med aluminiumsfasade på Solåsveien	Solåsveien 15, 17 og 19, 3080 Holmestrand	0715-80/187, 188, 189
Hurtabakken	Ø558533 N6607205	0715-219/1
Isdammen på Eikelund	Ø574944 Ø6593739	0715-9/1
Jernbanegaten 23	Jernbanegaten 23, 3080 Holmestrand	0715-129/3
Jernbanesmia	Langgaten 2, 3080 Holmestrand/Ø574356 N6595561	0715-127/94
D/S Juno	Ø574957 N6595547	0715-127/137
Kavlebrua på Langemyr	Ø 569175 N6594148	0715-33/1, 34/1
Kongeveien over Hanekleiva	<i>Se kart.</i>	<i>Mange. Se kart.</i>
Kullboden	Langgaten 21B, 3080 Holmestrand	0715-127/17
Kulturhaven	Solumveien 1, 3038 Holmestrand	0715-11/2
Kåpestabbur	Markenrud: Ø557003 N6606299 Lindset Vestre: Ø560259 N6600274 Haslestad Søndre: Ø561023 N6596901 Nordre Gran: Ø561518 N6594372 Lofsberg: Ø561965 N6593402 Nedre Åkerholt: Ø561719 N6592059 Nordre Ønnemørk: Ø562599 N6593740	Markenrud: 0715-221/1 Lindset Vestre: 0715-240/1 Haslestad Søndre: 0715- 247/1 Nordre Gran: 0715-279/11 Lofsberg: 0715- 281/1 Nedre Åkerholt: 0715-283/1 Nordre Ønnemørk: 0715-291/1
Langgaten 18	Langgaten 18, 3080 Holmestrand	0715-127/21
Langgaten 21A	Langgaten 21A, 3080 Holmestrand	0715-127/134
Langgaten 21B – tidligere lagerbygning	Langgaten 21B, 3080 Holmestrand	0715-127/17
Langgaten 27 – bryggerhus	Langgaten 27, 3080 Holmestrand	0715-127/58
Lemmelåven	<i>Er under flytting.</i>	<i>Er under flytting.</i>
Lærerskolen på Gausen	Skolegaten 1, 3080 Holmestrand	0715-129/91
Malmveien fra Konnerud	<i>Trase er ikke nøyaktig kartlagt ennå.</i>	0715-223/1
Morten Mullers gate 3A	Morten Mullers gate 3A, 3080 Holmestrand	0715-128/46
Morten Mullers gate 5	Morten Mullers gate 5, 3080 Holmestrand	0715-128/125
Nedre Gausen gård	Skolegaten 1, 3080 Holmestrand	0715-127/126
Nordre sikksakk og Bellevue	Ø574426 N6595201	0715-1/2
Nyveien 5 og 7	Nyveien 5 og 7, 3080 Holmestrand	0715-128/4, 5

Nærskilds gate 4	Nærskilds gate 4, 3080 Holmestrand	0715-129/20
Politivakten	Rådhusgaten 12, 3080 Holmestrand	0715-127/63
Rød bru	Ø559996 N6604999	0715-299/1
Rådhusgaten 15	Rådhusgaten 15, 3080 Holmestrand	0715-127/66
Sangen og musikkens hus	Nyveien 6, 3080 Holmestrand	0715-128/9
Skolegaten 11	Skolegaten 11, 3080 Holmestrand	0715-129/25
Skolegaten 13	Skolegaten 13, 3080 Holmestrand	0715-129/8
Skolegaten 21	Skolegaten 21, 3080 Holmestrand	0715-129/9
Skolegaten 23	Skolegaten 23, 3080 Holmestrand	0715-129/14
Skytterstilling «1942»	Ø566964 N6596590	0715-110/3
Sykehusveien 4 og 8	Sykehusveien 4 og 8, 3080 Holmestrand	0715-128/33, 144
Søndre sikksakk og Lallahompen	<u>Nordre punkt:</u> Ø574474 N6594905 <u>Søndre punkt:</u> Ø574637 N6594908	0715- <i>Matrikelnr mangler.</i>
Tjærerenne på Heierstad	Bergsveien 22, 24 3095 Eidsfoss/Ø559890 N6607174	0715-218/1
Torrud gruve	Ø0556623 N6610777	0715-223/5
Tønsberg – Eidsfossbanen	<u>Jernbanebrua i Sundbyfoss:</u> <i>Se Holmestrand – Vittingfossbanen.</i> <u>Koppstadlinna:</u> <u>Kopstad stasjon:</u> Ø 561924 N6602350 <u>Lokstallen ved Eidsfoss:</u> Ø558707 N6606497	<u>Jernbanebrua i Sundbyfoss:</u> <i>Matrikelnr mangler.</i> <u>Kopstad stasjon:</u> 0715-234/1 <u>Lokstallen på Eidsfoss:</u> 0715-224/2
Trigonometrisk punkt på Skibergfjell	Ø554816 N6605182	0715-226/3
Weidemanns gate 2	Weidemanns gate 2, 3080 Holmestrand	0715-129/21

Vedlegg 2 – Vernekategorier og registre over kulturminner

Vernekategorier

Vernestatus	Forklaring	Konsekvenser
Automatisk fredet	Automatisk fredning innebærer at kulturminnet er fredet direkte etter teksten i kulturminneloven, uten særskilt vedtak. Alle faste kulturminner fra før år 1537 er automatisk fredet etter kulturminneloven § 4 første ledd. Som en ekstra beskyttelse har alle automatisk fredede kulturminner en sikringssone på minimum 5 meter i alle retninger rundt det fredede objektet. Dette følger av kulturminneloven § 6. Ved erklæring om at stående byggverk stammer fra perioden 1537 – 1649, blir disse også automatisk fredet, jf. kulturminneloven § 4 tredje ledd. Samiske kulturminner eldre enn 100 år er automatisk fredet etter kulturminneloven § 4 annet ledd.	Det er forbudt å sette i gang tiltak som kan skade, ødelegge, grave ut, flytte, forandre, tildekke, skjule eller på annen måte utilbørlig skjemme automatisk fredete kulturminner. Forbudet omfatter også en 5 meter bred sikringssone rundt kulturminnet. Tiltakshaver har stanse- og meldeplikt hvis det viser seg at et igangsatt arbeid kan virke inn på et automatisk fredet kulturminne på en måte som beskrevet ovenfor. Denne plikten oppstår når en avdekker automatisk fredete kulturminner som en på forhånd ikke vet om, eller ikke har grunn til å anta er til stede. Melding om funn innrapporteres til regional kulturminneforvaltning umiddelbart. Kulturminneforvaltningen avgjør snarest mulig - og senest innen 3 uker – om arbeidet kan fortsette og vilkår for dette. Dersom det foreligger særlige grunner kan 3- ukersfristen forlenges.
Skipsfunn	Skipsfunn (sunkne båter, skipsskrog, tilbehør, last og annet som har vært om bord) eldre enn 100 år er vernet etter kulturminneloven § 14	Det er forbudt å grave fram, flytte, ta opp eller sette i verk andre tiltak som kan skade skipsfunn. Skipsfunn er meldepliktig til politiet eller rette forvaltningsmuseum.
Fjernet (aut.fredet)	Når automatisk fredete kulturminner er fjernet enten gjennom lovlige arkeologiske utgravinger eller gjennom ulovlige tiltak, får de statusen Fjernet (aut. fredet). Selv om kulturminnet er borte, er det	Fullstendig fjernede kulturminner innebærer ingen restriksjoner for grunneier eller andre rettighetshavere.

	viktig for både forvaltning og forskning å vite at det har vært kulturminner på stedet, derfor beholdes registreringen og kartmarkeringen	
Uavklart	I mange tilfeller er det nødvendig med grundige undersøkelser for å avklare om et kulturminne er automatisk fredet eller ei. Slike undersøkelser kan være både kompliserte og kostbare og kan også i seg selv innebære uheldige inngrep i kulturminnet. Derfor blir slike undersøkelser begrenset til tilfeller hvor det er viktig å få klarlagt kulturminnets vernestatus. Kulturminner med vernestatus uavklart betyr at videre undersøkelser er nødvendige for en endelig avklaring av vernestatus.	Alle inngrep i uavklarte kulturminner må avklares med regional kulturminneforvaltning.
Forskriftsfredet	Betegnelsen brukes om kulturminner som er fredet ved forskrift, ikke ved enkeltvedtak. Det er byggverk og anlegg i statlig eie (kulturminneloven § 22a) og kulturmiljøer (kulturminneloven § 20) som fredes ved forskrift. Forskriftsfredning innebærer normalt en forenklet prosedyre i forhold til fredning ved enkeltvedtak.	Alle inngrep i forskriftsfredete kulturminner krever dispensasjon fra Riksantikvaren (for byggverk og anlegg i statlig eie) eller regional kulturminneforvaltning (kulturmiljøer). Det er ikke anledning til å dispensere for tiltak som innebærer vesentlige inngrep i kulturminnet.
Vedtaksfredet	Et vedtaksfredet kulturminne fredes gjennom enkeltvedtak etter kulturminneloven eller svalbardmiljøloven. Vedtaksfredninger etter kulturminneloven kan omfatte alle faste kulturminner yngre enn 1537 og fartøy. Større løst inventar kan fredes sammen med byggverk eller anlegg. Vedtaksfredninger etter svalbardmiljøloven kan omfatte	Alle inngrep i vedtaksfredete kulturminner krever dispensasjon fra regional kulturminneforvaltning. Det er ikke anledning til å dispensere for tiltak som innebærer vesentlige inngrep i kulturminnet

	kulturminner yngre enn 1945.	
Ikke fredet	Kulturminnet har ikke noe formelt vern. Men da kulturminnet er registrert, er det en markering av at kulturminnet kan ha interesse for kulturminneforvaltningen. Kulturminnet kan også være vernet i medhold av plan- og bygningsloven.	Alle inngrep i slike kulturminner bør avklares med regional kulturminneforvaltning.
Fredningssak pågår	Kulturminnet er i en prosess med sikte på fredning.	Alle inngrep i slike kulturminner må avklares med regional kulturminneforvaltning.
Midlertidig fredet	Midlertidig fredning kan vedtas om et kulturminne er truet og det er ønskelig å vurdere om kulturminnet kan være aktuelt for permanent fredning. Den midlertidige fredningen kan oppheves dersom kulturminnet ikke lenger er truet og/eller kulturminnemyndigheten vurderer at objektet ikke er aktuelt for permanent fredning. I motsatt fall vil vedtaket om midlertidig fredning normalt bli stående inntil det avløses av vedtak om permanent fredning.	Alle inngrep i midlertidig fredete kulturminner krever dispensasjon fra regional kulturminneforvaltningsenhet. Det er ikke anledning til å dispensere for tiltak som innebærer vesentlige inngrep i kulturminnet.
Listeførte kirker	Kirker bygget før 1537 og erklært stående kirker fra 1527-1650 er automatisk fredet. I tillegg er og et fåtall kirker er vedtaksfredet. Alle de rundt 300 kirkene oppført mellom 1650 og 1850 betraktes som verneverdige og er derfor listeførte. Listeført er også en rekke verneverdige kirker bygget etter 1850. Det er utarbeidet et eget rundskriv (T-3/2000) som fastsetter forvaltnings- og saksbehandlingsrutiner for forholdet mellom kirkelig myndighet og Riksantikvaren når	Alle inngrep i/endringer av listeførte kirker skal avklares med Riksantikvaren.

	det gjelder de listeførte kirkene. Riksantikvaren skal uttale seg før det fattes vedtak som innebærer inngrep i/endringer av listeførte kirker.	
Opphevet fredning	Vedtaks- eller forskriftsfredete kulturminner hvor fredningen er blitt opphevet for eksempel fordi fredningsverdiene er bortfalt.	Alle inngrep i slike kulturminnener bør avklares med regional kulturminneforvaltning, da de fortsatt kan ha en verneverdi selv om fredningsverdien har gått tapt.
Verdensarv	Verdensarv er kulturarv og/eller naturarv som er innskrevet på UNESCOs verdensarvliste. Verdensarvstedene utgjør en felles arv som er umistelig for hele menneskeheten, på tvers av landegrensene. For at verdensarven skal få formell beskyttelse, må den vedtas fredet eller vernet etter nasjonal lov.	Alle inngrep som gjelder enkeltobjekter i verdensarvområdet bør/skal avklares med regional forvaltning, avhengig av formell vernestatus. Om inngrepet gjelder verdensarvområdet som helhet må det avklares med Riksantikvaren.
Inngår i kulturmiljø	Kulturminnet inngår i et fredet kulturmiljø. Kulturmiljøer er områder hvor kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng. Med hjemmel i kulturminneloven § 20 kan man frede et kulturmiljø ut fra områdets totale kulturhistoriske verdi, uten at de enkelte elementene i miljøet er fredningsverdige i seg selv. Det kan fredes kulturmiljøer både i byer og tettsteder, i jordbrukslandskapet og i skog og utmark. En kulturmiljøfredning vedtas som forskrift.	Alle inngrep i fredete kulturmiljøer krever dispensasjon fra regional kulturminneforvaltning. Det er ikke anledning til å dispensere for tiltak som innebærer vesentlige inngrep.

Eksisterende registre over kulturminner

Hof historielag

Hof historielag har registrert kulturminner i Hof kommune. Per 2017 er det registrert ca. 700 kulturminner. Registreringene pågår fortsatt. Det endelige antallet forventes å være rundt 1200 kulturminner. Historielaget har delt kommunen inn i 21 roder med hver sin rodeleder som er ansvarlig for registrering av kulturminner i hver sin rode. Hof historielag tar således sikte på en tilnærmet (i den grad det er mulig og hensiktsmessig) fullstendig oversikt over nyere tids kulturminner i Hof kommune. Prosjektet ble igangsatt i samarbeid med kommunen. De registrerte kulturminnene er publisert på historielagets nettside (www.hofhistorielag.com).

Botne historielag

I perioden 2010 til 2013 har Botne historielag registrert rundt 500 kulturminner i Holmestrand kommune, hvorav rundt 200 er helt ferdigstilte. Det vil si at registreringene er kontrollert, kartfestet, fotografert og registreringsskjemaene renskrevet og digitalisert. Registreringene har hovedsakelig vært konsentrert rundt Hillestad, Botne kirke og områdene rundt Kleivebrottet. Prosjektet ble igangsatt som et samarbeid med kommunen. De registrerte kulturminnene er publisert på historielagets (www.botnehistorielag.no).

Både Botne og Hof historielag har i hovedsak registrert nyere tids kulturminner.

SEFRAK-registeret

SEFRAK-registeret er et nasjonalt register over bygninger fra før 1900. Bygningene i registeret er ikke underlagt spesielle restriksjoner. Registeret er ment som et signal om at kommunen bør vurdere verneverdien av bygningen før det eventuelt gis tillatelse til å endre, flytte eller rive.

Per 2014 var det 391 SEFRAK-registrerte bygninger i Holmestrand kommune. Status for SEFRAK-registrerte bygninger i Holmestrand kommune ble gjennomgått i 2014. Siden forrige gjennomgang i 2009 har 24 SEFRAK-registrerte bygninger gått tapt.²⁹

I Hof kommune er det registrert 377 stående bygninger i SEFRAK-registeret. Tallet er hentet fra opplysninger fra Riksantikvaren og kan ha endret seg siden siste registrering.³⁰

Askeladden

Askeladden er Riksantikvarens nasjonale database over kulturminner og kulturmiljøer. Kulturminnene og kulturmiljøene i databasen er fredet etter kulturminneloven, vernet etter plan- og bygningsloven eller er kulturminnefaglig vurdert som verneverdige. Flertallet av kulturminnene i databasen er eldre tids kulturminner som er automatisk fredet etter kulturminneloven.

I Holmestrand kommune er det registrert 93 fredete kulturminner. Av disse er 87 automatisk fredet, 3 vedtaksfredet og 3 forskriftsfredet. I Hof kommune er det registrert 307 fredete kulturminner. Av disse er 304 automatisk fredet og 3 vedtaksfredet.³¹

Dette er kun faste kulturminner som f.eks. gravhauger, kokegroper, hulveier, steinalderboplasser og lignende. Løsfunn³² er ikke tatt med i tallene som er oppgitt ovenfor.

²⁹ Tall hentet fra Niku Rapport 79. «Gamle hus da og nå. Status for SEFRAK-registrerte bygninger, Holmestrand kommune, Vestfold fylke 2014, 3. omdrev.» Dammann, Åse. Ifølge opplysninger (i form av en Shape-fil) oversendt fra Riksantikvaren den 16.03.16 er det registrert 397 SEFRAK-registrerte bygninger i Holmestrand kommune. Ifølge endringsopplysningene i Shape-filen ble de siste oppdateringene gjort i 2011.

³⁰ Se fotnote 5.

³¹ Tall hentet fra www.asketadden.ra.no den 19.06.16

³² Løsfunn er arkeologiske gjenstander som mangler en sikker kontekst. Dette kan f.eks. være en steinøks som er funnet i pløyselaget på et jorde. Mange års jordbearbeiding har ført til at steinøksens opprinnelige kontekst er tapt.

Kulturminnesøk

Kulturminnesøk (www.kulturminnesok.no) er Riksantikvarens offentlig tilgjengelige kulturminnedatabasen. Alle kulturminnene i Askeladden blir automatisk lagt inn i kulturminnesøk, men med begrenset informasjon. I motsetning til Askeladden kan alle som ønsker legge inn kulturminner i Kulturminnesøk, også nyere tids kulturminner som ikke er fredet.

NB! Registeret

NB! Registeret er Riksantikvarens database over kulturmiljøer av nasjonal interesse i byer og tettsteder. Registrering i registeret medfører ikke noe formelt vern, men er ment som en oversikt over hvilke områder det må utvises særlig hensyn ved forvaltning og utvikling. Riksantikvaren planlegger å oppdatere NB!-registeret innen 2020.

Kirkegata i Holmestrand er registrert i NB! Registeret. Gaten er et av Holmestrands eldste sammenhengende bygningsmiljø med blant annet Fattighuset fra 1762 og Politistasjonen fra 1864.

Kulturminnegrunnlag Holmestrand kommune

På oppdrag fra Holmestrand kommune ble det utarbeidet et kulturminnegrunnlag for kommunen. Arbeidet ble utført av konservator Lise Emilie Talleraas ved Vestfoldmuseene IKS. Rapporten var ferdigstilt i 2013. Fokuset for arbeidet har vært på nyere tids kulturminner (etter 1537) og beskrivelsen av historiske utviklingstrekk. Arbeidet har basert seg på tilgjengelige registreringer og rapporter. Presentasjonene av de utvalgte kulturminnene er organisert etter ulike typer «landskap» som *det historiske bylandskapet, skogbrukets landskap, troens landskap og kommuneforvaltningens landskap*.